

CONSTANTINUS HANEDANI

İlhami Tekin CİNEMRE

**Aralık 2012
DENİZLİ**

CONSTANTINUS HANEDANI

**Pamukkale Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Yüksek Lisans Tezi
Tarih Anabilim Dalı
Eski Çağ Tarihi Programı**

İlhami Tekin CİNEMRE

Danışman: Prof. Dr. Turhan KAÇAR

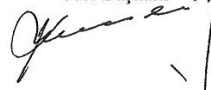
**Aralık 2012
DENİZLİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ ONAY FORMU

Bu çalışma, Tarih Anabilim Dalı, Eski Çağ Tarihi Programı'nda jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Doç. Dr. Yusuf KILIÇ

Jüri Başkanı

Prof. Dr. Turhan KAÇAR

Jüri-Danışman

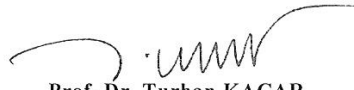

Yrd. Doç. Dr. Kethü AKALIN

Jüri

Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun 20.12.2012 tarih ve 20./04 sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Prof. Dr. Turhan KAÇAR
Enstitü Müdürü

Bu tezin tasarımı, hazırlanması, yürütülmesi, araştırılmalarının yapılması ve bulgularının analizlerinde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini; bu çalışmanın doğrudan birincil ürünü olmayan bulguların, verilerin ve materyallerin bilimsel etiğe uygun olarak kaynak gösterildiğini ve alıntı yapılan çalışmalara atfedildiğini beyan ederim.

İmza:

Öğrenci Adı Soyadı: İlhami Tekin CİNEMRE

ÖNSÖZ

Gerek IV. yüzyılın çağdaş yazarları gerekse modern İngilizce literatürün sahip olduğu yüzlerce eserlerin aksine, Türk tarihi ve Anadolu coğrafyası için taşımış olduğu öneme rağmen, Türkçe literatürde “Constantinus Hanedanı” üzerine yapılmış bir çalışma mevcut değildir. Genel olarak ülkemizde eski çağ tarihine yönelik yapılan çalışmaların azlığı dikkate alındığında, bu durumun şaşırtıcı olmaması son derece normaldir. Fakat burada belirtilmesi gereken bir husus; son dönemlerde gelişen Arkeoloji çalışmaları neticesinde yeni bulguların elde edilmesiyle, başta Hitit Uygarlığı olmak üzere Doğu Uygarlıklarına yönelik olarak bir takım çalışmalar yapılmaktadır. Ancak ne yazık ki eski çağ batı tarihi görmezden gelinmekte veya bu yönde yapılan az sayıda çalışma Türkçe literatürde önemli bir yer teşkil etmemektedir. Bu nedenle Türkçe eski çağ literatürün gelişmesine katkı sağlamak amacıyla bahsi geçen konu üzerinde bir çalışma yapılmıştır.

Bu vesileyle; Büyük Constantinus adıyla tarih sayfalarında yer alan bir imparatorun haberdar olduğum 2006 yılından bugüne kadar geçen altı yılın ardından, *Constantinus Taki*'nin karşısında yazmış olduğum bu sayfada; bana *Constantinus Hanedanı* üzerine çalışma fırsatı veren ve beni her konuda yönlendirip önümü aydınlatan kıymetli hocam Prof. Dr. Turhan KAÇAR'a yetersiz olmakla birlikte sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca değerli vaktini bana ayırıp, Constantinus dönemindeki sikkeler üzerindeki değerli yorumlarını benimle paylaşan Prof. Dr. Oğuz TEKİN'e, İtalya'da bulunduğum dönem içerisinde metod ve yöntem konularında beni bilgilendiren hocam Prof.ssa. Ilaria ROMEO'ya, yine İtalya'daki yaşantımda maddi-manevi desteğini benden esirgemeyen Prof.ssa. Nalan KIZILTAN'a, eski çağa yönelik birçok bilgiye sahip olmamı sağlayan hocam Doç. Dr. Yusuf KILIÇ'a, antik çağ insanının yaşantısı hakkında vermiş olduğu bilgilerle düşünce gücümü geliştiren hocam Doç. Dr. Elif ÖZER'e en içten teşekkürlerimi sunarım.

İlhami Tekin CİNEMRE

Aralık 2012

ÖZET

CONSTANTINUS HANEDANI

CİNEMRE, İlhami Tekin

Yüksek Lisans Tezi

Tarih ABD

Eski Çağ Tarihi Programı

Tez Yöneticisi: Prof. Dr. Turhan KAÇAR

Aralık 2012, 110 Sayfa

Büyük Constantinus'un babası Constantius Chlorus'un 293 yılında *caesar* olmasıyla başlayan Constantinus Hanedanı, Roma İmparatorluğu'nun, dinsel ve siyasal dünyasında önemli değişiklikler yapmıştır. Hanedan mensuplarının imparatorluk gücünü elde edebilmek için verdikleri iç savaşlar dönem dönem imparatorluğun iç huzurunu boşmuş ve bu durum doğu-batı sınırlarındaki savunma sorunlarını da beraberinde getirmiştir. Sınır güvenliğinin sağlanması için başkentini yeni bir şehre taşınması düşüncesinin yanı sıra, hanedanın en önemli uğraş konularının başında, Paganların yerine Hıristiyanların desteklenmesi fikri gelmiştir. Hanedanın her mensubunun bir şekilde ilişki içerisinde olduğu Hıristiyanlık, bazen siyasi bir malzeme olarak görülmüşse de, bu inanç hanedanın geride bıraktığı en önemli miras olarak modern Avrupa'nın şekillenmesinde önemli bir rol üstlenmiştir. Constantinus Hanedanı'nın son imparatoru olan ve paganizm yanlısı faaliyetlerinden dolayı Hıristiyanların *apostata* diye isimlendirdikleri Iulianus'un 363 yılındaki ölümüyle de bu hanedan sona ermiştir.

Anahtar Kelimeler: Constantinus Hanedanı, İç Savaş, Hıristiyanlık, Paganizm.

ABSTRACT

THE DYNASTY OF CONSTANTINE

CİNEMRE, İlhami Tekin

Master Thesis

History Department

Ancient History Programme

Adviser of Thesis: Prof. Dr. Turhan KAÇAR

December 2012, 110 Pages

The Constantinian dynasty, which began with the rise of Constantius Chlorus in 293 as the *caesar* of the West, transformed the Roman world deeply. The civil wars to control the empire caused great internal difficulties from time to time and this led to serious defense deficiencies in the eastern and western frontiers. In order to manage these frontier problems, the change of the capital from Rome to Constantinople seemed unavoidable. Also this dynasty changed the Roman World from pagan to Christianity. Although it may be argued that whether the new religion were only seen as a new political instrument or it was taken seriously as a belief. However it is certain that it was the great legacy of this dynasty which contributed to the creation of a new world that was later called as Europe. Nevertheless it is very interesting that the last member of this dynasty was not a Christian but a pagan, Julian, whose timeless death in 363 brought the Constantinian lineage to an end.

Keywords: The Dynasty of Constantine, Civil War, Christianity, Paganism.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	i
ÖZET.....	ii
ABSTRACT	iii
İÇİNDEKİLER	iv
KISALTMALAR DİZİNİ.....	vii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

CONSTANTINUS HANEDANI'NIN ORTAYA ÇIKIŞI

1.1. Roma Geleneğinde Hanedan Kavramı.....	11
1.2. Constantinus Hanedanı'nın Ortaya Çıktığı Roma Dünyası.....	13
1.3. Constantinus Hanedanı'nın Mensupları.....	19
1.3.1. Hanedanın Kurucusu: Constantius Chlorus	19
1.3.2. Büyük Constantinus ve Kariyeri	22
1.3.3. Crispus: <i>Caesarın</i> İnfazı.....	23
1.3.4. II. Constantinus	25
1.3.5. Flavius Iunius Constans.....	26
1.3.6. Hanedanın Son Büyük İmparatoru: II. Constantius	26
1.3.7. <i>Iulianus Apostata</i>	27
1.4. Büyük Constantinus'un Kardeşleri	28
1.4.1. <i>Iulius Dalmatius</i>	28
1.4.2. <i>Hannibalianus</i>	28
1.4.3. <i>Iulius Constantius</i>	29

İKİNCİ BÖLÜM

CONSTANTINUS HANEDANI DÖNEMİNDE İÇ SAVAŞLAR

2.1. <i>Tetrarchianın</i> Çöküşü	30
2.2. Constantinus'un Yükselişi ve İç Savaşları.....	34
2.2.1. Constantinus vs Maxentius.....	34
2.2.2. Constantinus vs Licinius	39
2.3. Constantinus'tan Sonra İç Savaş.....	46
2.3.1. Kardeş Kavgası: II. Constantinus ve Constans	48
2.3.2. Constans'ın Öldürülmesi.....	49
2.3.3. II. Constantius'un Tek İmparator Oluşu	50
2.3.4. Iulianus II. Constantius'a Karşı.....	53

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

PAGANİZM VE HİRİSTİYANLIK ARASINDA CONSTANTINUS HANEDANI

3.1. Roma İmparatorluğu'nun İnanç Dünyası.....	56
3.2. Hıristiyanlık: Tek Tanrının Zaferi.....	58
3.2.1. Constantinus'tan Önce Hıristiyanlar ve Roma.....	58
3.2.2. Constantinus'un Din Değiştirmesi	61
3.2.3. Nicaea'dan Nice'ye: Hıristiyanların Çatışması	65
3.2.3.1. İki İmparator Bir Piskopos: Constans, II. Constantius ve Athanasius.....	67
3.3. Paganizmin Son Şampiyonu: Iulianus <i>Apostata</i>	72
3.3.1. Iulianus'un Son Gayreti.....	73

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
RHEN'DEN DİCLE'YE ROMA DÜNYASI

4.1. Yeni Başkent: Constantinopolis.....	78
4.2. Sasaniler ve Germanlar: Doğu-Batı Arasında Roma	81
SONUÇ	90
KAYNAKLAR	94
EKLER	102
ÖZGEÇMİŞ	110

KISALTMALAR DİZİNİ

Amm.	: Ammianus Marcellinus
Anon. Val.	: Anonymus Valessianus
Apol c. Ar.	: Apologia Contra Arianos
bak.	: Bakınız
C.	: Cilt
CAH	: Cambridge Ancient History
çev.	: Çeviren
DMP	: De Mortibus Persecutorum
ed.	: Editör
HE	: Historia Ekklesiastike
Hist. ar.	: Historia Arianorum
HN	: Historia Nova
İ.Ö.	: İsa'dan Önce
İng.	: İngilizce
NC	: Numismatic Chronicle
No	: Numara
Or.	: Oration
PLRE	: Prosopography Later Roman Empire
RIC	: Roman Imperial Coinage
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
SHA	: Scriptorum Historia Augusta
VC	: Vita Constantini
vd.	: Ve Diğerleri
Vol.	: Volume

GİRİŞ

Roma İmparatorluğu'nun IV. yüzyılının ilk yarısına egemen olan ve imparatorluğun geçirdiği en önemli değişimlerin merkezinde bulunan Büyük Constantinus'un mensup olduğu hanedana, kendi isminden dolayı "Constantinus" ya da kullanmış oldukları Flavius hanedan unvanından dolayı modern literatüre yansıyan şekliyle "Geç Flaviuslar" denilmektedir (Van Dam, 2008: 79). Ancak ilk ve asıl "Flavius Hanedanı"nın varlığı Roma'nın I. yüzyılına kadar uzanır ve hanedan üç imparator tarafından temsil edilir. 27 yıl süren bu hanedanın ilk imparatoru; ilk defa soylu olmayan bir aileden gelerek imparator olan Vespasianus'dur (69-79). Onu sırasıyla oğulları Titus (79-81) ve Domitianus (81-96) takip etmişlerdir. Bu hanedan, antik çağ literatüründe "Flaviuslar" ya da "Flavius Ailesi" olarak adlandırılır (Suetonius, *Vespasianus*, 10.1, Zonaras, 13.2). Yukarıda belirtilen nedenle; olası bir karışıklığı önlemek ve bahsi geçen imparatorların daha iyi anlaşılabilmesini sağlamak amacıyla, bu çalışmada "Constantinus Hanedanı" ifadesi kullanılacaktır.

Edward Gibbon'un, Roma'nın çöküşünün en önemli sebebi olarak Hıristiyanlığı göstermesinden bu yana; Roma İmparatorluğu'nun IV. yüzyılı üzerine yapılan çalışmaların büyük çoğunluğu Büyük Constantinus'un Hıristiyanlık ile olan ilişkisi çerçevesinde oluşturulmaktadır. Gizemi kesin olarak çözülemeyen Hıristiyanlık mucizelerinin irdelenmesine yönelik fikirler ve imparatorluğun yaşamış olduğu dini değişimlerin tartışılması, IV. yüzyıl Roma'sını anlamak için kullanılan başlıca çıkış noktası olmuştur. Ancak Roma İmparatorluğu'nun bu yüzyılının yalnızca inanç merkezli olarak ele alınması, imparatorluğun uğraşmak zorunda olduğu diğer birçok meselenin de göz ardı edilmesine yol açmıştır. Kuşkusuz, imparatorluğun uzun yıllar boyunca mücadele ettiği iç savaşlar, batı sınırlarını tehdit eden German kabileleri ve doğu topraklarında hâkimiyet kavgası veren Sasaniler, Roma'nın IV. yüzyılı için üzerinde durulması gereken öncelikli konular arasındadır.

Constantinus Hanedanı'nın yarım asırdan fazla süren Roma hâkimiyeti, IV. yüzyılın sonunda imparatorluğun fiili olarak bölünmesinin ardından yeniden şekillenecek olan Roma dünyasına ilham kaynağı olmuştur. Zira bu hanedanın en önemli uğraş

konularından biri olan Hıristiyanlık imparatorluğun yeni düzeninde önemli bir yer tutmaktadır. Constantinus'un, eski varlığının dört katı büyüklüğe erdştirerek 330 yılında başkent ilan ettiği Constantinopolis, Hıristiyanlığın ve batı dünyasının en önemli sembollerinden biri olarak Türklerin saldırıları sonucunda düşüşüne kadar Roma İmparatorluğu'nun yeni sancağını devam ettirmiştir. Bu bağlamda Constantinus Hanedanı, Roma'daki diğer hanedanlardan farklı olarak, bıraktığı mirası en geniş alana ve en uzun zamana yayan hanedan olmuştur.

Roma'nın IV. yüzyılı, bilinenin aksine, imparatorluk tarihi boyunca en fazla antik kaynağı barındıran dönem olmakla birlikte, genel manasıyla bilginin bolluğu ile göze çarparak, Roma İmparatorluğu'nun bu yüzyıldaki değişimlerini detaylı bir şekilde yansıtmaktadır. Roma İmparatorluğu'nun IV. yüzyılı üzerine sayısız çalışma yapma imkanı veren bu geniş literatür sayesinde, Büyük Constantinus başta olmak üzere, Hıristiyanlığın ve Constantinus Hanedanı'nın Roma'daki seyri kolaylıkla anlaşılabilir. İmparatorluğun bu dönemine ilişkin kaynak sıkıntısının, diğer yüzyıllara oranla daha az yaşanmasındaki en önemli faktör ise, şüphesiz Büyük Constantinus'un yaptığı faaliyetlerdir. Zira Constantinus'un, Romalıların atalarından miras aldıkları inanç kültürünün yerine yeni bir inanç dairesini yerleştirmesi, beraberinde bu inanç sisteminin savunulması ve korunması gereksinimini getirmişti. Kuşkusuz dönemin yazarları ve önde gelen Hıristiyanlık savunucuları, yazdıkları eserler sayesinde kendi dinlerini yayarak Roma'da kalıcı hale gelebilmeyi hedefliyorlardı. Bu amaç doğrultusunda meydana getirilen onlarca eser, IV. yüzyıl için oldukça kalıcı ve fazlasıyla aydınlatıcı bilgilerin günümüze ulaşmasını sağlamıştır.

IV. yüzyıl eserlerinin büyük bir bölümü, Hıristiyanlık ve paganizm etrafında şekillenen yazılardan ibarettir. Ancak düşünülenden farklı olarak, yüzlerce eser Constantinus Hanedanı için yeterli bilgiye sahip değildir. Çünkü antik yazarların büyük çoğunluğu kurtarıcı gibi gördükleri ya da görmek istedikleri Büyük Constantinus'un ilahlaşmış halini kâğıda dökmüşlerdir. Ayrıca bu dönemde eserlerini oluşturan antik yazarlar dönemin siyasal ve dini meselelerinden de fazlasıyla etkilenmişlerdi. Bu yüzden kaleme alınan yazıların büyük çoğunluğu yalnızca aynı düşüncelerin tekrarlanması veya farklı şekillerde telaffuz edilmesinden ibarettir. Hıristiyanların kendi bakış açılarıyla

oluşturdukları yazılarına paganların verdiği yanıtlar, tahmin edilebileceği gibi, pagan yanlısı yüzlerce eserin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Bu karşılıklı öyle bir boyuta erişmiştir ki; imparatorluğun adı, çoğu zaman Hıristiyanlık ve paganlıktan az dile getirilmiştir.

Constantinus'un Hıristiyanlık ile olan ilişkisi, imparatorluğu önemli değişikliklere uğratmasının yanı sıra, IV. yüzyılın literatür açısından oldukça zenginleşmesine de katkı sağlamıştır. Bu kaynak çokluğu, özellikle Constantinus ve ardıllarının öncülüğünde Hıristiyanlığın yüceltilmesi ve muhafazası şeklinde varlığını sürdürmüştür. Hıristiyanlık tarihi ve Constantinus denilince akla gelen ilk isim olan ve 260 yılında doğduğu düşünülen Eusebius bu çağdaş yazarların en önemlilerinden biridir.

Eusebius, Diocletianus ile Galerius'un Hıristiyan savunucularına uyguladığı baskı dönemlerinden fazla bir zarar görmeden kurtulmayı başarmış, ardından Constantinus'un tahta geçmesi ve *Milano Fermanı*'nin yayınlanmasıyla imparatorluk içerisinde önemli mevkilere yükselmiştir. IV. yüzyılın ilk yarısının en önemli "Hıristiyan Savunucusu" görevini üstlenen Eusebius, Hıristiyanlık üzerine yazmış olduğu eserlerle, yeni bir yazım tarzının, kilise tarihçiliğinin doğmasına da öncülük etmiştir.

Eusebius'un yazmış olduğu *Historia Ekklesiastike* "Kilise Tarihi", Hıristiyanlığın seyrini ve Romalıların Hıristiyanlara yaptıkları zulümleri anlatmaktadır. Eusebius, diğerlerinde olduğu gibi, bu eserinde de çoğu zaman Hıristiyan ön yargılara sahip olsa da, Hıristiyanlığın doğuşundan Constantinus'un oğlu Crispus'un öldürülmesine kadar geçen süreyi detaylandırarak anlatması, onun Hıristiyanlık ve Roma tarihi için önemli bir referans olmasını sağlamıştır. Ancak IV. yüzyıl adına, Eusebius'un *HE*'sinden daha fazla dikkat çeken eseri *Vita Constantini*, "Constantinus'un Hayatı" adını verdiği, doğrudan Büyük Constantinus'un yaşamını anlattığı yapıtıdır. Eusebius 339 yılında yazmış olduğu *VC*'de, Constantinus'un doğumundan başlayarak ölümüne kadar geçen sürede yapmış olduğu savaşları ve özellikle Hıristiyanlığın meşrulaştırılıp yüceltmesine değinmiştir. Constantinus'un uzun yıllar mücadele ettiği iç savaşlar üzerine değerlendirmeler yaparak dönemin siyasi kargaşaları hakkında da bilgiler sunmaktadır. Ayrıca Eusebius *VC*'de,

Hıristiyanlığı yükselten ve tek tanrıcılığın gelişmesinde öncülük eden Constantinus'u tanrı tarafından yönlendirilen ve korunan bir imparator olarak tasvir etmiştir (VC, 1.4-6).

Eusebius'un ardından, üzerinde durulması gereken diğer bir önemli Hıristiyan yazar Lactantius'tur. Diocletianus'un Hıristiyanlara karşı çıkartmış olduğu kararnamenin ardından görevinden uzaklaştırılan Lactantius, Constantinus'un himayesine girene kadar zorluklar içerisinde yaşamıştır. Constantinus'un Maxentius ile Milvius Köprüsünde yaptığı savaşta, ordusuna kalkanlarının üzerine yapmalarını emrettiği "X (Khi)" ve "P (Rho)" harflerinden oluşan Hıristiyan sembolünün telkincisi olan Lactantius, Constantinus'un bu savaşı kazanmasının ardından imparatorlukta önemli bir yer edinmiştir. Yaşamının son dönemlerinde Constantinus'un daha sonra idam edeceği oğlu Crispus'un Latince hocalığını da yapan Lactantius, *Divinae Institutiones* "İlahi Müesseseler" adlı eserini Constantinus'a ithaf etmiş ve büyük ihtimalle bu eserini Galya'da Constantinus'un yanındayken kaleme almıştır (Barnes, 1973: 40). Lactantius'un kilise tarihi açısından en önemli eseri ise, kuşkusuz *De Mortibus Persecutorum* "Zalimlerin Ölümü Üzerine" ismini verdiği ve paganlara yoğun nefret duyguları barındırdığı eseridir. Yazılış tarihi kesin olarak bilinmeyen *DMP*'de belirtildiği üzere Hıristiyanlık; 306 yılında Galya ve Britanya'da, 311 yılında Balkanlar'da ve 313 yılında doğu topraklarında kabul görmüştür (Barnes, 1973: 44). Lactantius'un, Crispus'un idamından sonra ne zaman ve nerede öldüğü ise tam olarak bilinmemektedir.

Lactantius'un ardından, "Kilise'nin Babaları"¹ diye adlandırılan bir dizi Hıristiyanlık savunucusunun yazmış olduğu yazılar da IV. yüzyıl Roma'sı ve Constantinus Hanedanı için oldukça önemli bir yer teşkil etmektedir. İlk Hıristiyan kiliselerinin öncüleri kabul edilen ve Hıristiyanlığın yükselmesinde büyük etkisi bulunan kilise babalarının eserlerinin önemli bir kısmını "Kilise Tarihleri" oluşturmaktadır. Bu kilise babalarından Socrates Scholasticus, Eusebius'un 10 kitap olarak yazmış olduğu *HE*'yi devam ettirerek 305 ile 439 yılları arasını kaynakça vererek anlatmıştır. Socrates'in kaynakça vererek bir takım olayları anlatmaya yönelmesi, eserin güvenilirliği açısından son derece önemlidir. Socrates gibi *HE* adıyla eser yazan diğer bir Hıristiyan yazar Sozomenus'dur. Sozomenus

¹ Hıristiyanlığın ilk yüzyıllarında yaşamış olan din bilimcileri ve düşünürlerine verilen isimdir. Bunlardan bazıları; Hierapolisli Papias, Origenes, Tertullianus, İskenderiyeli Klement, vd.

HE'sinde, Constantinus'tan II. Theodosius'a kadar olan dönemi Hıristiyanlık çerçevesinde kapsamlı bir şekilde aktarmıştır. Benzer şekilde Piskopos Theodoretus da *HE* adında bir eser yazmıştır. Fakat Theodoretus kendi kitabında, Socrates ve Sozomenus'tan farklı bir şekilde; Nesturi tartışmalarının bir parçası olarak Kadıköy Konsili'ne giden sürecin entelektüel arka planı hakkında bilgi vermektedir. Bu üç önemli ismin yanı sıra Rufinus ve Eusebius Hieronymus de benzer eserlerle Hıristiyanlık yazımına öncülük etmişlerdir.

Öte yandan IV. yüzyılda Hıristiyanlığın en önemli uğraş konularından biri de, Arianizm ile olan mücadeledir. Constantinus'un öncülüğünde Hıristiyan önderlerinin Nicaea Konsili'nde kabul ettiği, *homoousios* (= aynı öz) anlayışını reddeden Arius'a karşı Hıristiyan yazarlarının verdiği cevapların her biri, Hıristiyanlık tarihi için fazlasıyla değerli birer kaynak görevi görmektedir. Bu tarihlerde Arianizm'e karşı olan Hıristiyan savunucularının en önemlisi Athanasius'dur. 328-373 tarihleri arasında İskenderiye Piskoposluğu yapan Athanasius muhtemelen 349 yılında yazdığı ancak hayattayken yayınlamadığı *Apologia Contra Arianos*, "Ariusçulara Karşı Savunma" ve yaklaşık olarak 357 tarihinde yazmış olduğu *Historia Arianorum* "Arianizm Tarihi" adlı eserlerinde Arianizm'e karşı çıkararak, Nicaea Konsili'nde kabul edilen kararların doğruluğunu savunmuştur (Barnes, 2001: 6). İnanıldığı Hıristiyanlık uğruna hayatının uzunca bir dönemini (yaklaşık 18 yıl boyunca) sürgünde geçiren Athanasius'un Arianizm karşıtı bu iki eserinin yanı sıra *Epistola Eusebii* "Eusebius'un Mektubu" adlı eseri de IV. yüzyıl için önem taşıyan bir başka eserdir.

Constantinopolis'in kurulduğu sıralarda doğduğu düşünülen ve Kapadokyalı Babalardan olan Nazianzuslu Gregory yazmış olduğu eserlerinde teslis inancını yoğun bir şekilde işlemiştir. Genel anlamda IV. yüzyılın düşünce hayatına ışık tutan önemli bir şahsiyet olan Gregory'un yazmış olduğu mektupların ve şiirlerin büyük çoğunluğunu, 381 yılından sonra, ölümüne kadar geçen süre zarfında kaleme aldığı düşünülmektedir. Bu döneme ve daha önceki yıllara ait yazılarının ve söylevlerinin birçoğu günümüze kadar ulaşmıştır. Bunlar; ona ait olduğu kesinlik kazanmış kırk dört söylev, iki yüz kırk bir tanesi muhtemelen orijinal olan iki yüz kırk dört tane mektup ve on altı bin mısraya ulaşan şiirlerdir (White, 1996: xxiv).

IV. yüzyılda paganlar, asırlar sonra Gibbon'un da destekleyeceği gibi, Roma İmparatorluğu'nun parçalanmasının asıl nedeni olarak Hıristiyanlığı gösteriyorlardı. Onlara göre imparatorluğun değişiminin başlangıç noktası olan Hıristiyanlık, Roma'nın çöküşünün de gerçek sebebini oluşturuyordu. Bu düşüncelerini hemen her fırsatta dile getirmekten geri durmayan paganlara karşı Hıristiyanlar, oldukça sert bir dille yazılmış eserler kaleme alarak yanıt veriyorlardı. Bu maksatla çalışmalar yapan Hıristiyan yazarlardan biri de IV. yüzyılın sonu ile V. yüzyılın başında yaşamış olan İspanyol asıllı Rahip Paulus Orosius'tur. Orosius yazmış olduğu 7 kitaplık *Historiae Adversum Paganos* "Paganlara Karşı Tarihler" adlı eserinde, klasik bir Hıristiyan düşüncesiyle hareket ederek, paganların iddia ettiği gibi imparatorluğun çöküşüne Hıristiyanlığın kabulünün yol açmadığını savunmaktadır. Ayrıca Constantinus Hanedanıyla ilgili olarak kronolojik bir sıralama yaparak, Büyük Constantinus ve ardıllarının savaşları ile yaşantıları hakkında bilgiler vermektedir.

Hıristiyanların inançlarını merkeze koyarak yazdıkları yüzlerce esere aynı şekilde paganlar da kendi tarihlerini oluşturarak karşılık vermişlerdir. Bu nedenle Roma Tarihi'nin IV. yüzyılı için önemli bilgiler içeren eserlerin büyük bir kısmı paganlar tarafından yazılmıştır. Bu Hıristiyan karşıtı yazarlar arasında, isminden en çok söz ettiren Latin kökenli Ammianus Marcellinus olmuştur.¹ Temelde Ammianus'u diğer paganlardan ayıran en önemli fark; kendisinin pagan olmasına rağmen Hıristiyanlığa bakış açısının iyimser ve ılımlı olmasıdır. Roma'nın son büyük tarihçilerinden olan Ammianus Marcellinus, ilk 13 bölümü kayıp olmakla birlikte toplam 31 kitaptan oluşan *Res Gestae* "Tarih" adlı eserinde, Geç Roma İmparatorluğu ve son Pagan İmparator olan Iulianus'un yanı sıra, sınır boylarında bulunan ve her fırsatta imparatorluğun düzenini bozan kavimler hakkında da bilgiler vermektedir. Marcellinus 353-378 yıllarını kapsayan bu eserinde Constantinus'un oğlu II. Constantius ve hanedanın son mensubu Iulianus'un savaşlarını detaylı bir şekilde anlatmıştır. Ayrıca Ammianus'un kendisine rol model olarak belirlediği Tacitus'un *Annales* "Annaller" ve *Historiae* "Tarihler" adlı iki eserinin toplamı 30 kitaptan oluşmaktadır. Ammianus ise *Res Gestae*'sini 31 kitap olarak belirleyerek hayranlık beslediği ustasını geçtiği izlenimini vermektedir (Kaçar, 2004: 156). Öte yandan

¹ Ammianus hakkında detaylı bilgi için bak. Matthews, 1994:252-269, Matthes, 2010.

Ammianus yazmış olduğu Roma Tarihi'nin içerisinde henüz Romalıların yakından tanımadıkları Hunlar hakkında da bilgi vermektedir. Ancak kuvvetle muhtemeldir ki, kendisinin ölümünden sonra Roma şehrine kadar gelecek olan Hunlar hakkında Ammianus'un yazdıkları, kendisinden önce Hunlara yönelik bir takım bilgilere sahip olan kişilerden duyduklarından ibarettir. Zira Ammianus'un Hunlarla karşılaşmış olması ya da onları detaylandırarak anlatacak kadar tanınması pek muhtemel gözükmemektedir. Bu bağlamda Ammianus'un en önemli bilgi kaynağının; Roma ordusuna bağlı olarak bölgede görev yapan askerlerin olduğu düşünülebilir.

Yine pagan yanlısı olan ve Iulianus döneminde Roma valiliği yapan Aurelius Victor, *De Caesaribus* "Caesarlar" adını verdiği eserinde, Augustus'dan II. Constantius'a kadar olan *caesar*ları sıralarken Constantinus Hanedanı'na da atıf yaparak Constantinus'a yönelik bir takım bilgiler vermiştir. Ayrıca, Hıristiyanların üstün bir çaba sonucu oluşturdukları Constantinus ve Hıristiyanlık imajına karşı, Constantinus'tan sonra gelen ilk ve son Pagan İmparator olan Iulianus'a hayranlık beslemiştir. Aurelius Victor'un yanı sıra IV. yüzyılı kendisine konu olarak seçen antik yazarlardan biri de Eutropius'tur. Genç İmparator Iulianus'un Sasani seferine de katılan Eutropius,¹ yazmış olduğu *Breviarium Historiae Romanae* "Roma Tarihi'nin Özeti" adlı eserini, kendisini *magister memoriae*² olarak atayan Valens'e ithaf ederek, imparatora minnettarlığını göstermiştir (Rohrbacher, 2002: 50). Eutropius'un yanı sıra üzerinde durulması gereken önemli bir pagan yazar da Zosimus'tur. Diğer antik çağ yazarlarına oranla daha geç bir tarihte yaşamış olan Zosimus, *Historia Nova*, "Yeni Tarih" ismini verdiği altı kitaptan oluşan Yunanca eserinde Augustus'tan başlayarak 410 yılına kadar olan olayları kaleme almıştır. Zosimus *HN*'sinde, başarısız politikalar ve barbar istilalarına vurgu yaparak, Eusebius'un genel olarak çizmiş olduğu Constantinus portresinin tam aksine, paganlığın yasaklanmasından dolayı imparatorluğun gerilediğini savunmakta; bu çöküş sürecinin en büyük sorumlusu olarak da Constantinus'u göstermektedir.

¹ Eutropius *Breviarium Historiae Romanae* (10.16) adlı eserinin içerisinde Sasani seferine bizzat kendisinin de katıldığını söylemektedir.

² İmparatorun ya da diğer devlet adamlarının yazmış oldukları yazıları düzenleyen ve belgeleri kurumlar arası taşıyan kişiye verilen unvandır. Ayrıca bak. Bunson, "*magister memoriae*", 2002: 341.

IV. yüzyılın dinsel uğraşlarının eserlere yansımalarının yanında, bu yüzyılın siyasi durumunu yansıtan eserlerin sayısı oldukça azdır. Bu siyasi tarihlerle ilgili bilgi veren eserlerden biri de *apostata* Iulianus tarafından kaleme alınmıştır. Iulianus'un övgü söylevleri, taşlamaları, Hıristiyanlara karşı yazmış oldukları ve mektupları, hem kendi döneminin siyasi ve dini olaylarının hem de IV. yüzyılın bütününün aydınlatılması açısından önemli bir noktada durmaktadır (Baydur, 1999: 130). Almış olduğu felsefe derslerinin etkisiyle oldukça güçlü ve etkili eserler kaleme alan Iulianus'un özellikle *Oratio*'su "Söylev" ve Libanius'a yazmış olduğu mektuplar onun sofist dünyasından izler taşımaktadır.

Türkçe eski çağ literatürünün akademik anlamda Constantinus ile tanışmasına ise, Joseph Vogt'un 1961 yılında sunmuş olduğu *İmparator Konstantin ve Hıristiyanlık – İlkçağ Tarihi ve Dünya Tarihi* başlıklarını taşıyan konferansları öncülük etmiştir. Bu bildirilerin oldukça eski bir tarihte oluşu etkilerinin kısa süreli olmasına yol açmış olsa da, bu konferanslar gelecek çalışmalar için yol gösterici olmaları bakımından önemlidir. Buna karşın, Türkçe literatür için asıl önemli çalışma, Dünya edebiyatında oldukça saygın bir yeri olan *The Loeb Classical Library* serisinden esinlenerek, çevirilerle Türkçe literatüre kazandırılan antik çağ yazarının eserleri olmuştur. Bunlardan birincisi *Valesius Seçkileri* adıyla yayınlanan ve iki anonim fragmandan oluşan çalışmadır. Çevirisi 2008 yılında yapılan bu eserin ilk bölümünü *Origo Constantini Imperatoris* "İmparator Constantinus'un Kökeni" adlı yazarı belli olmayan bir fragman oluşturmaktadır. Büyük Constantinus'un yaptığı iç savaşları ve özellikle de yükselişini anlatan *Valesius Seçkilerinin* yanı sıra, aynı seri içerisinde bulunan ikinci önemli eser de, yukarıda antik çağ yazarı olarak ismi verilen Eutropius'un *Breviarium Historiae Romanae*, "Roma Tarihinin Özeti" adlı çalışmasıdır. Latineden Türkçeye çevirilerle literatüre kazandırılan Eutropius'un eserin içerisindeki 9. ve 10. Kitap, *tetrarchianın* çöküşüne giden süreci ve Constantinus'un yapmış olduğu iç savaşları anlatmaktadır.

Constantinus ve dönemi, mevcut olan Türkçe literatürde genellikle çeviriler üzerinden yer almaktadır. Bu konuda sahip olunan en güçlü eser, Büyük Roma tarihçisi Edward Gibbon'un *Roma İmparatorluğunun Gerileyiş ve Çöküş Tarihi* adlı eseridir. Aydınlanma tarihçilerinden biri olan Gibbon, Roma İmparatorluğu'nun çöküşünü

paganlığın ortadan kaldırılmasına bağladığı için, eserinin içerisindeki aktörlere, klasik bir anlayışla, insan olmaktan çok ahlaki birer yargı görevi yüklemiştir. Bu yüzden Gibbon'un en güçlü dayanak noktası; Hurafelerin, dinsel inançların ve fanatikliğin, büyük ve iyi kalpli bir imparatorluğu çökertmesi olmuştur. Yani ona göre insanların ahlaki değerlerden yoksun oluşu imparatorluğun yıkılmasının nedenidir. Bu açıdan eserin içeriğinin istemeyerek de olsa pagan bir bakış açısına yakın olduğu söylenebilir. Fakat mevcut eser, gerek dil gerekse baskı açısından son derece eskidir. Gibbon'un bu yapıtının yanı sıra "geç antik dönem" söylemini literatüre kazandıran Peter Brown'ın *Geç Antik Çağda Roma ve Bizans Dünyası* adlı eseri, Roma'nın IV. yüzyılının anlaşılabilirliği için incelenmesi gereken yapıtlar arasında gösterilebilir.

Türkçe literatürde Constantinus'un varlığı ekseriyette "Bizans Tarihi" adına zikredilen eserler vasıtasıyla olmaktadır. "Bizans"ı, dolayısıyla da Constantinopolis'i ele alan hemen her çalışma, öncesinde şehrin kurucusu Constantinus'a atıfta bulunarak Hıristiyanlık etrafında Doğu Roma'nın kuruluşunu incelemektedir. Timothy E. Gregory'nin *Bizans Tarihi*, Fransız yazar Paul Lemerle'nin 1964 yılında kaleme aldığı *Bizans Tarihi* adlı çalışması, Charles Diehl'in *Bizans İmparatorluğunun Tarihi* ismini verdiği çalışması ve *Yeni Roma ya da Konstantin Şehri: Bizans'ın Kısa Tarihi* adıyla yayınlanan Giles Morgan'ın "Bizans"ın kısa öyküsünü anlattığı kitabı bu eserler arasında yer almaktadır.

Diğer taraftan Constantinus Hanedanı ile doğrudan ilişkisi olmadığı halde, Türkçe eski çağ literatüründe IV. yüzyıl Roma'sı ile ilgili yer alan eserler de mevcuttur; Judith Herrin'in farklı bir bakış açısıyla kaleme aldığı ve "Bizans"ın farklı dönemlerindeki önemli olaylara değindiği *Bizans, Bir Ortaçağ İmparatorluğunun Şaşırtıcı Yaşamı* adlı eseri, Michael Grant'ın *İmparator Konstantin ve Roma'dan Bizans'a* adlı çalışmaları, Cyril Mango'nun *Bizans, Yeni Roma İmparatorluğu* ismini verdiği kitabı, Reginald Haynes Barrow'un *Romalılar*'ı, Auguste Bailly'nin kaleme aldığı *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, IV. ve daha sonraki yüzyıllarda Roma'nın dinsel uğraşlarını konu edinen Turhan Kaçar'ın *Geç Antik Çağda Hıristiyanlık* adını verdiği eseri, bunlardan bazılarıdır.

Constantinus Hanedanı etrafında şekillenen bu çalışmada, IV. yüzyılın ilk yarısında Roma'nın sahip olduğu problemler ve uğramış olduğu değişimler üzerinde durulacak olup, dönemin irdelenmesi noktasında öncelikli olarak yine bu yüzyılın çağdaş yazarlarının eserlerinden yararlanılacaktır. Ayrıca konuyla ilgili modern literatürde mevcut olan tüm kitap ve makaleler incelenerek, IV. yüzyılın yorumlanmasına katkı sağlamaya çalışılacaktır. Bu amaçla; *tetrarchia* (= dörtler erki) sisteminin sona ermesiyle birlikte imparatorluğun uzun yıllar boyunca uğraştığı iç savaşlar ve Büyük Constantinus'un imparator olmasından sonra Hıristiyanlığın meşru hale getirilmesiyle, Roma'nın zorunlu olarak girmiş olduğu çatışma ortamına vurgu yapılarak, batı ve doğu sınırlarındaki siyasal problemler üzerinde araştırma yapılacaktır. Öte yandan Roma'nın ilk Hıristiyan İmparatoru'nun ölmesinin ardından geride bıraktığı büyük imparatorluğu yönetme kavgası veren oğulları ile görevlerini kötüye kullanıp isyan eden komutanların hâkimiyet kavgasına değinilecektir. Bunların yanı sıra Hıristiyanlaşmaya başlayan Roma dünyasını paganizme geri döndürmek isteyen Iulianus'un bu uğurdaki son gayreti de incelenecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

CONSTANTINUS HANEDANI'NIN ORTAYA ÇIKIŞI

1.1. ROMA GELENEĞİNDE HANEDAN KAVRAMI

Eskiçağ Akdeniz dünyasının büyük bir bölümüne hâkim olan Roma Devletiyle çağdaş ve hâkimiyet alanı olarak İran ile Mezopotamya bölgesini kapsayan Sasanilerin sahip olduğu hanedan kavramı Romalılarinkinin tamamen zıttı olacak şekilde oluşturulmuştu. Yönetimlerini yalnızca üstün bir zümrenin eline bırakmış klasik bir doğu uygarlığı olan Sasanilerin ataları, aynı soyun devamını sağlayarak yüzyıllar boyunca ortak kan bağı üzerinden yaşamışlardı. Baştaki imparatorun ölümü halinde, onun yerine geçecek olan kişi büyük çoğunlukla kralın oğlu veya birinci derecede akrabası oluyordu. Sasanilere benzer şekilde, Roma ile doğrudan sınırı olmadığı halde ticari ilişkileri bulunan ve mevcut dünyada varlığını sürdüren uzak doğu medeniyetleri de mevcuttu. Özellikle devlet ve hanedan gelenekleri çok eski tarihlere dayanan Çinliler bu medeniyetlerin en eskilerinden kabul ediliyorlardı. Ayrıca Mısır'daki tanrının buyruğunda kralların yönetimleri de hanedan ile ilişkilendirilerek, kan bağı üzerinden yüzyıllarca devam ediyordu. Ancak Roma, çağdaşı olan tüm bu devletlerin aksine, hanedanın belirlenmesi hususunda farklı bir noktada bulunuyordu. Çünkü Romalılar için gücü yaratan başlıca unsur hanedanlar değildi. Roma cumhuriyete geçtikten sonra, hanedanların büyük çoğunluğu aristokrat sınıftan çıkıyordu ve ordu devletin içerisinde oldukça etkili bir konumda bulunuyordu. Bu yönüyle, Sasani örneğinde olduğu gibi hanedan devletin sahibi değil, yöneteni durumundaydı. Ayrıca senato ve halkın da devlet üzerinde meclisler vasıtasıyla söz söyleme hakları vardı. Bu durum devleti sahiplenen kesimlerin kişiler değil, kurumlar olduğunu gösteriyordu ve bu sistem de hanedanların ömürlerine bakılmaksızın devletin devamlılığını sağlıyordu. Tüm bu nedenlerden ötürü; Roma geleneksel olarak hanedan oluşumlarını ya da yönetimlerini belirli bir sistem doğrultusunda gerçekleştiriyordu.

Belirli bir soyun varlığına bağlı olmaksızın rakiplerine üstünlük sağlayabilenin egemenliğine dayanan Roma yönetim anlayışı sayesinde; imparatorluk içerisinde güçlü olan her kim olursa olsun, imparatorluk dâhil olmak üzere, bütün mevkilere gelebiliyordu. Roma'daki bu yönetim felsefesi, zamanla farklı hanedanların imparatorluk yönetiminde

söz sahibi olmasına yol açmıştır. İktidar ve güç kavgaları Roma'yı çoğu zaman zafiyete uğratmış olsa da, imparatorluğun sürekli kendini yenilemesi ve hanedan değişiklikleri, beraberinde her defasında farklılaşan imparatorluk yapısını getirmiştir. Bu nedenle; Roma İmparatorluğu'nun sahip olduğu hanedan kavramı üzerine yapılacak bir araştırmayla, varlığı yüzyıllara yayılmış olan bu devletin uğramış olduğu değişimlerin nedeni detaylı bir şekilde anlaşılabilir. Zira her imparator kendi hanedanını yaratarak ve kendi kanunlarını devlette uygulamaya koyarak imparatorluğun şekillenmesine öncülük etmiştir. Bunun en güçlü göstergesi; “Roma Cumhuriyeti'nin” “Roma İmparatorluğu'na” dönüşme sürecindeki asıl etkinin, İmparator Octavianus'a ait olmasıdır.

Hanedan ilişkilerindeki asıl mücadele, Roma devletinin cumhuriyetten imparatorluğa dönüşmesinden sonra meydana gelmiştir. Roma İmparatorlarının seçimlerinde bazen akrabalık bağları, bazen isyancı komutanların varlığı ve bazen de varis bırakma yöntemi gelecek imparatorların belirlenmesi hususunda etkili olmuştur. Örneğin Augustus'un Tiberius'u evlatlık edinmesi (Suetonius, *Tiberius*, 3.15); Tiberius'un da daha sonra almış olduğu bu güçle birlikte imparator olması, Roma hanedanların devamlılıklarını sağlayabilmek adına yaptıkları faaliyetler arasında gösterilebilir. Sonraki İmparatorlardan Vespasianus'un ve ardıllarının yönetimleri aynı ailenin devamı şeklinde tezahür ederken, 97 yılında Nerva'nın evlatlık oğlu Traianus'u varisi ilan etmesi, imparatorluktaki hanedan anlayışının her zaman kan bağı yoluyla olmadığını göstermiştir. Benzer şekilde Hadrianus'un imparatorluğu da, Traianus'un ölmeden birkaç gün önce kendisini imparator olarak işaret etmesiyle gerçekleşmiştir.¹

İmparatorluğun eski gücünden uzaklaştığı III. yüzyılda imparatorların belirlenmesi konusu iç dengelere bağlı olarak şekillenmiştir. Özellikle 235 yılından sonra Roma komutanlarının sürekli kendilerini imparator ilan etmeleri ve art arda kısa sürelerle yönetimde söz sahibi olmaları, imparatorluğun istikrarını da ortadan kaldırmıştır.² Ancak Diocletianus'un 284 yılında imparator oluşuyla, daha sonra üzerinde durulacağı gibi, bu kez yönetim kavramı tamamen değişikliğe uğrayarak dörtler erkine dönüşmüştür. Üstelik

¹ Hadrianus, Traianus'un halasının oğludur. Uzaktan bir akrabalık bağı olmasına karşın Traianus bu ailesel bağdan ziyade, karısının telkinleriyle Hadrianus'u imparator olarak işaret etmiştir (Dio Cassius, 69.4).

² Roma İmparatorluğu'nda, komutanların başarı elde edip isimlerini duyurmalarının ardından kendilerini imparator ilan etmeleri çok sıkça rastlanan bir durumdur. Constantinus Hanedanı Döneminde; Constantinus, Magnentius, Vetricianus, Iulianus.

bu yönetim biçimi, Constantinus ailesinin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Bu sayede, IV. yüzyıla kadar birçok farklı hanedanın yönetiminden geçen Roma İmparatorluğu, en büyük değişimini bu yüzyılda, Constantinus'un mensubu olduğu ve ismini verdiği, "Constantinus Hanedanı" zamanında yaşamıştır.

1.2. CONSTANTINUS HANEDANI'NIN ORTAYA ÇIKTIĞI ROMA DÜNYASI

Modern literatürde III. yüzyıl krizi olarak yer alan, Severus Alexander'ın ölümü ile Diocletianus'un tahta çıkışı arasındaki 50 yıllık dönem (235-285), Roma'nın eski gücünden uzaklaştığı ve hem içeride hem de dışarıda onlarca sorunla başa çıkmak zorunda kaldığı zor bir dönemdir. Bu dönemde imparatorluğun başına yaklaşık 25 farklı imparator geçmiş ve hiç şüphe yok ki hepsinin ortak uğraşı imparatorluğu yıkımdan kurtarmak olmuştur. Ancak genelde bu imparatorlar, katı bir siyaset oluşturmaya yetecek kadar tahtta kaldıkları ya da imparatorluğu yönetecek bir eğitimden geçmemiş askerler oldukları için, bu dönem "*askeri anarşi*" kavramıyla da tanımlanmaktadır (Rostovtzeff, 1926: 381, Gregory, 2011: 30).

İmparatorluğun her alanında etkisini gösteren kargaşa ortamı, III. yüzyılın ortalarına doğru, nedeni tam olarak belirlenemeyen bir çöküş sürecine dönüşmüştü. Aslında Roma, her yeni yüzyıla bünyesindeki değişiklikleri de beraberinde getiriyordu, ancak III. yüzyıl, kendisinden önceki yüzyılların aksine, imparatorluğun doğrudan yönetimini hedef almıştı. Hiçbir imparator, devleti düzene sokacak ve kendi kanunlarını koyacak kadar uzun süre tahtta kalamıyordu. Roma'nın içerisinde bulunduğu güvensizlik ortamı ve çıkar ilişkileri, imparatorluğu zaafa uğratacak nedenleri de beraberinde getiriyordu. Bu açıdan III. yüzyıl, imparatorluğun klasik çağı olarak nitelendirilen bir önceki yüzyıl ile karşılaştırıldığında, önemli bir istikrarsızlığın göze çarptığı farklı bir zaman dilimi olmuştur (Curran, 2000: 41). Yönetimdeki çekişmeler, barbar istilaları, iç savaşlar, yüksek enflasyon, sınır boylarındaki meseleler ve ekonomik sıkıntıların baş göstermesi gibi birçok sorun III. yüzyıl Roma'sını da özetlemektedir.

Severus Hanedanı'na mensup son imparator olan Severus Alexander'ın, Rhen bölgesinde Alamannilere karşı kullanılan batı ve doğu ordularını birleştirmesiyle,

imparatorluğun sınır boyları eski güvenliğini neredeyse tamamen kaybetmişti. Önceleri Roma sınırları büyük ölçüde korunarak düşmanlar sınırların dışında tutuluyordu, ancak bu durum III. yüzyıl boyunca neredeyse hiç mümkün olmadı (Odahl, 2004: 17). İmparatorluğun gerek siyasi gerekse ekonomik gücü farklı uğraşlar neticesinde dağılınca, Roma hem kendisiyle hem düşmanlarıyla savaşır duruma gelmiştir.

Öte yandan imparatorluğun sınırları genişledikçe Roma'nın asker topladığı bölgelerin sayısı da artmıştı. Önceleri sadece Roma vatandaşlarından toplanan askerler artık Germanlardan, Tuna'dan, Illirya'dan ve Dalmaçya'dan¹ toplanır hale gelmiş ve bu askeri değişim de büyük bir problemi beraberinde getirmişti; ordunun toplandığı bu kavimler henüz Romalılaştırılmadığından zamanla Roma topraklarını kendi topraklarıymış gibi düşünmeye başlamışlardı. Bu durum Roma ordusunda ve çevre eyaletlerde kargaşaya neden olmuştu. Aslında II. yüzyılın sonundan itibaren, Roma İmparatorluğu çevresindeki kabileler hakkında çok şey öğrenmişti. Bu etkileşim barbar kabileler içinde geçerliydi ve onların, Roma'nın içlerine kadar ilerlemesinde, imparatorluğu bu denli tanıyor olmalarının vermiş olduğu rahatlık da vardı. Her iki taraf da birbirlerinin zaafalarını çok iyi biliyordu. Örneğin; bu barbar kabileler genelde hızlı birliklere sahiptiler, ancak karşılarındaki Roma birlikleri ağır ve hantal askerlerden oluşuyorlardı (Southern, 2001: 203). Kabilelerin sahip oldukları bu hızlı askeri birlikler Roma piyadeleri karşısında üstün durumdaydılar. Roma ordusunun himayesinde yer alan barbarlar ordunun dengesini ve düzenini bozmakla kalmayıp, askerleri her geçen gün daha çok kargaşaya ittiler. Roma ordularından biri zafer kazandığında, diğer ordular tarafından bu başarı takdir edileceği yerde, tam aksine kıskanılır hale gelmişti. Zafer yarışlarındaki generaller gözlerini imparatorluğa dikmiş ve imparatorluğa içten içe zarar vermeye başlamışlardı (Barrow, 2002: 177). Askerler, imparatorları tahta çıkartıp tahtan indirmeye başladıklarında, Roma İmparatorluğu çoktan yıpranmış ve varlığını askerlerin eline teslim etmiş durumdaydı.

İmparatorların ve askerlerin ortak bir düşmana karşı mücadele etmek yerine kendi aralarında savaşmayı tercih etmeleri, III. yüzyılda imparatorluğun eski gücünden uzaklaşmasına yol açmıştır (Aurelius Victor, *De Caesaribus*, 24.9). Üstelik bu tarihlerde kendi iç meseleleri ile başa çıkamayan imparatorluk bir de dış tehditlere karşı mücadele

¹ Roma'nın bir eyaleti olan Dalmaçya, günümüzde Hırvatistan ve Bosna-Hersek bölgelerinin Adriyatik kıyısında yer almaktadır.

etmek zorunda kalmıştı. 260 yılında Alamanniler'in İtalya'nın içlerine doğru ilerlemesi ve Milano'ya ulaşması imparatorluğun içinde bulunduğu vaziyetin ne derece vahim olduğunu kanıtlamaktadır. 253 yılında Gotlar Ephesos'un güneyine kadar indiler. Yüzlerini Roma topraklarına çeviren diğer German kabileleri, 259 ve 260 yıllarında Doğu Galya'yı yakıp yıktılar. Bazı birlikler İspanya, hatta Mauretania'ya¹ kadar ulaştılar. 267'de Heruli Halkı² Yunanistan'a 500 gemilik bir istila filosu yollayarak Atina'yı yağmaladılar. Bu yağma esnasında büyük Agrippa Odeion'u ve Helenistik Stoalar da dâhil olmak üzere birçok yapıt yerle bir edildi (Freeman, 2010: 548).³

Kargaşa ve düzensizliği önlemekte yetersiz kalan Roma, gün geçtikçe dağılmaya yüz tutmuş bir devlete dönüşmeye başladı. Bir yandan barbarlara karşı mücadele veren imparatorluk, diğer yandan tahıl ve yiyecek deposu olarak gördüğü Mısır'da ortaya çıkan isyanla uğraşmak mecburiyetinde kaldı. Bölgedeki herhangi bir karışıklık imparatorluğun merkezi olan Roma şehrinin iaşesine engel oluyordu. Bu durum acilen çözüme kavuşturulmazsa, Roma geçmişte olduğu gibi, bir kez daha yiyecek sıkıntısıyla uğraşmak zorunda kalacaktı. Durumun ciddiyetinin farkında olan İmparator Diocletianus hemen harekete geçip İskenderiye'yi kuşatarak isyancılara karşı savaş başlattı. İmparator bu büyük kentin her kesimine Nil sularını götürmek için yapılan kemerleri ele geçirip, ordugâhını da kuşatılanların kaçmasını önleyecek şekilde kurunca Roma ordusu sert bir saldırı için gerekli hazırlıkları da tamamlamış oldu. Diocletianus'un kuşatması 8 ay sürdü. İsyanın çıkışından sorumlu tutulan binlerce insan ya sürgün edildi ya da öldürüldü (Gibbon, C.I, 1987: 387). Öte yandan aynı sıralarda Mısır isyanını fırsat bilen Sasani Kralı Narses Armenia bölgesini işgal etmişti. 297 yılında Galerius'un, Sasaniler üzerine çıktığı doğu seferi başarısızlıkla sonuçlandı, ancak bir yıl sonra ordularını güçlendirip yeniden saldırıya geçen imparator bu kez, Sasaniler üzerinde Roma üstünlüğünü kabul ettirmeyi başardı (Jones, 1992: 39).

Roma-Sasani mücadelesinin temelleri çok eski tarihlere kadar gitmektedir. Roma'nın güç kaybettiği ya da eski gücünden uzaklaştığı her fırsatı değerlendiren

¹ Günümüzde İspanya'nın karşı kıyısında yer alan Fas'ın kıyı kesimine verilen isimdir.

² Karadeniz üzerinden batıya doğru göç eden barbar kabilelerin bir koludur.

³ Heruli Halkı'nın kıyılarından kurtulmayı başaranlar, yıkılan yapıların kalıntılarından alelacele bir kent duvarı inşa ederek, Atina'nın sonraki dönemlerde tekrar ele geçirilmesinin önüne geçmişlerdir (Freeman, 2010: 548).

Sasaniler Anadolu'ya doğru genişleme politikası izlemişlerdir. Bu yayılcı politika, 260 yılında bir Roma İmparatoru'nun Sasaniler tarafından aşağılanması ve öldürülmesiyle zirveye ulaşmıştır. Roma tarihinde esir alınan ilk ve tek imparator olan Valerianus 260 yılında Sasani Kralı I. Shapur tarafından esaret altında öldürülmeden önce tarifsiz aşağılamaya maruz bırakılmıştır (Polhsander, 2004: 5).¹ Sasaniler, Valerianus'un cansız bedenini samanla doldurulup insan kılığına getirdikten sonra en meşhur tapınaklarında yüzyıllar boyunca zafer anıtı olarak sergilemişlerdir (Gibbon, C.I, 1987: 294). Bölgedeki Sasani hâkimiyetine ancak 298 yılından sonra, Diocletianus'un yönetimi altında son verebilmiştir.

Claudius Gothicus'un, 270 yılındaki veba salgınında ölmesinden (Corcoran, 2006: 37) yaklaşık bir yıl sonra, Aurelianus (270-275), imparatorluğun parçalanmasına yol açabilecek önemli bir siyasi karar aldı. Dacia bölgesini savunmak için burada bulunan Roma birliklerini ve vatandaşlarını bölgeden çekerek Tuna sınırlarını yeniden bir düzenlemeye tabi tuttu. 274 yılına kadar doğu topraklarındaki isyanları bastırmakla uğraşan İmparator Aurelianus, bu tarihten sonra batı bölgelerine doğru sefere çıktı. Galya'da büyük zaferler kazanıp Roma'ya yüzlerce esir getiren Aurelianus, 275 yılında bir suikaste kurban gidene kadar, imparatorlukta bir takım reformları da yapmaktan geri durmamıştı. Bir taraftan Roma parasına güven kazandırmak için uğraşan imparator, diğer taraftan sivil ve askeri hizmetlerde görevli olan ve iş yapmayan ya da bağlı oldukları görevlerini kötüye kullanan kişileri cezalandırdı (Gregory, 2011: 38).

III. yüzyılın sonuna doğru biraz olsun rahat bir nefes alan Roma, yine de içerisindeki iç çekişmelere ve siyasi mücadelelere son verebilmiş değildi. İmparator Probus'un (276-282), 282 yılında Sirmium'da öldürülmesinden sonra Narbo kentinin yerlisi Carus (282-283) *augustus* seçilmiş ve vakit geçirmeden oğulları Carinus (283-285?) ve Numerianus'a (283-284) *caesar* yetkisi vermişti. Daha sonra Sarmatlarla² savaştığı sırada Sasanilerin isyan ettiği haberini alan Carus, doğuya hareket ederek Sasaniler'e karşı başarılı saldırılar düzenlemişti. Ancak Carus, Sasanilerin en ünlü kentlerinden olan Cochon

¹ Valerianus, ordusu Sasaniler tarafından kuşatıldıktan hemen sonra barış yapmak için teklif götürmüştü, ancak Sasanilerin kendisini kandırması üzerine esir düşmüştür (Tekin, 2010: 277).

² Türklerle akrabalık bağları olduğu düşünülen Sarmatlar, İ.Ö. 6-4 yüzyıllarda Orta Asya'dan batıya doğru hareket ederek, Balkanlara kadar gelmişler ve daha sonra German kabileleriyle kurdukları ittifak neticesinde, İ.Ö. yüzyıla doğru Roma topraklarına girmişlerdir.

ve Ctesiphon'u ele geçirmesinin ardından, şanssız bir şekilde yıldırım çarpması sonucunda öldü. Carus'un selefi olan ve kendisiyle birlikte doğu seferine getirdiği oğlu Numerianus önce gözlerinden rahatsızlandı daha sonra da kayınpederinin başını çektiği bir suikasta kurban gitti. Carus'un diğer oğlu Carinus ise işlediği cinayetlerden ve yasak ilişkilerden ötürü insanların gözünde itibarını kaybedince, o da çok geçmeden öldürüldü. Böylece Roma'yı yeniden istikrarına kavuşturacak olan Diocletianus, imparatorluğun başına gelen felaketlerden sonra, 284 yılında Roma İmparatorluğu'nun yeni *augustusu* oldu (Eutropius, 9.18-19, Orosius, 7.25).

İmparatorluğun sarsıntılı dönemden uzaklaşıp, istikrarına yeniden kavuştuğunun en belirgin örneğini, 298 yılında Diocletianus'un desteklediği Galerius'un Sasanilere büyük bir darbe vurması oluşturur. Doğu Anadolu'da Armenia bölgelerini işgal eden Sasaniler üzerine sefere çıkan Galerius, Sasanileri mağlup edip barış imzalayarak Mezopotamya'yı yeniden Roma İmparatorluğu'nun yönetimi altına soktu. Kazanılan bu yeni toprakların ardından Roma, tarihi boyunca doğuda sahip olduğu en geniş sınırlarına da ulaşmış oldu (Gibbon, C.I, 1987: 396). İmparatorluğun barbarlar ile olan mücadelesine, Sasanilerle yaptığı uzun savaşlar ve isyanlar eklenince, Roma İmparatorluğu'nun ekonomisi çökme noktasına gelmişti. İç savaş, anarşi, çözümlenme ve şehirlerin yağmalanmasının yarattığı iktisadi sonuçlar beraberinde büyük değişimler getirdi. Bir zamanlar refah içinde yaşayan eyaletler artık kendi geçimlerini bile sağlayamaz haldeydi. İmparatorluğun vergileri hızla artarken paranın değeri hiç olmadığı kadar çok düşmüştü. Dahası savaş ve düzelme için orduya para gerekliydi, ancak halk bu desteği sağlayacak güçten yoksundu. Roma ordusuna para vermeyenlerin mallarına zorla el konuldu. İşsizlik arttı ve buna bağlı olarak da topraklar boş kalmaya başladı (Barrow, 2002: 180). Buna bağlı olarak imparatorluk 270 yılına doğru ekonomik günü giderek kaybetmeye başlamıştı. Merkezi hükümet, vergileri daha hızlı alabilmek için vergi toplayan memurları sürekli arttırdı. Şehirler, eyalet valileri (*proconsul*) tarafından sıkı bir denetime tabi tutulmaya başlandı. Fakat ticaret yollarının alt üst olması devletin kasasına giren para miktarının azalmasına neden oluyordu (Freeman, 2010: 550). Bu durumun önüne geçebilmek için İmparator Diocletianus zamanında imparatorluğa bağlı üç yeni vergi birimi oluşturuldu ve 296 yılında Roma vergi sistemi yeniden düzenlendi (Corcoran, 2006: 48). Ancak askeri harcamaların çok yüksek olmasından ötürü bu yeni vergi sistemi de Roma'nın ekonomik gerileyişinin önüne

geçemedi (Reinhold, 1990: 421). Bu kez 301 yılında, enflasyonu durdurmak için çeşitli mal ve hizmetlerin azami fiyatlarını sabitleyen detaylı bir ferman çıkartıldı. Bu ferman azami fiyatları içeren kopyalarıyla birlikte imparatorluğun önemli şehirlerine dağıtıldı (Gregory, 2011: 49).¹

Öte yandan, Roma'nın geçirdiği tüm bu sarsıntılarının yanında, imparatorluğun içerisinde giderek güçlenen bir inanç halkası da vardı. Öyle ki; kiliselere bağlı topraklar sürekli çoğalıyordu ve büyük kentlerin kenarlarındaki kırsal alanlarda bulunan Hıristiyan mezarlıklarının sayısı her geçen gün daha çok artıyordu (Curran, 2000: 42). Sürekli değişimlerin yaşandığı Roma topraklarındaki bu halk tabanlı dini hareketler, içten içe Roma İmparatorluğu'nun inanç dünyasını değişikliğe uğratiyordu. Ayrıca Romalıların eski dinlerinin yerine yenilerini koyma girişimlerine Hıristiyan dininin çekici kuvveti eklenince, bu yeni din İmparatorlukta kendine umduğundan daha fazla yer buluyordu. Üstelik bunlara ilk Hıristiyanların köle-zengin, kadın-erkek toplumun her kesiminden insanın tek tanrısı yayma görevini üstlenmesi de eklenince Hıristiyanlık, imparatorluk içerisinde hızlı bir şekilde yayıldı. Roma her taraftan saldırıya maruz kalırken, dini olarak uğradığı sarsıntılar imparatorluğun gelecekteki asıl problemi olacak ve değişiminin de başlangıcını oluşturacaktır.

Roma 285 yılında, benzerine az rastlanır bir biçimde krizden çıkmayı başarmış, ancak yarım asır boyunca devam eden kriz “*Romalılık*” onurunun kaybolmasına neden olmuştu (Barrow, 2002: 178). Bu yüzden Diocletianus'un imparator olduktan sonra yaptığı ilk iş, Roma'yı idari, askeri ve mali konularda bir takım köklü değişikliklerden geçirmek oldu. Devletin geçirdiği onca karışıklıktan sonra bu geniş coğrafyanın tek başına yönetilmesi pek mümkün görünmüyordu. Bu yüzden imparatorluğun idaresinin eskisi gibi kolay olmadığını farkına varan Diocletianus, *principatus* adı verilen imparatorun tüm yetkilerle *birinci yurttaş* statüsüyle sahip olduğu önceki yönetim biçimini terk ederek *dominatus* denilen mutlak imparatorun egemenliğini tanıyan sisteme geçmiştir.²

¹ Diocletianus'un bu fermanın bir nüshası bugün Muğla yakınlarındaki Stratonikeia antik kentindedir. Ayrıca Diocletianus'un uygulamış olduğu azami fiyatların bir kısmı için bak. (Michell, 1947: 1-12).

² *Principatus* sistemi, Augustus'tan, Diocletianus'un imparatorluğuna kadar geçen yaklaşık üç yüz yıllık sürede imparatorluğun yönetim biçimi olmuştur. *Dominatus* sistemi ise, 284 yılından, İmparatorluğun batısının yıkıldığı, 476 yılına kadar devam etmiştir. Ayrıca bak. Rees, 2004.

Diocletianus'un bu yeni düzeni daha sonra beraberinde *tetrarchia* sistemini getirerek, Roma İmparatorluğu'nun yenileşmesinin son basamağını oluşturdu.¹ Dörtler erkinin yönetimi altında imparatorluk sınırlarının büyüklüğünün imparatorluk yönetiminde yaratmış olduğu dezavantajın önüne geçilerek doğudan batıya uzanan geniş bir hâkimiyet alanı sağlanmaya çalışıldı. Bu yeni sistem çok uzun süreli olmasa da, özellikle batı bölgelerinde Roma yönetiminin sağlamlaştırılması noktasında başarılı olmuştur. Batı topraklarının güvenliği için Galya bölgesinin yönetimini alan Constantinus'un babası Constantius Chlorus, barbar kavimler karşısında imparatorluğun üstünlüğünü pekiştirip ismini duyurarak, hanedanının ortaya çıkmasına ortam hazırlamıştır.

1.3. CONSTANTINUS HANEDANI'NIN MENSUPLARI

Constantinus Hanedanı'nın 293 yılından 363 yılına kadar süren yaklaşık 70 yıllık egemenliğinde, hanedana mensup olan imparatorların gerçekleştirmiş oldukları değişimler Roma dünyasında derin izler bırakmış ve imparatorluğun şekillenmesinde önemli bir rol oynamıştır. Hanedanın her mensubu Roma İmparatorluğu'nu kendi gerçekleri doğrultusunda yöneterek, bu büyük devletin hem siyasi uğraşlarının hem de dinsel dünyasının tamamen farklılaşmasına yol açmıştır. Ancak kuşkusuz ki hanedanın asıl yükselişi 324 yılından sonra imparatorluğun tek hâkimi olan Büyük Constantinus'un varlığıyla gerçekleşmiştir.

1.3.1. Hanedanın Kurucusu: Constantius Chlorus

Constantinus Hanedanı'nın başlangıcı konusunda edinilen bilgilerin hemen hepsi, Constantinus'un babası Constantius Chlorus'dan gelmektedir. Hakkında kesin bir bilgiye sahip olunmayan Constantius Chlorus'un kökeni, *Scriptores Historia Augusta*'da Claudius Gothicus'a dayandırılmaktadır (*SHA*, Gallianus, 7.1, *SHA*, Claudius, 1.1, *SHA*, Aurelius, 44.5). Buna göre; Constantinus'un annesi Helena'nın² Claudius Gothicus'un büyük yeğeni

¹ *Tetrarchianın* temsili kabartması için bak. Ek 1, Constantinus Hanedanı'nın aile şeması için bak. Ek 2.

² Hakkında alt sınıf bir aileden geldiğine ilişkin kayıtlar bulunan Helena, oğlu Constantinus'un imparator oluşundan sonra, ismi Helenopolis olarak değiştirilecek olan Drepanum'da muhtemelen 250 yılında doğmuş, 324 yılından sonra ise Constantinus'un tek imparator oluşuyla birlikte, *augusta* unvanıyla anılmaya başlanmıştır (PLRE I, 1971: 410). Öte yandan, Helena'nın yaşamının sonlarına doğru Kudüs bölgesinde

olmasından dolayı kendisi de asil olarak doğmuştu (Burckhardt, 1949: 45). *Origo Constantini Imperatoris* adlı anonim bir fragmanda ise Constantius'un tanrısal Claudius'un kardeşinin torunu olduğu yazmaktadır (*Anon. Val.*, 1.2). Ancak bu durum Eutropius'un *Breviarium Historiae Romanae* (9.22) adlı eserinde “*Constantius Claudius'un kızının oğludur*” şeklinde yer alır. Zonaras (12.26) tüm bu tanımları kapsayacak şekilde “*Constantius ile Claudius arasında hayali bir bağ vardır*” ifadesini kullanarak Constantius'un, Claudius'un kızının torunu olduğunu yazmaktadır. Öte yandan Constantius'un soyunun kesin bir şekilde ifade edilemeyişi, onun kökeninin uydurma olabileceği izlenimini de vermektedir. Öyle ki; bağlı bulunduğu hanedanın yükselişinden sonra, gücü elinde bulunduran herkes gibi Büyük Constantinus ve ardıllarının da geçmişlerini soylu bir aileye dayandırma gereksinimi duymuş olma ihtimalleri yüksektir. Buradan hareketle, antik dönem yazarlarının eserlerinde bu ailenin kökeninin farklı şekillerde ifade edilmesi hanedanın kökeni hakkında kuşkuları da beraberinde getirmektedir.

Constantinus Hanedanı'nın ortaya çıkışı, Büyük Constantinus'un babası Constantius Chlorus'un¹ 305 yılında *augustus* oluşuna kadar dayandırılabilmesi gibi, 293 yılında *caesar* oluşuna kadar da geri götürülebilir. Zira Constantius Chlorus, Diocletianus'un imparatorluğun sınırlarının büyüklüğünü fark edip, yönetim şeklini *tetrarchiaya* dönüştürmesiyle birlikte *caesar*lığa atanan iki kişiden biriydi. Constantius'un batıda, Germanlarla yapılan savaşlarda büyük yararlılıklar göstermesi ona Roma'da büyük ün kazandırmıştı (Odahl, 2004: 65). Roma İmparatorluğu'nda 272 yılında *protector* olarak İmparator Aurelianus'un altında görev yapan Constantius Chlorus daha sonra *tribunus* rütbesini aldı. 285 yılında Dalmatia'nın eyalet valisi oldu (*Anon. Val.*, 1.2) ve muhtemelen 288-93 yılları arasında Herculus Maximianus'un *praetoriani*² olarak görev yaptı (Pohlsander, 2004: 14). Bu görev onun kariyerinin yükselmesinde o kadar büyük bir etki

---

Kutsal Haçı bulduğuna yönelik klasik bir Hıristiyan inancı da vardır (Malalas, *Chronographia*, 13.5, Socrates, 1.17, Drijvers, 1992, ve ayrıca bak. Ek 3).

¹ Constantius'un resmi adı Marcus Flavius Valerius Constantius Herculus Augustus'dur (PLRE I, 1971: 227). *Flavius* unvanının nereden ve nasıl geldiği tam olarak bilinmemektedir, ancak *Valerius* unvanı Diocletianus'un adlarından biridir ve *tetrarchia* sisteminde *tetrarch*lara isim olarak eklenmiştir. Muhtemelen Constantius'un *caesar* olmadan önce ki ismi de, Iulius Constantius'dur (Van Dam, 2008: 91). Bak. Ek 4.

² İmparatorun şahsi güvenliklerini sağlamak için oluşturulmuş özel birliktir. Kimi zaman imparatorları öldüren bu muhafız birliği Büyük Constantinus tarafından dağıtılmıştır. Ayrıca bak. Bunson, “*praetor*”, 2002: 446-448.

yaptı ki; sadece 5 yıl sonra Constantius Chlorus *caesar* oldu (*SHA*, Aelius, 2.2, *SHA*, Carus, 17.6, Zonaras, 8.1).

Constantius Chlorus *caesar* olmadan önce Helena adında asil olmayan bir kadınla evliydi ve bu evlilikten daha sonra Roma'nın en büyük olan Constantinus doğmuştu. 293 yılında *caesar* ataması yapıldıktan sonra ise Constantinus Hanedanı ile ismi özdeşleşen Büyük Constantinus'un annesi Helena'dan ayrılan Constantius Chlorus, Herculus Maximianus'un kızı veya üvey kızı olan Theodora¹ ile 293 yılının yazında Kuzey İtalya'da evlendi (Odahl, 2004: 48).²

Tetrarchianın oluşturulmasıyla birlikte Diocletianus ve Herculus Maximianus *augustus*, Constantius Chlorus ve Galerius *caesar* oldu.³ İmparatorluk toprakları yönetim alanı olarak bölüştürülürken Constantius'a, batı topraklarında, Galya ve Britanya bölgesinin idaresi verildi (Burckhardt, 1949: 45). Ancak Constantius'un bu bölgeye atanması planlı bir şekilde yapılmıştı ve bu yeni düzen Carausius'un⁴ sonunu da hazırlayacaktı (Jones, 1992: 39). Gerçekten de Constantius, *caesar* olur olmaz hızla kendi bölgesindeki problemleri çözmeye yöneldi. Constantius 293 yılının baharında Kuzey Galya kıyılarındaki Carausius üzerine saldırıya geçmeden önce, üç yıl içerisinde kanal boyunca büyük bir istilaya girişmek için hazırlıklara başladı (Odahl, 2004: 49). Bu süre zarfında gemiler inşa edilerek saldırı için bir takım hazırlıklar yapılmasına rağmen Constantius, karşı karada komutayı eline almak için bu gemileri kullanmaya hiç teşebbüs etmedi. Muhtemelen rakibinin denizdeki üstünlüğünü iyi analiz eden Constantius, bu dezavantajdan kurtulmak için sayıca üstünlüğünü kullanmayı denedi (Eichholz, 1953: 42). Constantius 296 yılında Hadrianus Duvarı'nın güneyindeki tüm adayı istila ederek imparatorluk içerisindeki gücünü de göstermiş oldu. Hemen ardından anakaraya yönelen

¹ Theodora'nın annesi Eutropia, babası Afranius Hannibalianus'tur. Bu nedenle Theodora'nın Herculus Maximianus'un üvey kızı olduğu düşünülebilir (PLRE I, 1971: 895).

² Barnes (1981), "*Constantine and Eusebius*" adlı eserinde Constantius Chlorus ile Helena'nın boşanmasından bahsederken; bu ayrılığın 293 yılından daha önce meydana geldiğini söylemektedir. Barnes'in muhtemelen Zonaras'tan esinlenerek vermiş olduğu tarih 21 Nisan 289'dur (Zonaras, 13.1). Zonaras'ın bu tarihi söylemesinin nedeni ise Roma'nın geleneksel kuruluş gününün 21 Nisan olarak kabul edilmesidir.

³ *Caesarların* atanması, Herculus Maximianus'un *tetrarchiaya* katılmasından yaklaşık 6 ay sonra gerçekleşmiştir (Gibbon, C.I, 1987: 377). Ayrıca bak. Bowman, 2008: 67-88.

⁴ Carausius Galya bölgesinde Roma İmparatorluğu'na bağlı bir komutanı iken, 286 yılında isyan ederek kendisini imparator ilan etmiştir.

caesar, 298 yılında Alamannileri yenerek Galya bölgesinde uzun yıllar sürecek olan barışı getirdi (Gregory, 2011: 45).

Constantius Chlorus, Diocletianus ve Maximianus'un *augustus*luklarını sonlandırmasının ardından 305 yılında Galerius ile birlikte *augustus*luğa yükseldi (Eutropius, 10.1). *Tetrarchia* sistemine göre; hem Constantius'un hem de Galerius'un kendilerine birer *caesar* ataması gerekiyordu. Constantius'un *caesarı* olarak Severus atanırken, Maximianus Daia'ı da Galerius'un *caesarı* olarak görevlendirdi (Lenski, 2006: 60). Ancak kariyerinin en yüksek noktasına gelen Constantius için bu onur çok uzun sürmedi. Constantius, Pictler'e karşı bir zafer kazandıktan sonra 25 Temmuz 306 yılında Eboracum'da (York) öldü (*Anon. Val.*, 2.4, Eutropius, 10.1). *Augustus*luk unvanını sadece 15 ay kullanabilen Constantius'un ölümünün ardından askerleri oğlu Constantinus'u *augustus* ilan ettiler (Eutropius, 10.2, Aurelius Victor, *De Caesaribus*, 40.2). Bu ilan, uzun ve karışık bir dönemin başlangıcı olacağı gibi hanedanın da yükselişinin önemli bir halkasını oluşturacaktır.

1.3.2. Büyük Constantinus ve Kariyeri

Constantinus Hanedanı'nın kurucusu olarak kabul edilen ve Constantius Chlorus'un ilk oğlu olan Flavius Valerius Constantinus, 27 Şubat 272 yılında (veya 274)¹ Naissus (Niş) şehrinde doğdu (*Anon. Val.*, 1.2.2.).² Constantius Chlorus'un ilk eşi ve Constantinus'un annesi olan Helena, Hıristiyan inancına mensup soylu olmayan bir aileden geliyordu. Babasının *caesar* oluşuna kadar annesi Helena ile birlikte Drepanum'da kalan Constantinus, daha sonra eğitimi için Nicomedia'da (İzmit) bulunan İmparator Diocletianus'un yanına gitti ve bir rehin gibi 306 yılına kadar burada kaldı (Zonaras, 13.1). Bu süre zarfında, Diocletianus'un 296 yılında yaptığı ünlü Mısır seferi de dâhil olmak üzere birçok savaşa katıldı. Constantinus'un imparatorluğa katıldıktan kısa bir süre sonra,

¹ Gerek antik çağ, gerekse modern literatürde, Constantinus'un doğum tarihi hakkında kesin bir bilgi mevcut değildir. Burckhardt (1949), Constantinus'un doğum tarihini 274 olarak vermektedir. Kilise tarihçilerinden Socrates (*HE*, 1.39), Constantinus'un 65 yaşında öldüğünü savunmaktadırlar. 337 yılında öldüğü neredeyse kesin olarak kabul edilen Constantinus, bu hesaba göre 272 yılında doğmuş olmalıdır. Ayrıca Eusebius'un Constantinus tasviri için bak. *VC*. 1.9.

² Constantinus doğduğunda, babası Constantius Chlorus, İmparator Aurelianus'un *protectoru* olarak görev yapıyordu (Lenski, 2006: 59).

nikâhsız eşi Minervina'dan¹, tarihi kesin olmamakla birlikte, 305 yılında Crispus adında bir oğlu oldu.

Bononia'da (Bologna) 305 yılında babası Constantius'un himayesine giren Constantinus, (Eutropius, 10.1) bir yıl sonra, babasıyla birlikte sefere çıktı ve o yıl babası Constantius Chlorus, Pictlere karşı bir zafer kazandıktan sonra 306 yılında öldü (Lactantius, *DMP*, 24. 8, Pohlsander, 2004: 15). Constantinus, babasının ölümünün ardından, 25 Haziran 306 yılında kendi lejyonları tarafından *augustus* ilan edildi (Socrates, *HE*, 1.2, Eutropius, 10.1, Lactantius, *DMP*, 24.8). Ancak *tetrarchia* kurallığı gereği Constantinus, Maxentius'u saf dışı bırakan kadar, resmi olarak *augustus* değil de *caesar* olarak anıldı.

Constantinus'un Fausta'dan Iulius Constantius ve Iulius Constans adında iki oğlu olmuştur. Ayrıca, Constantinus'un muhtemelen gayri meşru bir ilişkisinden dünyaya gelen Claudius Constantinus adında başka bir oğlu daha vardır (PLRE I, 1971: 224). Constantina ve Helena adlarında iki kızı da olan Büyük Constantinus doğu sınırlarını tehdit eden Sasanilere karşı savaşa hazırlandığı sırada rahatsızlanarak 22 Mayıs 337 yılında Nicomedia yakınlarında ölmüştür (Socrates, *HE*, 1.39, Aurelius Victor, *De Caesaribus*, 41.17, *Anon. Val.*, 10.35, Eutropius, 10.8).

1.3.3. Crispus: *Caesar*'ın İnfazı

Constantinus'un en büyük oğlu olan ve Minervina'dan doğan Crispus'un doğum tarihi 305 olarak düşünülmektedir.² 317 yılında *caesar* olan Crispus, Pola'da³ yerel mahkemeler tarafından suçlu bulunarak, *caesar*lığının muhtemelen onuncu (*decennalia*) yılından hemen önce Büyük Constantinus'un emriyle öldürülmüştür (Aurelius Victor, *De Caesaribus*, 41.11, Eutropius, 10.6, PLRE I, 1971: 233, Cameron, 2007: 96). Ancak Crispus'un hangi suçtan ötürü cezalandırıldığı ve neden öldürüldüğü hala gizemini korumaktadır. Genç *caesar*'ın idamı hakkında, Crispus'un başarılarının Constantinus'un

¹ Crispus'un annesi Minervina, 307 yılında, Constantinus'un politik sebeplerle Fausta ile yapmış olduğu evlilik neticesinde Constantinus'tan ayrılmış ya da bilinmeyen bir nedenden dolayı ölmüştür (PLRE I, 1971: 603).

² Crispus yaklaşık 12 yaşında *caesar* olmuş ve 1 Mart 322 yılında, 17 yaşındayken, *caesar*lığının beşinci yılı (*quinquennalia*) kutlanmıştır (Guthrie, 1966: 326).

³ Günümüz Hırvatistan topraklarının Adriyatik kıyısında kalan Roma şehridir.

ikinci eşi Fausta tarafından hiç hoş karşılanmadığı ya da Fausta'nın Crispus'a âşık olduğu söylentileri gerek antik çağ tarihçileri, gerekse modern tarihçiler tarafından dile getirilmektedir. Genellikle pagan antik çağ yazarları tarafından dile getirilen bu konudaki ilk görüş, Fausta'nın üvey oğlu Crispus'a aşk beslediği yönündedir.¹ Fausta, Crispus'a olan bu aşkını dillendirmiş ancak Crispus'un reddetmesi üzerine kıskançlığın getirmiş olduğu duyguyla intikam alma yolunu seçmiştir (Philostorgius, *HE*, 2.4a). Diğer bir görüşe göre; Fausta kendi oğulları, başta II. Constantinus olmak üzere, üvey kardeşleri Crispus'un gölgesinde kaldığının farkına varmıştı ve bunun önüne geçebilmek için Crispus'a iftira atma yolunu seçmiş, Constantinus'un Hıristiyanlık ahlakı için yaptığı çalışmalarını da gözeterek, Crispus'un kendisine tecavüze kalkıştığını ileri sürmüştür.² Zira Fausta'nın muhtemel korkusu; Constantinus ölümü halinde imparatorluk gücünün Minervina'dan olan oğlu Crispus'un eline geçecek olmasıydı (Odahl, 2004: 181).

Fausta'nın kıskançlığının ya da hırsının Crispus'un ölümüne neden olup olmadığı kesin olarak bilinmiyor ancak Crispus'un ardından kendisinin de idam edilmesi, Crispus'un öldürülmesiyle bağlantısı olduğu izlenimi doğrulamaktadır. Hatta hanedanın içerisinde bulunduğu bu kargaşa ortamında Constantinus'un annesi Helena'nın aktif rol aldığı düşünülebilir. Zira Fausta'nın, Crispus'un ölümünde parmağı olduğunu ileri süren Helena'nın, karısını öldürtmesi için Constantinus'u ikna etmiş olma ihtimali yüksektir. Ancak her nasıl olursa olsun, nihayetinde Fausta da 326 yılında, büyük ihtimalle kaynar sulara atılarak ya da bulunduğu hamamın ısı arttırılarak öldürülmüştür (PLRE I, 1971: 326, Woods, 1998: 70).

Diğer taraftan genç *caesar* Crispus'u kıskanan ya da ölmesinden mutluluk duyacak olan tek kişi üvey annesi Fausta değildi. Tuhaftır ki; Constantinus ilk oğlunun başarılarından ürkerek, onun hakkında kendisine söylenen tüm kötü sözlere inanıyordu. 326 yılında kendisine bir suikast hazırlığında olduğunu dahi düşünmüştü. Zaten o da Crispus'u ülkeden çıkartarak kendi oğlunun potansiyel bir güç haline geldiğini de kabul

¹ Hıristiyan yazarlar genelde Crispus ve Fausta'nın öldürülmesini dillendirmekten kaçınmışlardır. Bunun nedeninin, Constantinus'a atfedilen imajın zedelenmesi önlemek olduğu düşünülebilir.

² Constantinus Hıristiyanlığı düzene sokarken özellikle bu inancın ahlaki boyutuyla fazlasıyla ilgileniyordu ve pagan kültürden gelen ahlaki yozlaşmanın Hıristiyanlık ile ortadan kalkması için yoğun çaba sarf ediyordu. Bu yüzden Constantinus oğlunun öldürülmesi hususuna geri adım atamamış olabilir. Zira tecavüzle suçlanan Crispus'un öldürülmemesi Constantinus'un yaptığı dinsel faaliyetlerin etkisini azaltabilirdi.

etmişti, ancak Crispus'u öldürtmesinin ardından vicdanı Constantinus'u rahat bırakmamıştı.¹ Bundan ötürüdür ki; Constantinus'un bu tarihten sonra yönetimde daha uysal olmasının nedeni, 326 yılındaki bu karmaşık dönemle ilişkilendirilebilir.

1.3.4. II. Constantinus

Büyük Constantinus'un kendi ismini taşıyan oğlu II. Constantinus, 316 veya 317 yılında, muhtemelen kardeşi II. Constantius doğmadan önce, gayri meşru olarak dünyaya gelmiştir (Eusebius, *VC*, 4.40, *PLRE I*, 1987: 223). Doğduğu sırada babası Constantinus, imparatorluğun tamamına hâkim olmak için Licinius ile savaş halindeydi ancak 317 yılında, iki imparatorun savaşı nihai bir sonuca bağlanmadan barışla sona ermişti. Bu barışın temini için de II. Constantinus, kardeşi Constans ve Licinius'un oğlu ile birlikte 317 yılında *caesar* ilan edildi (Aurelius Victor, *De Caesaribus*, 41.6, *Anon. Val.*, 5.19, Barnes, 1982: 84). Henüz 1 yaşındayken *caesar* olan II. Constantinus'a, üvey kardeşi Crispus'un öldürülmesinin ardından Galya bölgesinin idaresini verildi ve 328 yılında babası Constantinus ile birlikte batı topraklarına gitti. Rhen bölgelerinde Alamannilere karşı yapılan savaşlarından ardından Büyük Constantinus ile birlikte 1 Haziran 329 yılında Trier'e döndü. Yılın sonların doğru, 13 yaşındaki genç *caesar*ı Hıristiyan vali Bassus'un gözetimine bırakan Constantinus, oğlu II. Constantinus'un göstermiş olduğu başarıların gururuyla, Sirmium'a gitti (Odahl, 2004: 200). Constantinus'un 330 yılında imparatorluğun sınırlarının güvenliğini sağlamak ve Tuna boylarındaki hâkimiyetini arttırmak için yaptığı batı seferinde Roma ordusunun komutanı olarak görev yapan II. Constantinus, 332 senesinde Sarmatlara karşı başarılı seferler düzenledi (Odahl, 2004: 226, Teall, 1967: 25). Galya bölgesinde bulunan II. Constantinus, 337 yılında Trier'e geldi ve Babasının ölümünün ardından kardeşleriyle imparatorluk yönetimini düzenleyecekleri ve yönetim alanlarını ayıracakları toplantıyı yapmak üzere Pannonia'ya gitti (Barnes, 1982: 85). Kendi bölgesinin yönetimi aldıktan yalnızca üç yıl sonra Constans üzerine harekete geçti ve kardeşi ile girişmiş olduğu savaşta öldü (Orosius, 7.29.5, Socrates, *HE*, 2.5, Eutropius, 10.9, Zonaras, 13.5).

¹ Constantinus'un Crispus adına, "*Haksız yere öldürdüğüm oğlun anısına*" şeklinde altın bir heykel diktirdiği söylenir (Grant, 2008: 105).

1.3.5. Flavius Iunius Constans

Zosimus'un (*HN*, 2.39.1), Fausta'dan değil de, saraydaki bir cariyeden dünyaya geldiğini iddia ettiği Constans, Büyük Constantinus'un en küçük oğlu olarak, 320 yılında doğdu ve Constantinopolis kentinde büyüdü. Daha sonra, burada eski Latin kültürüne yönelerek, retorik becerisi hakkında eğitim aldı. Bu sayede Constans, içerisinde bulunduğu ortamın aksine, oldukça bilgin bir seviyeye ulaşmış oldu. 330 yılında, doğu şehirlerinde büyümüş olmasına rağmen gerçek bir İtalyan İmparator edasıyla Milano'ya gitti (Van Dam, 2008: 116). Zira bu şehir, bulunduğu coğrafya dolayısıyla imparatorluğun yönetim merkezi konumundaydı. 25 Aralık 333 yılında Constantinopolis'te bulunan babası Constantinus'un yanına gelen Constans, burada 13 yaşındayken *caesar* ilan edildi. 337 yılında, Constantinus'un ölümünün ardından kardeşleriyle birlikte imparatorluk topraklarını bölüşerek *augustus* oldu (PLRE I, 1971: 220). *Augustus* olarak imparatorluğun büyük bir bölümünü elinde bulduran Constans isyan eden komutanı Magnentius'un yandaşları tarafından 350 yılında İspanya bölgesine doğru kaçtığı sırada yakalanarak öldürüldü (Aurelius Victor, *De Caesaribus*, 41.25, Socrates, *HE*, 2.25).

1.3.6. Hanedanın Son Büyük İmparatoru: II. Constantius

Constantinus'un ikinci büyük oğlu olan ve büyükbabası Constantius Chlorus'un ismini taşıyan II. Constantius, 7 Ağustos 317 yılında Illyricum'da doğdu (PLRE I, 1971: 226). Byzantium'da, 324 yılında, 7 yaşındayken *caesar* ilan edilen II. Constantius, 326 yılında, Constantinus'un Roma ziyareti sırasında babasıyla birlikte imparatorluğun merkezi Roma'ya geldi (Barnes, 1982: 85). II. Constantius, daha sonra Rhen bölgesinin ötesine geçerek, tıpkı II. Constantinus gibi, 332 yılında Gotlara, 334 yılında Sarmatlara karşı yapılan savaşlarda yer aldı (Iulian, *Or. I*, 12A, Vanderspoel, 1993: 505). 335 yılında Iulius Constantius'un kızı ile evlenen II. Constantius, daha sonra iki evlilik daha yaptı (ikincisi Eusebia, üçüncüsü Faustina). Babasının hastalandığını Antakya'dayken öğrenen genç *caesar*, vakit kaybetmeden Nicomedia'ya doğru hareket ettiyse de babası Constantinus, oğlu II. Constantius gelmeden önce öldü (Barnes, 1982: 86). 337 yılında *augustus* olan II. Constantius, hanedanın en uzun süre imparator olan ikinci mensubu olarak 361 yılında

Iulianus'a karşı savaş hazırlanırken, kırk dört yaşında ve imparatorluğunun yirmi dördüncü yılında öldü (Amm., 21.15.3, Hunt, 2008: 43).

1.3.7. Iulianus Apostata

Büyük Constantinus'un üvey kardeşi Iulius Constantius'un, ikinci karısı Basilina'dan olan oğlu Flavius Claudius Iulianus, 332 yılında Constantinopolis'te doğdu (Amm., 25.3.23). 337 yılında II. Constantinus, Constans ve II. Constantius'un imparatorluğun hâkimi olmak için yaptıkları “büyük kıyım” üvey kardeşi Gallus hariç tüm ailesi öldürülen Iulianus, ilk eğitimini Constantinopolis'te aldıktan sonra Nicomedia'ya ve ardından da 344 yılında Cappadocia bölgesine gitti. 345 yılının sonlarına doğru kardeşi Gallus ile birlikte yaklaşık altı yıl boyunca sürgün hayatı yaşayacakları Macellum'a (*fundus macelli*) gitti ve Gallus *caesar* olana kadar da burada kaldılar (Baynes, 1925a: 253). 354 yılında kardeşi Gallus'un öldürülmesinden sonra Atina'ya¹ gitmesine müsaade edilen Iulianus, burada felsefe ve Grek eğitimi aldı. 355 yılında ise II. Constantius tarafından *caesar* ilan edilerek Galya bölgesinin yönetimine geçti (PLRE I, 1971: 477). Bu bölgede Roma hâkimiyetini pekiştirmesi ve başarısı işler yapması, ona imparatorluğun yolunu açtı. 361 yılında *augustus* olan Iulianus, yönetiminin 15. ayında ve 32 yaşında Sasanilerle savaşırken öldü (Amm., 25.5.1, Malalas, *Chronographia*, 13.25, Eutropius, 10.16).

Iulianus ölümünden sonra, kendisinin de istediği gibi Tarsus yakınlarına gömüldü. Ancak bu konudaki tartışmalarından biri; pagan imparatorun Constantinopolis'e getirilmiş olabileceği yönündedir. Bu düşüncenin oluşmasında bugün İstanbul'da bulunan ve Havariler Kilisesi'nden getirilmiş olan bir lahitin, sadeliğiyle Iulianus'a uyması gösterilebilir, zira bu lahite haç işareti yoktur (Baydur, 1999: 114).²

¹ Atina eski dönemlerine oranla politik anlamda oldukça sönük bir yerd; Constantius'un onun buraya gitmesine izin vermesinin nedeni de bu olmalıdır. Ayrıca Iulianus, ünlü kilise babalarından olan Basileus ve Nazianzus'lı Gregorius ile burada tanışmıştır (Baydur, 1999: 26).

² Iulianus'un mezarının taşınması hususunda ayrıca bak. (Jonhson, 2008: 254-260).

1.4. BÜYÜK CONSTANTINUS'UN KARDEŞLERİ

Büyük Constantinus'un annesi Helena'dan ayrılan Constantius'un, politik bir evlilik neticesinde Theodora ile gerçekleştirdiği birliktelikten Dalmatius, Hannibalianus, Iulius Constantius, Constantia, Anastasia ve Eutropia adında altı çocuğu olmuştur (PLRE I, 1971: 895, *Anon. Val.*, 1.2). Constantinus Hanedanı'na mensup sayılan bu altı kardeşten her biri (erkek olanlar) imparatorluk içerisinde, Constantinus gibi olmamakla birlikte, farklı konumlara gelmişlerdir. Şüphesiz hanedanın en güçlü ismi olan Constantinus'un oğullarının imparator olma hayalleri, babalarının üvey kardeşlerine yakınlık duymalarının da önüne geçmiştir.

1.4.1. Iulius Dalmatius

Constantius'un Theodora'dan olan ilk çocuğu, doğum tarihi kesin olarak bilinmeyen Dalmatius'dur. Ancak Narbo kentinde dönemin bilginlerinden eğitim alan Dalmatius, oğlu Dalmatius ile karıştırılmaktadır. *Anonymus Valesianus*'da da belirtildiği üzere; Constantinus'un 335 yılında *caesar*lık verdiği Dalmatius, kendisinin üvey kardeşi değil, kardeşinin oğlu olan genç Dalmatius'tur (*Anon. Val.*, 6.35). Dalmatius, 333 yılında Roma'da hem konsül olarak hem de *censor*¹ olarak görev yapmaktaydı. 334 yılında, Kıbrıs'ta, Calocerus'un çıkardığı isyanı da bastıran Dalmatius'un (Orosius, 7.30), ölümüne dair net bir bilgi mevcut değildir (PLRE I, 1971: 241). Ancak 337 yılında Constantinus'un ölümünden sonra ordunun imparatorluk yönetiminde istemediği *caesar*lar öldürülürken, Dalmatius'un oğlunun *caesar* olmasından dolayı, oğlu ile birlikte kendisinin de öldürülmüş olması muhtemel sonuçlardandır (Lieu ve Montserrat, 2003: 148).

1.4.2. Hannibalianus

Constantius'un diğer bir oğlu Hannibalianus'tur. Dalmatius ve Iulius Constantius'un kardeşi olan Hannibalianus hakkında da çok az bilgi vardır. Ancak Dalmatius gibi Hannibalianus'un tanımlanması noktasında kesin bilgiler mevcut değildir. *Caesar* Dalmatius'un oğlu olan ve 335 yılında Armenia Kralı olarak anılan Hannibalianus, Büyük Constantinus kardeşi değil, yeğenidir. Constantinus'un kardeşi Hannibalianus'un

¹ Nüfus sayımı, halkın huzuru ve hazineden sorumlu memurdur. Ayrıca bak. Bunson, "*censor*", 2002: 105.

isminin 337 yılında öldürülenler arasında olmayışı, onun daha önceki bir tarihte öldürüldüğü izlenimini vermektedir (PLRE I, 1971: 407).

1.4.3. Iulius Constantius

Constantius'un Theodora'dan olan üçüncü oğlu Iulius Constantius'tur. İlk eşinden Gallus adında bir çocuğu, ikinci eşi Basilindan iki oğlu olan Iulius Constantius'un, Basilina'dan doğan oğlu Constantinus Hanedanı'nın son temsilcisi olacak olan *Apostata* Iulianus'tur. Doğum tarihi kesin olarak bilinmeyen Iulius Constantius, 337 yılında Constantinus'un oğullarını destekleyen Constantinopolis askerleri tarafından öldürülmüştür (PLRE I, 1971: 226).

İKİNCİ BÖLÜM CONSTANTINUS HANEDANI DÖNEMİNDE İÇ SAVAŞLAR

2.1. TETRARCHIANIN ÇÖKÜŞÜ

Diocletianus, 284 yılında imparator oluşundan hemen sonra, Roma İmparatorluğu'nun eski gücünün çok uzağında olduğunu görmüş; topraklarının çok geniş olmasından dolayı da yönetimindeki zorlukların farkına varmıştı. Devleti yeniden düzene sokmak gerektiğini düşünen imparator, ekonomiden askeriye kadar birçok alanda reform hareketlerine giriştiyse de en önemli değişimi idari alanda yapmıştı.¹ Bazı dönemler karşılaştığı zorluklar karşısında yönetim şeklinde² değişikliğe giden Roma, Diocletianus'un yönetimi altında, 293 yılında bu kez *tetrarchia* adı verilen, dörtlü yönetim biçimine geçmişti.

Diocletianus'un oğlu yoktu. Bu yüzden imparatorluğu yönetim alanı olarak dört parçaya ayırırken doğuda ve batıda birer *augustus*, bunlara bağlı olarak da birer *caesar* ataması gerekiyordu. Doğu *augustus*luğuna kendisini ve 285 yılında da batıya Herculus Maximianus'u atayan Diocletianus, bu *augustus*luklara bağlı olarak 293 yılında Constantius Chlorus'u kendisinin, Galerius'u da Herculus Maximianus'un, *caesarı* olarak görevlendirdi (Baynes, 1972: 7, Holloway, 2004: 37). Ancak Diocletianus'un oluşturmuş olduğu bu "dörtler erki"nin, ömrü çok uzun süreli olmadı, zira kendisinin ve Herculus Maximianus'un 305 yılında görevlerinin sona ermesiyle birlikte *tetrarchia* bir daha eskisi gibi olamayacak şekilde değişime uğradı.³ İmparatorlar, yerlerini iki yeni *augustus*a ve onlara bağlı iki farklı *caesara* bırakmıştı. Bu yeni düzende batıda görev yapmak üzere *augustus*luğa yükseltelen Büyük Constantinus'un babası Constantius Chlorus'a *caesar* olarak Severus'u atanmıştı. Öte yandan doğu topraklarında *augustus* olan Galerius da, Maximianus Daia'ı kendisine *caesar* olarak belirlemişti (Lenski, 2006: 60).

305 yılındaki bu yeni paylaşımın ömrü, hem Constantius Chlorus'un 306 yılındaki ani ölümü hem de imparatorluğun Diocletianus gibi güçlü bir liderden yoksun oluşundan

¹ Diocletianus'un reformlarını ve ardıllarını incelemek için bak. Baynes, 1925b: 195-208.

² II. Pön savaşları sırasında Fabianus'un *dictator* ilan edilmesi gibi.

³ Herculus Maximianus, Diocletianus'un *augustus*luğu bırakıp sivil hayata çekilme önerisini istemeye istemeye kabul etmiştir (Eutropius, 9.27). Bu nedenle; görevden çekildikten kısa bir süre sonra Büyük Constantinus ile çatışma içerisine girerek yeniden *augustus* olmak istemiştir.

dolayı kısa süreli oldu. Zira *tetrarchia* Diocletianus'un varlığında sistematik bir şekilde işliyordu ancak ortak görüş, Diocletianus'tan sonra bu sistemin sona ereceği yönündeydi. Bu sistemi ayakta tutan Diocletianus'un sahip olduğu mutlak güçtü. Zira Diocletianus yaratılıştan kurnaz, zeki ve hiçbir ayrıntıyı gözden kaçırmayan bir imparatordu. Üstelik yöneticilik alanında o kadar etkiliydi ki; kendisinden önceki imparatorlar sadece selamlanırken, Diocletianus kendisine tapınılmasını emrediyordu (Eutropius, 9.26). İmparatorun sahip olduğu bu güç olası bir iç savaşa da engel oluyordu, ancak Diocletianus'un bu gücünden ötürü *tetrarch*ların değişmesine bağlı olarak mevcut düzenin bozulacağı da aşikârdı.

Constantius, 305 yılında *augustus* olmasından hemen sonra, *tetrarchia* sisteminin uzun süreli olmadığını düşünmüş olacak ki, Galerius'un himayesinde bulunan oğlu Constantinus'un geri göndermesini istemiş; fakat Galerius, önceleri, belki de bir rehin gibi elinde güvence olarak tutmuş olduğu Constantinus'u gönderme konusunda hiç istekli davranmamıştı (Eusebius, *VC*, 1.20, Aurelius Victor, *De Caesaribus*, 40.1.2).¹ Ancak, daha sonra Constantius'un hasta² olduğunu ileri sürmesi üzerine Galerius, sonunda Constantinus'u babası Constantius Chlorus'un yanına göndermeye karar vermişti. Hemen ardından Galerius'un kendisine bir oyun oynama olasılığına karşın Constantinus, Alpleri hızlı bir şekilde geçerek Severus ile karşılaşmaktan kaçınmış ve muhtemelen kuzeyden bir rota belirleyerek, yolu uzattığı halde, Alp'lerin *caesarı* ile olası bir temasın da önüne geçmişti (Lenski, 2006: 61). Bununla birlikte, Constantinus hızla ilerlerken, rakiplerinin hareket kabiliyetini zayıflatabilmek amacıyla, geride kalan posta servisinin atlarının öldürülmesi emrini de vermişti (*Anon. Val.*, 1.2.4, Lactantius, *DMP*, 24.6).

Zorlu bir yolculuğun ardından, 305 yılında Bononia'da babası Constantius'un himayesine giren Constantinus, (Eutropius, 10.1) bir yıl sonra, babasıyla birlikte sefere çıktı ve o yıl babası Constantius Chlorus, Pictlere karşı bir zafer kazandıktan sonra 306 yılında öldü (Lactantius, *DMP*, 24.8, Pohlsander, 2004: 15). Constantinus, babasının

¹ Constantinus, Galerius'un himayesinde bölgede oldukça başarılı işler yapıyordu. Daha gençliğinde, atlı birlikler içerisinde Sarmatlara karşı savaşırken, bir barbarı saçlarından yakalayarak esir etmiş ve onu İmparator Galerius'un ayaklarına atmıştı. Ayrıca Galerius tarafından bataklığa gönderildiğinde, at sırtında bataklığa girerek orduya Sarmatlara karşı bir yol bulmuştu (*Anon. Val.*, 1.2.2-3).

² Constantius'un oğlunu yanına almak için hastalığını bir bahane olarak kullandığı düşünülebilir, ancak Constantinus'un gelişinden yalnızca 1 yıl sonra ölmesi, bu hastalığın doğru olduğu izlenimini verebilir. Ayrıca bak. Lactantius, *DMP*, 24.3.

ölümünün ardından, 25 Haziran 306 yılında kendi lejyonları tarafından *augustus* ilan edildi (Socrates, *HE*, 1.2, Eutropius, 10.1, Lactantius, *DMP*, 24.8).¹ Ancak Constantinus'un ordusu tarafından *augustus* ilan edilmesi imparatorlukta dengelerin de değişmesi anlamını taşıyordu. Roma İmparatorluğu'nun devamını sağlayabilmek adına, Constantinus'un *augustus* olarak tanınması mümkün görünmüyordu; zaten *tetrarchia* kuralları da Constantinus'un *augustus* olmasına müsaade etmiyordu. Ayrıca, Constantinus da bu zamanda, *augustusluk* unvanında diretebilecek güce sahip değildi. Bu yüzden Constantinus, *caesarlık* rütbesine razı gelip, ilk oğlu Crispus'un annesi Minervina'dan ayrılarak Herculus Maximianus'un ikinci kızı olan Fausta ile evlendi (Cameron, 2007: 90, Pohlsander, 2004: 16). Böylece Galerius, daha önce Severus'u *augustus* atadığı şekilde, Constantinus'u da batının *caesarı* olarak görevlendirmiş oldu. Fakat Constantinus, *caesar* rütbesini kabul etmiş olmasına rağmen, *augustus* unvanını kullanmaya devam etti.

Constantinus'un askerler tarafından imparator ilan edilmesi, Roma'daki Maxentius'un da aynı yolla imparator seçilmesine yol açtı.² 308 yılına gelindiğinde, imparatorlukta tam yedi kişi *augustus* unvanı kullanıyordu; Herculus Maximianus, Galerius, Constantinus, Maxentius, Maximinus Daia, Domitius Alexander ve Licinius aynı anda imparator unvanına sahip Roma yöneticileriydi (Lieu, 1996: 65). Hal böyle olunca da parçalara bölünen devlette her bir *augustus* güç için mücadele vermeye başladı. Maxentius'un *augustus* ilan edilmesinden hemen sonra Severus, Galerius'un emriyle Maxentius üzerine sefere çıktı, ancak sefer sırasında birdenbire bütün askerleri tarafından terkedilince Ravenna'ya kaçmak zorunda kaldı (*Anon. Val.*, 1.3.6).³ Hayatını bağışlaması şartıyla Herculus Maximianus'a teslim olan Severus, bir süre sonra da ordusunun geri kalan kısmına el koyan Maxentius tarafından idam edildi (Aurelius Victor, *De Caesaribus*, 40.6-7). Öte yandan Severus öldürüleceği kararı kendisine bildirilince, başka çare

¹ *Anon. Val.*'a göre (1.2.4) Constantinus babasının ölümünün ardından bütün ordusu tarafından oy birliği ile *augustus* değil de, *caesar* olarak seçilmiştir. Benzer şekilde Zosimus'da *HN*'de bu ifadeyi desteklemektedir. Constantinus'un *augustus-caesar* oluşu tartışmaları için ayrıca bak. Lactantius, *DMP*, 24.8, Zosimus, *HN*, 2.9.

² Maxentius'un tahta geçme teşebbüsünde, kuşkusuz Constantinus'un askerleri tarafından imparator ilan edilmesi önemli bir faktördü. Zosimus (*HN*, 2.9.2), bu duruma atıf yaparak, Constantinus gibi bir fahişenin oğlunun imparator olduğu yerde, Maxentius'un da büyük bir imparator oğlu olarak boş durmayı düşünmediğini ifade etmektedir (Kaçar, 2005: 140).

³ Herculus Maximianus, oğlu Maxentius'u desteklemek için Ravenna'ya gelmiş, burada Severus'u kandırarak esir kılığında Roma'ya getirmişti. Ancak daha sonra Herculus Maximianus, Galerius'un İtalya'yı işgale başladığını görünce, elinde esir olarak tuttuğu Severus'u idam etmiştir (*Anon. Val.*, 1.4.10).

olmadığını anlayıp uygulanacak olan ölüm şeklini de kendisi seçmiş; damarlarını keserek ölmüştür (Gibbon, C.I, 1987: 424).

İmparatorluğun içinde bulunduğu çatışma hali ve Constantinus'un hızlı yükselişi *tetrarchia* sistemine büyük zarar vermişti ancak, bu sistemin çöküşündeki tek etken de değildi. Nitekim birbirleriyle mücadele veren imparatorlar, Roma'nın gücünden ziyade, zaafı haline dönüşmüştü. Üstelik Constantinus'un *tetrarchia* sistemine aykırı olmasına rağmen *augustus* olmak istemesi ve bu doğrultuda önce Herculus Maximianus daha sonra Maxentius ile çatışma içerisine girmesi, sistemin yapısının da sarsılmasına neden olmuştu. Carnuntum Kongresi'nde, 11 Kasım 308 yılında, Galerius'un *augustus* olmasını kabul etmediği için rütbesi *caesarlığa* indirilen Constantinus (Humphries, 2008: 91), kendisine karşı olumsuz bir tutum içine giren Herculus Maximianus'u Marsilya'da yenerek, ölümüne sebep oldu (Barnes, 1981, 32-34, Southern, 2001: 171).¹ Zira Herculus Maximianus yeniden *augustus* olabilmek için Constantinus'u ortadan kaldırmayı düşündüyse de başarılı olamamıştı.² Eutropius (10.3) Herculus Maximianus'un oğlu Maxentius'un yetkilerini almak istemesi üzerine ordunun bu durumu hoş karşılamadığını, bunun üzerine de kendisine oğlu tarafından sürgüne gönderilmiş izlenimi vererek Constantinus'a sığındığını yazmaktadır. Bu düşüncüyü desteklercesine, Eusebius'un *HE*'de (8.14) söylediğine göre, Herculus Maximianus Constantinus'a suikast hazırladığı iddiasıyla utanç verici bir ölüme sürüklenmişti. Bu tarihten sonra Maxentius'un, babası Herculus Maximianus'u öldüren ya da ölmeye zorlayan Constantinus'a karşı düşmanca bir politika yürütmesi, Roma'nın sürüklendiği iç savaşın da habercisi olmuştur.

---

¹ Herculus Maximianus'u Constantinus'un öldürüp öldürmediği tam olarak bilinmemektedir, ancak *Anon. Val.*'a göre (1.3.8) Herculus Maximianus, Galerius'un *Via Flaminia* üzerindeki ganimetleri toplamak için harekete geçtiği sırada, kızı ile evli olan damadı Constantinus'a sığınmıştır. Bu konudaki tartışmalar için ayrıca bak. Eusebius, *VC*, 1.47, Lactantius, *DMP*, 30.5-6, Zosimus, *HN*, 2.11, Eutropius, 10.3.

² Herculus Maximianus'un kızı olan Fausta, aynı zamanda Constantinus'un da karısıydı. Babasının yaptığı planı açığa çıkartan Fausta, Constantinus'un durumdan haberdar olmasını ve bu sayede de babasının Maxentius'a katılmak için yelken açmaya hazırlandığı sırada yakalanıp öldürülmesini sağlamıştır (Eutropius, 10.3).

2.2. CONSTANTINUS'UN YÜKSELİŞİ VE İÇ SAVAŞLARI

Iulius Caesar, on üçüncü lejyonu ile İ.Ö. 49 yılında Rubicon nehrinin kıyısına geldiğinde karşı kıyıya bakmış ve “zarlar atıldı” (*alea iacta est*) diyerek iç savaşı resmen başlatmıştı (Suetonius, *Iulius Caesar*, 1.32).¹ Bu mücadele yaklaşık iki yıl devam etmiş ve Iulius Caesar ile Sextus Pompeius iç savaş yıllarının en önemli simalarını oluşturmuştu. Bu iç savaştan üstün çıkan Caesar'ın Roma hâkimiyeti yalnızca iki yıl sürmüş olsa da, onun yaptıkları ve gücü devleti değişime uğratması açısından yeterli olmuş; Marcus Antonius'un Octavianus ile girdiği savaştan yenik çıkması ve İ.Ö. 30 yılında intihara zorlanmasının ardından da, Roma geleneksel yönetim şekli değişerek, Octavianus'un liderliğinde cumhuriyetten imparatorluğa dönüşmüştü. Bu iç savaş döneminden asırlar sonra, tıpkı Caesar gibi gasıp bir imparator edasıyla Roma'yı değişime uğratmak ve mutlak hâkimiyetini kabul ettirmek isteyen Constantinus, ilk iş olarak diğer *augustus*larla uzun süren mücadeleler verdi. Bu hedef doğrultusunda Constantinus, beraberinde büyük değişimlerin yaşanacağı yeni bir iç savaşın doğmasına da öncülük etmiştir. Dahası bu hâkimiyet kavgası öncekilerin aksine, Roma İmparatorluğu'nun inanç sisteminin değişmesi ve kısa bir süre sonra da toprakların ikiye bölünmesi yol açmıştır. Constantinus'un halefleri döneminde de devam eden iç savaşlar ancak hanedanın son mensubu Iulianus döneminde sona ermiştir.²

2.2.1. Constantinus vs Maxentius

Herculius Maximianus ve Eutropia'nın oğlu olan Maxentius, bastırmış olduğu paralardan da anlaşılacağı üzere, Roma ve “Romalılık” anlayışına oldukça sık vurgu yapmaktaydı. Bu amaç doğrultusunda, muhtemelen 305 yılında Galerius'un kızı Maximilla ile evlendikten sonra doğan oğluna, Roma'nın efsanevi kurucularından biri sayılan Romulus'un ismini vermişti (PLRE I, 1971: 571). Öte yandan 306 yılında *augustus* ilan edilen Maxentius, (Aurelius Victor, *De Caesaribus*, 40.5, Socrates, *HE*, 1.2) şehrin içerisinde ve etrafında çok kapsamlı bir inşaa hareketine girişerek, bu kentin her yerine

¹ Plutarchos'un *paralel yaşamlar* adlı eserinin Pompeius bölümünde bu konuyla ilgili olarak; “ok yaydan çıktı” ifadesini kullanmaktadır (*Pompey*, 60.2).

² Bahsi geçen iç savaş yılları Constantinus Hanedanı dönemini kapsamaktadır. Zira Iulianus'un ardından imparator olan Iovianus ve sonra gelen imparatorların dönemlerinde de iç savaşlar devam etmiştir.

büyük yapılar ve tapınaklar inşa ettirmişti.¹ Ancak bütün bu büyük yapılar ve idaresindeki diğer ihtiyaçlar için yüksek miktarlarda para gerekiyordu. Üstelik Afrika yeniden fethedildiği halde, askerlere yeterli miktarda erzak tedarik edilemiyor ve halk bu ganimetlerden faydalanamıyordu. Zamanla yiyecek sıkıntısı ve yüksek vergiler, Roma yurttaşlarının Maxentius'a karşı olan tüm sevgisini yok etti. Ayrıca durumu fırsat bilen Constantinus yandaşları, Maxentius'a her türlü hakareti ve aşağılamayı yapmaktan da geri durmamıştı.

Diğer taraftan, iki imparatorun arasındaki hâkimiyet savaşı Constantinus'un istediği gibi zamanla şekil değiştirerek, paganlık ve Hıristiyanlık çatışmasına dönüşmüştü ki; bu kuşkusuz Constantinus'un olmasını arzu ettiği bir düşünceydi. Hıristiyanların kendilerini koruyan Constantinus'a duydukları hayranlık gizlenemez bir gerçekken, Maxentius'un bu inanca bazen iyi bazen de kötü yaklaşımı, Roma'nın *augustusunu* Hıristiyanların gözünden düşürmüştü (Grant, 2008: 36). İmparatorluk kendi içerisinde istikrarını ararken, mevcut *augustusların* en iyisi olan Constantinus, Rhen üzerinden barbarlara karşı başarı kazandığı savaşlar neticesinde hâkimiyet alanını iyice genişletmiş ve 310 yılında, Frank korsanlarının İspanya'ya girmesi üzerine bu bölgeye doğru hareket ederek, bölgeyi korsanlardan temizleyip hem itibar hem de toprak kazanmıştı (Lactantius, *DMP*, 29.3).

Constantinus ile Maxentius arasındaki mücadele, Galerius'un ölmesiyle birlikte imparatorluğun batı kanadına kimin hâkim olacağı yönünde bir rekabete dönüşmüştü. Constantinus'un hedefinin imparatorluğun tamamını yönetmek olduğu aşikârdı. Fakat bunun için önce Roma şehrinin hâkimi Maxentius'un saf dışı bırakılması gerekiyordu. Maxentius başlarda Roma halkının sevgisi kazanmayı bilmişti, ancak zaman geçtikçe keyfi uygulamalara yönelmesi ve imparatorluk ganimetlerini yalnızca kendisin için kullanması insanların gözündeki Maxentius imajının zedelenmesine yol açmıştı. Özellikle Afrika'da çıkan küçük bir ayaklanmayı bastırırken göstermiş olduğu acımasızlık, herkesin büyük tepkisini çekmişti; ayaklanmada yalnızca vali ve az sayıda yandaş suçlu olmasına rağmen, onların cezası bütün eyalete uygulanmıştı (Gibbon, C.I, 1987: 433). Öte yandan Zonaras'ın (12.33) aktardığına göre; Maxentius önceleri zalim bir tiran olmamasına rağmen,

¹ Maxentius'un inşa ettiği en büyük yapı; bugün bir kısmı halen ayakta olan Maxentius Bazilikası'dır. Üstelik enteresan bir şekilde bu yapı, Constantinus tarafından tamamlanmıştır. Bak. Ek 5. Ayrıca Maxentius'un yapılar için bak. (Van dam, 2008: 82).

Hıristiyanlara baskı uyguluyordu. Roma'daki bu imparatoruna karşı Constantinus, askeri tecrübe ve dehanın yanı sıra, oldukça hızlı karar verebilen bir komutandı ve Maxentius ile ilişkileri bozulduktan hemen sonra, kendisine saldırmasını beklemek yerine, zaman kaybetmeden ona saldırmanın daha doğru olacağına inanıyordu (Lenski, 2006: 69).

German istilası tehdidine karşı ordusunun üçte birini batıda bırakan Constantinus, Alpleri geçerek İtalya'yı işgale başladığında, Maxentius Roma'da kalmayı tercih ederek Constantinus üzerine büyük bir süvari birliği gönderdi. Zosimus'un (*HN*, 2.15) aktardığına göre Constantinus'un ordusunda yaklaşık doksan bin piyade ve sekiz bin süvari bulunuyordu. Maxentius'un ordusu ise Constantinus'a oranla daha güçlüydü, zira seksen bin kişilik ordusunun yanında Tyrrhenian¹ denizinin kıyı şeridi de Maxentius'u destekliyordu. Ayrıca Kartacalılar ve Sicilyalılar da Maxentius'un yanında yer alıyordu ve ordunun toplam sayısı yüz yetmiş bin kişiye ulaşıyordu (Zosimus, *HN*, 2.15). Ancak verilen bu sayılar kuşkusuz oldukça abartılıdır.

Constantinus'un İtalya'ya doğru yürüyüşü esnasında Maxentius, Roma'nın surlarında onarım yaptırarak, şehri olası bir saldırıya karşı daha güçlü hale getirmişti. Constantinus önce Alpleri geçti, ardından Segusio (Susa) Kalesine hücum ederek burayı ele geçirdi. Constantinus'un İtalya'ya yaklaşması onun bir kurtarıcı gibi karşılanmasına yol açıyordu. Zira Maxentius, halkını çok yüksek vergiler ödemek zorunda bırakıyordu. İki taraf arasındaki ilk önemli çarpışma Torino yakınlarında muhtemelen Alpignano ve Rivoli arasında yapıldı. Muharebenin başlarında Constantinus'un merkezi Maxentius'un zırhlı süvarilerinin önünden çekildi; sonra kanatlar atlıların üstüne kapandı ve topuzlu askerler süvarileri atlardan düşürdü. Maxentius'un ordu düzeninin bozulmasıyla da Constantinus zafer kazanmış oldu (Grant, 2008: 39).

Diğer taraftan Maxentius, Licinius'un kendisini Severus'un halefi sayıp, Constantinus'a yardım etmesinden de korkuyordu. Bu nedenle olası bir ittifakın önüne geçmek için, Vali Pompeianus Ruricius'a, Licinius'un Noricum'dan yapabileceği olası bir saldırıya karşı, Verona'da büyük bir kuvvet toplaması emrini vermişti. Milano'da duraklayan Constantinus, Brixia'daki ufak bir çarpışmadan sonra geceleyin Adige'yi

---

¹ İtalya yarımadasının güneyi ile Sardunya ve Sicilya arasındaki denize verilen isimdir.

geçerek Verona'yı kuşattı (Gibbon, C.I, 1987: 438). Pompeianus Ruricius'un yardımcı kuvvetleri Constantinus'un hatlarını bozmuştu ancak buna rağmen Constantinus'un muhasarayı kaldırmaması, önce Verona'nın ardından Modena'nın teslim olmasına yol açtı. Constantinus, aldığı bu şehirlerde alışlagelmişin dışında yağma yaptırmayarak İtalya'daki diğer şehirlere ve Roma halkına özgürlük dağıtma mücadelesi verdiğini de göstermek istiyordu. Bu düşüncesinde oldukça başarı sağlayan Constantinus, kazandığı savaşılarından sonra, İtalya'daki tüm şehirlerin kapılarının kendisine açılmış olduğunu gördü (Gregory, 2011: 57). Ordusu verdiği kayıplarla yirmi beş bin kişiye kadar düşen Constantinus, Roma'ya doğru ilerlerken karşılaşılabilecek olduğu çok sert ve aşılması zor surları geçmenin planlarını yapıyordu. Constantinus bu dezavantajın önüne geçebilmek için Roma şehirlerini besleyen tahıl sevkiyatına engel olmayı düşündü ve bu amaçla güçlü bir donanma hazırlattı. Ancak yapmış olduğu bu hamlede gecikince Maxentius, Constantinus'un Afrika'da çıkartmış olduğu isyanı bastırarak yeterince tahıl İtalya'ya geçirmeyi başardı.

Constantinus, 312 yılında kesin bir zafer kazanmak ve imparatorluğun batı kanadındaki hâkimiyeti sağlamak amacıyla, *Via Flaminia*¹ üzerinden Roma'ya doğru yürüyüşe geçti (Van Dam, 2008: 54). Constantinus'un en büyük korkusu, Maxentius'un surları güçlendirilmiş Roma şehrinden dışarı çıkmamasıydı, fakat Maxentius, ilk stratejik hatasını yaparak şehri terk etti. İmparator, Roma'ya yaklaşık 9 km uzaklıkta bulunan Saxa Rubra² üzerinde, savaş pozisyonunu almış bir şekilde Constantinus'un saldırmasını beklemeye başladı. Constantinus da, Maxentius'un ordusunun savunmaya uygun olmayan bir noktada savaş düzeninde olduğunu görünce, ordusundaki asker sayısının azlığına bakmaksızın, saldırı emrini verdi. Zira Maxentius'un ordusu çok büyük bir ovayı kaplıyordu ve ordunun derinliğine doğru gidildikçe hareket kabiliyetini kısıtlayan, kaçış alanını engelleyen Tiber nehri ile karşılaşılıyordu (Gibbon, C.I, 1987: 441). Tüm bu dezavantajlara Constantinus'un ordusunu muhteşem bir şekilde hizaya sokması ve saldırını stratejisini, kendisinin de aktif olarak katılacağı şekilde düzenlemesi eklenince, Maxentius'un savaşı ve dolayısıyla da Roma'yı kaybetmesi kaçınılmaz oldu.

¹ Adriyatik'ten İyon Denizine kadar uzanan geçiş güzergâhıdır.

² Roma'ya yaklaşık 10 km uzaklıkta, *Via Flamina* üzerinde yer alan bir kasabadır.

Maxentius, Constantinus'un ordusuyla karşılaştığında, daha önce hiçbir Roma ordusunda görmediği bir sembolle karşılaşmıştı. Constantinus'un ordusunun kalkanlarında bulunan bu işaret, "X" ile "P" harflerinin kesişmesinden oluşuyordu ve Hıristiyanlığı temsilen kullanılıyordu (Curran, 2000: 68, bak. Ek 6). Constantinus'un ani bir kararla ordusunun sancağını değiştirmesi, Hıristiyanlığın Roma'da, imparatorluk düzeyinde kabulünün de ilk belirtisiydi.¹ Constantinus'un Hıristiyan sembolü altındaki ilk sınavı olan Milvius Köprüsü² Savaşı, onun ömrü boyunca unutmayacağı ve tanrısına her fırsatta şükranlarını sunacağı bir zaferi de beraberinde getirdi (Humphries, 2006: 122). Tiber nehri üzerinde 28 Ekim 312 yılında yapılan savaşla birlikte Constantinus, imparatorluğun batısına tamamen egemen oldu. Maxentius ise ordusunun savaşı kaybedip geri çekilmesi üzerine Milvius Köprüsünden şehre doğru kaçtığı sırada, askerlerinin yaratmış olduğu kargaşada sahip olduğu zırhların ağırlığından dolayı atının üzerinden düşerek nehirde boğuldu³ (Eusebius, *VC*, 1.48, Aurelius Victor, *De Caesaribus*, 40.19, Zonaras, 13.4, Lactantius, *DMP*, 44.9).⁴

Constantinus, Maxentius'un ölmesinden bir gün sonra imparatorluğun başkenti Roma'ya girdi. Bu, onun hayatı boyunca Roma'ya yapacağı üç ziyaretten ilkiydi.⁵ Maxentius'un kötü yönetiminden hoşnut olmayan senato ve halk, Constantinus'un Hıristiyanlık sancağı altında Roma'ya girmesini hem şaşkınlık hem de büyük sevinç gösterileriyle karşıladılar. Hemen ardından Maxentius'un yasaları hükümsüz sayılarak, ona atfedilen tüm hatıralar lanetlendi (*damnatio memoriae*). Milvius Köprüsü zaferinin ardından imparatorluk kudretini düzene sokmak gerektiğini düşünen Constantinus, Maxentius'un Roma'da yaptığı gibi, yurttaşlarını zapt etmek için değil, onları serbest kılmak için geldiğini Roma halkına göstermek istiyordu. Bu yüzden Roma'ya girdikten kısa bir süre sonra kendi "Romalılığının" Maxentius'ununkinden altta kalır yanı olmadığını

¹ Constantinus'un Hıristiyanlık sancağını değiştirmesi konusunda gelecekse kabul; Rüyasında "*bununla kazan*" ifadesini gördüğü, ya da gökyüzünde "*zafer bizindir*" yazısının belirmesi şeklindedir (Malalas, *Chronographia*, 13.2, Philostorgius, *HE*, 1.6-6a).

² *Via Flamina* yolunun bir ayağının geçtiği, Tiber Nehri üzerinde yer alan taş köprüdür.

³ *Anon. Val.* (4.12)'de yazdığına göre; Maxentius'un cesedi sonraki gün nehirden çıkartılarak, kafası kesilmiş ve Roma'ya gönderilmiştir.

⁴ Milvius Köprüsü savaşını kazanan Constantinus'un, uzun süredir gayri resmi olarak kullandığı *augustusluk* unvanı, bu zaferden sonra resmi olarak kabul görmeye başlanmıştır (Tekin, 2010: 295).

⁵ Constantinus, imparatorluğunun onuncu ve yirminci yıllarında yapılan törenlere katılmak üzere Roma'ya iki kez daha gitti (Gibbon, C.I, 1987: 444).

göstermeye çalıştı. Sikkelerde bu iç savaşlardan çok nadir bahsedilmesine rağmen Constantinus, bazı sikkelerin üzerinde “*RECVPERATORI VRBIS SVAE*” (kendi şehrini kurtaran) ibaresini yazdırdı (Grant, 2008: 42). Bununla birlikte, senatonun itibari gücünü tanıdığını açıkladı ve hemen sonrasında vergi sisteminde bir takım değişikliklere giderek ekonomiyi düzene soktu. Roma’nın ve tüm batı kanadının kontrolü Constantinus’un eline geçmişti ancak o, imparatorluğun doğu kanadının hâkimiyeti mücadelesinde kendisinin de var olması gerektiğine inanmaya başlamıştı; doğuda Licinius ile Daia arasında imparatorluk toprakları için amansız bir savaş vardı.

2.2.2. Constantinus vs Licinius

Dacialı alt sınıf bir aileden gelen Licinius, İmparator Galerius’un yakın arkadaşıydı ve Galerius ile olan bu dostluğu sayesinde 308 yılında, Severus’un öldürülmesinin ardından, Maxentius’a karşı savaşması için *augustus* ilan edilmişti (Lactantius, *DMP*, 29.2, *Anon. Val.*, 1.5.13, Eutropius, 10.4). Licinius, *augustus* olarak seçildikten hemen sonra Illyricum, Trakya ve Pannonia eyaletlerinin komutasını almıştı. Galerius’un 311 yılında ölmesinden sonra ise imparatorluğu, Daia ile birlikte, Çanakkale boğazı ve İstanbul boğazı sınır olacak şekilde paylaşmışlardı (PLRE I, 1971: 509).

Illyricum’da doğan Daia ise, tıpkı Licinius gibi soylu olmayan bir aileden geliyordu ve Lactantius tarafından “*yarı-barbar*” olarak adlandırılıyordu (*DMP*, 18.13). 305 yılında *caesar* olan Galerius’un kardeşinin oğlu Daia, 309 veya 310 yılında *augustus* unvanı aldı (Lactantius, *DMP*, 32.5, Aurelius Victor, *De Caesaribus*, 41.1).

Constantinus batının tek hâkimi olmuştu ancak doğuda hala iki *augustus*, Licinius ve Daia, güç için birbirleriyle mücadele halindeydiler. Constantinus, bu iki *augustustan* birini destekleyerek Roma’daki imparatorları ikiye indirmenin hesaplarını yapıyordu. Bu amaç doğrultusunda Licinius’u kendisine müttefik olarak seçen Constantinus, bu birlikteliği pekiştirmek amacıyla kız kardeşi Constantina’yı 313 yılında Milano’da Licinius ile evlendirdi (*Anon. Val.*, 1.5.13, Socrates, *HE*, 1.2). Constantinus ile Licinius’un ittifak anlaşmasına göre; imparatorluk *tetrarchiada* olduğu gibi dört farklı yönetim alanına değil de, iki ayrı birime dönüştürülecekti. Batı toprakları Constantinus’un hâkimiyetinde

olurken, doğunun kontrolünü ele geçirmesi için Constantinus, Daia karşısında Licinius'u destekleyecekti.

Licinius ile Constantina'nın bu evliliği, tam anlamıyla siyasi bir birliktelikten ve Constantinus'un kardeşi olmanın getirmiş olduğu yükümlülükten ötürü gerçekleşmişti. Constantinus'un düşünceleri, kendisi için pek de bir şey ifade etmeyen sözde akrabalık ilişkileriyle nihayete ermeyecekti. Constantinus'un gerçek amacının, Licinius üzerinden doğu Hıristiyanları ile bütünleşmeyi denemek olacaktı. Gerçekten de Constantinus, 313 yılında öyle bir şey yaptı ki; bu, batı dünyasının sahip olduğu binlerce yıllık inanç sisteminin de yıkılmasına yol açtığı gibi, Constantinus ile Licinius arasındaki savaşın da gerekçesini oluşturdu.

Constantinus ile Licinius'un, devletin bölüştürülmesi konusunda anlaşmaya varmalarının hemen ardından, Constantinus'un isteğiyle gündeme gelen Hıristiyanlara özgürlük tanıyan bir tolerans fermanının yayınlanması hususunda, iki *augustus* arasında anlaşmazlık ortaya çıktı. Constantinus'un Hıristiyanlığı tartışması bir yana dursun; o, Hıristiyanlara inanç özgürlüğü vererek, onları devlete sadık bir topluluk haline getirmeyi amaçlıyordu. Constantinus'un düşüncesi ancak 311 yılında yayınlanan Galerius Fermanı'nın genişletilmesi ve bu tek tanrılı dine özgürlük tanınması ile mümkün olabilirdi. Bu yüzden Constantinus Galerius'un Fermanı'na ek olarak; Hıristiyanların mülklerinin iade edilmesini ve bu inanca mensupların yasal olarak korunmalarını talep ediyordu (Odahl, 2005: 102). Ayrıca doğu topraklarındaki Hıristiyan nüfusu azımsanamayacak kadar fazlaydı. Eğer onlarla önceden olduğu gibi bir çatışma içerisine girilirse, bu imparatorluğun iç huzurunu bozmakla birlikte, Roma'nın diğer devletlerle olan ilişkilerinde bir zafiyete neden olacaktı. Licinius'a göre ise; Hıristiyanlara gereğinden fazla inanç özgürlüğü vermek, yalnızca Roma tanrılarını aşağılayıcı bir hareket olarak kalmayacak, aynı zamanda imparatorluğun mevcut iskeletini de bozacaktı. Bu inanç değişikliği, Roma'nın geleneksel tanrılarıyla bir çatışmaya girmesine neden olabilirdi. Ancak Constantinus, Hıristiyanlığın meşrulaştırılması konusunda, iyi bir asker olduğu kadar, iyi de bir diplomat olma özelliği sergilemekten geri durmadı. Hıristiyanlar için bir tolerans fermanının yayınlanması hususunda Licinius'u ikna etmeyi başaran Constantinus, zaman kaybetmeden Galerius'un yayınlamış olduğu fermanı geliştirerek yeniden yayınladı.

Bu sayede Constantinus ve Licinius, 313 yılında *Milano Fermanı* adı altında, Hıristiyanlığın dört asırdır süren kovuşturmasının da bittiğini ilan etmiş oldular (Pohlsander, 1996: 25).¹

*Milano Fermanı*ndan hemen sonra, Constantinus söz verdiği gibi, doğuda Daia'ya karşı Licinius'u destekledi, ancak Daia ile ilişkileri iyi olmamasına rağmen hiçbir zaman bu mücadelede aktif olarak rol almadı. *Tolerans Fermanı*'ndan dört ay sonra Daia, kuraklığın da getirmiş olduğu çöküntünün etkisiyle, Eusebius'un (*HE*, 9.9). "o zamanlar henüz delirmemiş" olduğunu söylediği Licinius'a yenildi. Böylece Licinius, Illyricum'un doğusundaki bütün Roma topraklarının tek hâkimi haline geldi. Bu tarihten sonra Roma Dünyası, imparatorluğun doğu-batı eksenli şekillenmesine, Constantinus ile Licinius'un iki eşit *augustus* gibi yönetimde söz sahibi olmasına ve Roma'nın geleceğinin tartışılmasına şahitlik etmeye başladı.

İki *augustus*'un, imparatorluğun tek hâkimi olmak için birbirlerine besledikleri gizli düşmanlık, Constantinus'un etkinliğini arttırmasıyla belirgin bir hal almaya başlamıştı. Constantinus 315 yılında, diğer kız kardeşi Anastasia ile evli olan Bassianus'un, *caesar*lığa yükseltilmesine ikna olması için, oğlunu Licinius'a gönderdi. Bu sayede Bassianus, tıpkı Herculus Maximianus örneğinde olduğu gibi, doğu ile batı arasında tampon bölge olan İtalya'yı yönetecekti (*Anon. Val.*, 1.5.14, Van Dam, 2008: 174).² Bassianus'un *caesar*lık teklifi, Constantinus ile Licinius arasında bağların kopmasının gerekçesini oluşturdu. Zira Licinius, Constantinus'un bu hamlesinden hiç hoşnut olmayınca Bassianus, Licinius'a sadık olan kardeşi Senecio'nun da etkisiyle Constantinus'a savaş açtı. Constantinus, kendisine karşı bir suikast hazırlığında olduğunu öğrendiği Bassianus'u yakalatarak öldürdü ve cezalandırmak üzere Licinius'tan Senecio'yu göndermesini istedi, fakat Constantinus'un bu isteğini kabul etmeyen Licinius, iki imparator arasındaki savaşı da başlatmış oldu. Kurmaylarını sınır boylarına gönderen Licinius, Emona şehrindeki

¹ *Milano Fermanı* adıyla Hıristiyanlara ayrıcalık sağlayan bir fermanın yayınlanıp yayınlanmadığı hususunda tartışmalar vardır. Ancak öyle görülüyor ki; *Milano Fermanı* Constantinus ile Licinius tarafından ortaklaşa bir metin halinde sunulmamıştır. Ferman adıyla zikredilen bu "ayrıcalık bildirgesi"nin gerçekte Piskoposlara ya da bölge yöneticilerine gönderilen emirnameler olma olasılığı yüksektir. Bu konuda ayrıca bak. Betten, 1988: 191-197, Knipfing, 1925: 483-503.

² Constantinus'un Bassianus'u *caesar* ilan etmesindeki asıl amacının; *tetrarchia* sisteminin yeniden canlandırılması olarak düşünülebileceği gibi, yine kendi güvenliğini sağlamak için yapmış olduğu siyasi bir hamle olarak da dikkate alınabilir.

Constantinus heykellerinin yerlerde sürüklenmesine de seyirci kalınca, iki *augustus* arasındaki tüm bağlar koptu (Lenski, 2006: 73). Bu iki olaydan sonra Constantinus, başlatmak için yoğun çaba sarf ettiği iç savaş için ordusunu hazırlamaya yöneldi.¹

Constantinus bu politikasıyla, batının olduğu gibi, doğunun da hâkimi olmak için Licinius ile girişeceği mücadelenin sebebini yaratmıştı. Constantinus'un ve Licinius'un, 8 Ekim 316² yılında Cibalae (Vinkovci) kentinde karşı karşıya gelmeleri (Lenski, 2006: 74), iki imparatorun yaklaşık 8 yıl boyunca verecekleri iktidar mücadelesinin de fiili başlangıcını oluşturdu. Constantinus yirmi bin atlı ve piyade birliklerinden oluşan ordusuyla, Licinius'un otuz beş bin kişilik piyade ve zırhlı süvarilerden oluşan ordusunun karşısına çıktı (*Anon. Val.*, 5.15). Constantinus'un, pek de elverişli olmamasına rağmen saldırıyı kendisinin başlatması, Licinius'un yirmi bin civarındaki askerini gece karanlığından da yararlanarak öldürmesine yol açtı. Savaşı kaybedeceğini anlayan Licinius kalan ordusunu kurtarmak adına yiyecek ve cephanelerini bırakıp süratle Sirmium'a kaçtı. Licinius, bu "hızlı geri çekilme" hamlesi sayesinde Sirmium'da bıraktığı karısının, çocuklarının ve hazinesinin uğrayabileceği olası bir tehlikeyi de ortadan kaldırmış oldu (Gibbon, C.I, 1987: 450). Licinius'un bu tarihten sonra yapacağı pek bir şey kalmamıştı, zira Constantinus'un kendisi karşısında hem askeri hem de moral olarak üstün olduğunun farkına varmıştı. Licinius iyi niyetini belirtmek ve mütareke yapmak üzere elçilerini Constantinus'a gönderdi. Savaşın bitirilmesinin ardından Licinius, büyük bir savaş kaybetmemiş olmasına rağmen batı bölgelerindeki topraklarının bir bölümünü Constantinus'a vermek zorunda kaldı.

Constantinus'un Licinius ile yaptığı kısa süreli savaşların ardından, Constantinus'un ilk eşi Minervina'dan olan oğlu Crispus ve sonraki eşi Fausta'dan olan oğlu II. Constantinus ile Licinius'un oğlu Licinius 317 yılında *caesar* ilan edildi. Böylece

¹ Constantinus, Licinius'un da en az kendisi kadar isteyeceği savaşı başlatmıştı, zira Constantinus'un Bassianus'un *caesarlığına* ihtiyacı yoktu. Zaten Crispus adında bir oğlu vardı ve eşi Fausta, II. Constantinus'a hamileydi. O halde Bassianus'un gözden çıkartılmasının tek bir nedeni kalıyordu, o da; Bassianus'u kendi oğullarının muhtemel rakibi olarak görmesiydi (Grant, 2008: 44).

² Constantinus ile Licinius'un Cibalae'de yaptıkları savaşın tarihinin 314 mü yoksa 316 mı olduğu kesin olarak bilinmemektedir. Barnes, son dönemde yapılan araştırmalar neticesinde bu tarihin 316 olduğunu savunmaktadır. Aurelius Victor'un 313 ile 316 yılları arasında Roma'da 3 yıl boyunca barışın hüküm sürdüğünü belirtmesini de referans olarak gösteren Barnes gibi Cameron da 316 yılını savaşın gerçek tarihi olarak kullanmaktadır (Barnes, 1973: 36-37, Cameron, 2007: 90). Ancak Burckhardt (1949) gibi Cibalae savaşının tarihini 314 olarak veren modern yazarlar da mevcuttur.

bölgenin yönetimi iki imparatorun ortak hâkimiyeti altında sağlanmış oldu (Aurelius Victor, *De Caesaribus*, 41, *Anon. Val.*, 5.19, Pohlsander, 2004: 41). Ancak iki imparatorun eşit statülerde yönetime devam etme kararı çok uzun sürmedi. Zaten Constantinus'un hırsı ve hâkimiyet arzusu, yeni bir savaşın da habercisi gibiydi. Keza, Licinius Constantinus'un kendisine karşı hem toplumsal olarak hem de devlet bazında üstün olmasa tahammül edebilecek nitelikte bir lider değildi. Baskı altındaki Licinius bu duruma daha fazla dayanamadı ve kısa bir süre önce yapılan anlaşmayı bozmak istercesine, Hıristiyanlara saldırgan yaklaşımlar sergilemeye başladı. Zira Constantinus, Licinius'un bölgesinde yaşayan Hıristiyanları imparatora karşı kıskırtıyor, onları korumak bahanesiyle bu dinin mensuplarını kendi yanına çekmeye çalışıyordu. Licinius da bu durumun farkına varmıştı ve bu yüzden doğu topraklarında sayıları çok fazla olmasına karşın Hıristiyanlara yönelik saldırılar gerçekleştiriyordu. Bu kargaşa ve saldırı ortamı da Constantinus için savaş bahanesi oluşturmaya yetiyordu.

Öte yandan iki imparatorun anlaşmazlığa düştüğü diğer bir mesele; 323 yılının başlarında Tuna sınırındaki Gotların savunmasız gördükleri Roma topraklarına girmelerinin ardından, Licinius'un bölgesinde olmasına rağmen, bu yağmacı grupları imparatorluk topraklarından çıkartan kişinin Constantinus olmasıydı (*Anon. Val.*, 5.21, Grant, 2008: 47).¹ Constantinus 319 ile 324 yılları arasında Alamanniler, Franklar ve Sarmatlarla karşı birçok savaş yaparak onların bölge üzerindeki tehditlerini büyük ölçüde ortadan kaldırmıştı (Teall, 1967: 22).² Constantinus'un bu başarısı Licinius'u endişeye sevk ediyordu ve çok geçmeden iki *augustus* arasındaki huzursuzluk kendini gösterecekti. Üstelik Licinius, bu barbar kabilelerin Roma topraklarına girmesini, Constantinus'un iç savaş çıkartmak ve Licinius'un bölgesinde hâkimiyet sağlamak için kendisinin yaptığını dahi iddia ediyordu (Lenski, 2006: 75).

İki imparatorun da savaşı başlatma girişimleri 3 Temmuz 324 yılında son aşamasına gelmişti. Constantinus Hadrianopolis (Edirne) yakınlarına kadar geldiğinde Licinius, Constantinus'un kendi topraklarını işgal etmek için ön hazırlık yaptığı düşünerek

¹ Constantinus Thessalonica'da (Selanik) bulunduğu sırada Gotlar Trakya bölgesinde yağma faaliyetlerine girişmiş, ganimet toplamaya başlamışlardı. Constantinus bu durumu öğrenir öğrenmez onlara karşı hemen harekete geçerek bu barbarları itaat altına almıştır (Zosimus, *HN*, 2.21).

² Constantinus'un Galya bölgesindeki faaliyetlerinin arka planında, Licinius ile yapacağı savaşlar öncesinde, batıdan gelebilecek tehlikelere karşı sınırların güvenliğini pekiştirme fikri yatıyor olabilir.

tüm ordusunu yönetim alanının batı kanadına getirmişti. Constantinus da bu durum karşısında kayıtsız kalmayarak ordusunu toplamış ve oğlu Crispus komutasındaki donanmayı güneye doğru yönlendirmişti. Savaş öncesinde Constantinus'un himayesinde, kesin olmamakla birlikte, yaklaşık yüz yirmi bin piyade ve on bin süvari birliği varken düşmanı Licinius'un emrinde yüz elli bin yaya ve on beş bin atlı asker bulunuyordu (Gibbon, C.I, 1987: 455, Polhsander, 2004: 44). Ancak orduların sayısı hakkında verilen bilgiler her zaman ki gibi oldukça abartılıdır; bu sayıların neredeyse yarısı kadar askerin savaştığı düşünülebilir.

Doğu ve batı imparatorlarının savaşı, iki aşamalı olarak hem denizde hem de karada gerçekleşti. Constantinus deniz savaşında oğlu Crispus güvenerek, donanmayı onun himayesine verdi. Licinius'un deniz gücü ise Amandus tarafından yönetilen yaklaşık üç yüz elli gemiden oluşuyordu. 8 yıllık barışın ardından yapılan ilk savaşı, sayıca dezavantajına rağmen, Constantinus kazanınca, Licinius bir kez daha savaş alanını terk edip geriye çekmek zorunda kaldı.¹ Karadaki bu başarının ardından oğlu Crispus'un da, emrinde olan donanmasının deniz gücünü ortadan kaldırması gerekiyordu. Savaşın başından beri şansı elinde bulunduran Constantinus, bu kez fırtınadan da zarar gören Licinius'un donanmasını bozguna uğratarak Byzantium önlerine demirlemeyi başardı. Crispus donanmasıyla Kallispolis'e (Gelibolu) gelerek, burada yapılan deniz savaşında Amandus'u öyle büyük bir bozguna uğrattı ki, Amandus ancak kıyıda bıraktığı güçlerin yardımıyla hayatta kalabildi (*Anon. Val.*, 5.26). Gemilerinin büyük bir bölümünü ve otuz beş bin civarında askerini kaybeden Licinius geri çekilerek Byzantium surlarının ardına sığındı.

Roma'nın tamamına sahip olmak isteyen bu iki imparatorun son savaşı imparatorluğun da nihai geleceğini belirledi. Constantinus son bir saldırı için gerekli hazırlıkları yaptığı sırada Licinius da yaklaşık atmış bin kişilik bir ordu kurmayı başarmıştı. Bu iki ordu Chrysopolis'te son kez karşı karşıya geldi. Constantinus'un bu savaşta *Labarum*² (Sozomenus, *HE*, 1.4) adı verilen ve Hıristiyanlığın mucizevi güçlerini

¹ *Anon. Val.*'de (5.24) Constantinus baldırından yaralandığı belirtilir.

² Constantinus'un Hıristiyanlığının propagandasını oldukça etkili bir şekilde kullanmasından dolayıdır ki, taşımış olduğu sancağın gizli güçleri olduğu fikrine hemen herkes inanmıştır. Antik çağ insanların bu tür

barındırdığı düşünölen sancağı taşıması, Roma'yı "Kutsal" bir savaşın içerisine sokma çabasında olduğunu ortaya koymaktaydı. Zira doğu Hıristiyanlarını kullandığı için, imparatorluğa onların hamiliğini yapıyor imajı vermek istiyordu. Aynı zamanda Licinius'un son dönemlerinde Hıristiyanlara karşı faaliyetler yürütmesi Constantinus'un işini daha da kolaylaştırıyordu.

Roma İmparatorluğu'nun geleceğinin şekillendiği ve *tetrarchianın* tamamen sona erdiği 18 Eylül 324 günü, Constantinus'un yaklaşık 20 yıllık imparatorluk mücadelesi başarıya ulaştı (Socrates, *HE*, 1.4). Yirmi beş bin askeri ölen ve Nicomedia'ya kaçmak zorunda kalan Licinius'un hayatı, karısı Constantina'nın abisi Constantinus'tan rica etmesi üzerine, bağlılığını sunmak şartıyla bağışlandı (Zonaras, 13.1.5).¹ Constantinus ile Licinius'un 312 yılında yaptıkları ittifak neticesinde bu birlikteliği pekiştirmek adına yapılan siyasi evlilik, Licinius'un en azından 1 yıl daha hayatta kalmasını sağladı. Ancak *augustus* görevini bırakan Licinius, Constantinus'un için her zaman tehlike yaratabilecek eski bir imparator olduğu için kısa bir süre sonra barbarlar ile ilişkili gösterilerek Thessalonica yakınlarında öldürüldü (Eutropius, 10.6, *Anon. Val.*, 5.29, Aurelius Victor, *De Caesaribus*, 41).

Licinius'un savaşı kaybetmesi, paganların imparatorluk düzeyindeki desteklerini kaybetmelerine yol açtı. 324 yılından sonra Roma'nın binlerce yıllık inancı yerini hızla tek tanrılı bir dine bıraktı. Doğu topraklarının hâkimi Licinius, sonradan paganlığı benimseyen Iulianus hariç, Roma İmparatorluğu'nun son pagan imparatoru olarak Roma Tarihi'nde önemli bir yer edinirken, savaş kaybeden bir imparator olarak da kendi tarihini Constantinus'un yandaşlarının insafına bırakmak zorunda kaldı.

Roma ordusunu Hıristiyanlık adına yürüten ilk İmparator olan Constantinus, imparatorluğu'nun batısındaki sorunları zmesinin ardından doğu topraklarına yönelerek Sasaniler zerine sefer hazırlıklarına giriştiği sırada rahatsızlanarak Nicomedia yakınlarına gelmişti. Burada Eusebius'tan kendisini vaftiz etmesini istemiş; ölmeden önceki son

---

inançlara eğilimlerinin çok fazla olduğu düşünülürse, Constantinus'un böyle bir yöntem kullanmasının oldukça akıllı bir strateji olduğu söylenebilir (bak. Ek 7).

¹ Eusebius HE'nin (10.9) 9. bölümünde Licinius'u tanrının hizmetkarı olarak resmederken, eserin 10. bölümünde Licinius'u kafir olarak göstererek, Constantinus'un tanrının yardımıyla Licinius'u saf dışı bıraktığını yazmaktadır.

günlerinde sarayda imparatorluk elbiseleri yerine beyaz elbiseler giyerek dolaşmıştır (Eusebius, *VC*, 4.62).¹ Roma'ya büyük hizmetleri olan ve yeni bir dini bu devletin her kademesine işleyen Constantinus, imparatorluğun otuz birinci yılında, altmışaltı yaşındayken, 22 Mayıs 337 yılında Nicomedia yakınlarında öldü (Socrates, *HE*, 1.39, Aurelius Victor, *De Caesaribus*, 41.17, *Anon. Val.*, 10.35, Eutropius, 10.8).² Constantinus'un ölümünden sonra Roma İmparatorluğu'nun kaderi, Constantinus Hanedanı'nın mensubu olan *caesarlar*, II. Constantinus, II. Constantius ve Constans'ın, daha sonra da Iulianus'un yönetimine kaldı.

2.3. CONSTANTINUS'TAN SONRA İÇ SAVAŞ

Constantinus kendisinden sonra imparator olması muhtemel olan ardıllarından herhangi birini işaret etmemişti. Kendisi yaklaşık 20 yıl boyunca iç savaşlar vermiş ve imparatorluğun tamamına sahip olmak için çok fazla şey feda etmişti. Ancak unutmamak gerekir ki, Constantinus'un öz kardeşi yoktu ve üvey kardeşlerinin de en büyüğüdü. Üstelik babası Constantius Chlorus, genç yaşta eğitmeye başladığı Constantinus'a geleceğin imparatoru gözüyle bakıyordu. Constantius'un ölmesinden hemen sonra, lejyonlarının Constantinus'u imparator ilan etmesi, onun bir imparator gibi yetiştirildiği ve gösterildiğinin en güçlü kanıtı olmuştu. Fakat geçen 30 yılda imparatorlukta çok şey değişmişti ve hepsinden de önemlisi iç savaşlar, inanç değişimleri Roma'yı temelden sarsmıştı. Artık imparatorluğun yönetimi, mutlak gücün eksikliğinden dolayı eskisi kadar kolay görünmüyordu. Böyle bir ortamda Constantinus'un oğullarından birini işaret etmesi, diğerlerinin yeteneklerinin hiçe sayılması demekti; üstelik bu durum yeni bir iç savaşa da neden olabilirdi. Dahası, Constantinus'un Crispus'tan süre gelen pişmanlığı, onu eskisi kadar sert bir imparator olmamaya zorluyordu. Zaten yönetiminin son 10 yılında Constantinus'un kesin çizgilerinin azalması ve genel olarak her faaliyetin Hıristiyanlık etrafında şekillenmesi, imparatorluğun geleceğinin de bir hayli zor olacağına işaret etti.

¹ Constantinus'un son günleri için ayrıca bak. Fowden, 1994, 146-170.

² Büyük Constantinus'un defnedilmesi esnasında doğabilecek her türlü sorun ve ihtiyaçla, en küçük oğlu Constans'ın ilgilenmesini istemesi, muhtemelen oğlunun kendisine duyduğu sevgiye inanmasından ileri geliyordu (Gibbon, C:II, 1987: 68).

Büyük Constantinus'un ölmeden önce imparatorluk topraklarını oğulları arasında paylaşmaması ya da gelecek imparatorun nasıl seçileceğini belirten düzenlemeler yapmaması, ölümünden sonra imparatorluk yönetiminin 4 ay kadar belirsiz bir sürecin içerisine girmesine yol açtı. Zira Constantinus resmi bir veraset usulüyle imparatorluk topraklarını paylaşmamıştı ancak, yönetimi alanı olarak *caesar*ları ayırmıştı. Constantinus'un böyle bir düzenleme yapması, ölümünden sonra Roma'nın nasıl yönetileceğine bir işaret olarak düşünülebilir. Zaten imparatorun ölümünden sonra oğulları arasında yapılan paylaşım da, *caesar*lık dönemlerinde hâkim oldukları bölgeler gözetilerek yapılmıştır.

Constantinus'un üç oğlu, II. Constantinus, II. Constantius ve Constans'ın yanı sıra, Constantinus'un yeğenleri Dalmatius ve Hannibalianus da *caesar* olduklarından, 337 yılında Roma'da beş tane *caesar* vardı ve bunlardan hangisinin imparatorluğun mutlak hâkimi olacağı belirsizdi. Üstelik ilginç bir şekilde Hannibalianus Armenia kralı olarak anılıyordu (Lenski, 2006: 81). Bu durum, imparatorluk yönetiminde Constantinus'un oğullarının yanında yeğenlerinin de yer alması anlamına geliyordu, ancak Dalmatius ve Hannibalianus'un imparatorluğu yönetme düşünceleri çok uzun sürmeyecekti. Constantinus'un haleflerinin imparatorluğun nasıl şekilleneceği konusunda giriştikleri sessiz mücadele iki *caesar*ın ölümüyle sonuçlandı. Zira Roma ordusu, özellikle Constantinopolis'deki askerler, yalnızca imparatorun meşru çocuklarını destekleme kararı almışlardı. Bu yüzden büyük bir katliam neticesinde Dalmatius ve Hannibalianus, aileleri de dâhil olmak üzere, ortadan kaldırıldı (Van Dam, 2008: 118).

Dalmatius ve Hannibalianus'un öldürülmesinden sonra Constantinus'un üç oğlu *augustus* unvanı alarak imparatorluk topraklarını yönetimleri altında bölüştürdüler. Ordunun da kabul ettiği bu paylaşımaya göre; II. Constantinus Galya, Britanya ve Hispania¹ bölgelerinin yönetimini alırken, Trakya ve Doğu II. Constantius'un oldu. Constantinus'un en küçük oğlu olan Constans ise İtalya, Afrika ve Batı Illirya'nın hâkimiyetini aldı (Zosimus, *HN*, 2.39, Jones, 1992: 112). Kardeşlerin bu birlikteliği paraların üzerinde "*PAX AVGVSTORVM*" (*augustus*ların barışı) yazılarak pekiştirilmeye çalışıldı ancak bu çaba, ileride de görüleceği üzere yeterli olmadı (Grant, 2008: 195).

¹ Günümüzde İspanya ve Portekiz'in bulunduğu İber Yarımadası için Romalıların kullandıkları isimdir.

Ayrıca bu belirsiz dönemde tartışılan diğer bir mesele olan *tetrarchia* veya *tetrarchia* benzeri bir sitemin yeniden oluşturulması noktasında da başarısız olunmuştu; çünkü ne Constantinus'un oğulları ne de imparatorluk bu tarihten sonra *tetrarchiaya* uyum sağlayacak olgunlukta görünmüyordu. Bu tarihlerde *caesar*ların ve destekçilerinin istediği tek şey, biran önce toprakları bölüşüp sahip oldukları yönetim alanlarına geri dönmektir.

2.3.1. Kardeş Kavgası: II. Constantinus ve Constans

II. Constantinus, Constantinus'un en büyük olan oğluydu ve babasına en fazla hizmet eden *caesar*dı (Hunt, 2008: 5). Babasıyla Galya bölgesinde seferlere katılması, ona büyük deneyim kazandırmış ve paylaşımından sonra yine bu bölgenin yönetimini almıştı. Zira hanedan üyeleri arasındaki rekabet, imparatorluk topraklarının yağmalanırcaasına paylaşılmasına yol açmıştı. Bu nedenle hiçbir *caesar* kendi bölgesindeki topraklardan verme taraftarı değildi; zaten böyle bir talebin olmayışı da, bunun göstergesi olarak kabul edilebilir.

Pannonia'da, barış sağlanmıştı ama bu ortak paylaşım asla üç *augustus*un uyum içerisinde olduğu anlamını taşıyamıyordu (Van Dam, 2008: 118). Çok kısa bir süre sonra (yaklaşık 3 yıl) kardeş *augustus*lardan ikisinin savaşa tutuşması aralarındaki bağın sağlam olmadığını da ortaya koymuş oldu. II. Constantinus, en büyük kardeş olmanın vermiş olduğu kibirle diğer kardeşleriyle olan ilişkisi asla iyi bir düzeye ulaştırmadı. En küçük kardeşi Constans'ın sahip olduğu toprakların fazla olmasını ve onun 17 yaşında, *augustus* oluşunu bir türlü kabullenemedi (Lenski, 2006: 100). Bu nedendir ki, II. Constantinus, kardeşi Constans'ı saf dışı bırakılarak, onun yönettiği toprakları kendi himayesine katmayı düşünüyordu. Tuhaf bir şekilde yüzyıllardır Galya bölgesinin yönetimini elinde bulunduranlar gibi, II. Constantinus da barıştan yalnızca üç yıl sonra Roma üzerine harekete geçti.

II. Constantinus, belki de babasını örnek alarak, imparatorluğun tek hâkimi olma isteğini gerçekleştirmek amacıyla, zayıf olduğunu düşündüğü Constans'a karşı harekete geçti. Constans'ın, II. Constantius'a oranla daha güçsüz olduğu aşikârdı, zira diğer kardeşi II. Constantius hem yaş olarak hem de tecrübe olarak neredeyse kendisiyle eş değerd. Ayrıca II. Constantius'un doğu topraklarında Sasanilere karşı aktif olarak faaliyet

göstermesi, onun devamlı bir mücadelenin içinde olmasına ve güç kazanmasına yol açıyordu. Oysa Constans tecrübesizdi ve II. Constantinus'a göre imparatorlukta yeri yoktu. Ancak II. Constantinus'un yapmak istedikleri, asla sahip olduğu düşüncelerden ileri gidemedi.

II. Constantinus'un başına buyruk hareketleri ve Constans'ın bölgesini istila etmesi, iki kardeşi karşı karşıya getirdi; 340 yılının başlarında II. Constantinus, açıkça kıskançlık duyduğu kardeşi üzerine saldırıya geçti. Kendi bölgesine saldırı olduğu sırada Dacia'da bulunan Constans, durumu öğrenir öğrenmez II. Constantinus üzerine bir ordu gönderdi. Constans'ın komutanları, II. Constantinus'un bölgedeki varlığına müsaade etmeyerek *augustusun* sonunu hazırladılar; savaşta pek çok yerinden yara alan II. Constantinus 340 yılında kardeşinin askerleri tarafından öldürüldü (Orosius, 7.29.5, Socrates, *HE*, 2.5, Eutropius, 10.9).¹

Constans'ı kışkırtırcasına, 340 yılında topraklarına saldıran ve açık bir iç savaş başlatan II. Constantinus'un Aquileia'da ölmesinden sonra, sahip olduğu toprakların hepsi Constans'ın hâkimiyetine girdi (Barnes, 1980: 161, Hunt, 2008: 5). Bu tarihten sonra Roma İmparatorluğu iki *augustus* tarafından yönetilecekti. Yeni paylaşımına göre; doğu toprakları yine II. Constantius'ın himayesinde kaldı. Constans'ın sahip olduğu topraklar ise genişleyerek, Britanya'dan Trakya'ya kadar olan geniş bir coğrafyaya ulaşmış oldu.

2.3.2. Constans'ın Öldürülmesi

Constans, çok küçük yaşta *augustus* olduğundan dolayı imparatorluğu yönetme konusunda son derece tecrübesizdi. Bu yüzden batı bölgelerinde kazandığı başarıların hemen hepsi komutanlarının becerisinden ileri geliyordu. Öyle ki Constans, 340 yılında, henüz 20 yaşındayken imparatorluğun büyük bölümüne sahip olmasını, aktif olarak iyi bir lider olamayışından dolayı komutanlarına borçluydu. Ordusunun başarıları sayesinde 350 yılına kadar ayakta kalan Constans'ın yetersiz olması ve layık olmadığı başarılar yüzünden kendini bilmez davranışlar sergilemesi, bu genç imparatorun kendi komutanlarının bile gözünden düşmesine neden olmuştu (Gibbon, C.II, 1987: 77). Ayrıca Constans, imparator

¹ Zonaras (13.5), II. Constantinus'un ölümü anlatırken; "II. Constantinus kardeşi ile yaptığı savaşta yaralanarak önce koltuğundan yere düştü, ardından da öldürüldü" ifadelerini kullanmaktadır.

olarak fazla bir varlık gösteremediği gibi, aynı zamanda Roma'nın şerefini ve onurunu zedeliyordu. Adil bir yönetim anlayışı benimsemeyen Constans, sağlığının kötüye gitmesi ve çevresindekilerin de etkisiyle büyük imparatorluk içerisinde hiç hoş karşılanmayacak faaliyetlere yönelmişti. Bu uygunsuz hareketler eyalet halkının dayanamayacağı boyutlara erişince imparator, kendi askerlerinin dahi nefretini kazanmıştı (Eutropius, 10.9).¹

Diğer taraftan Constantinus'un oğullarının genel olarak kötü yönetimleri, halkın gözünden düşmelerine yol açmıştı. Bu durumu fırsat gören Constans'ın ordu komutanlarından Magnentius, halkın desteğini de arkasına alarak imparator olabilmek için yandaşlarıyla birlikte bir gece tertip ettiler. Constans'ın idari yetkililerinden ve subaylarından biri olan Marcellinus (*magister officiorum*), oğlunun doğum gününü kutlama bahanesiyle ordunun pek çok ileri gelen subayını bu kutlama için davet etti. Gecenin ilerleyen saatlerinde Magnentius masadan kalkarak içeriye doğru gitti ve bir süre sonra imparatorluk elbiselerini giymiş bir vaziyette geri döndü; şaşkınlık içerisindeki yüzlerce kişi, o gece Magnentius'un Constans'ın yerine, imparator oluşuna şahitlik ettiler (Zosimus, *HN*, 2.42.2-4). Magnentius içeri girer girmez de muhafızlar ona bağlılık yemini ettiler. Ardından kentin kapıları kapatılarak, sabah olana kadar hazineye, saraya ve kente egemen oldu (Gibbon, C.II, 1987: 78).

Magnentius'un 350 yılında, bir doğum günü partisinde isyan etmesi ve Roma İmparatoru olarak selamlanmasından hemen sonra Constans durumu öğrenince,² kaçmak zorunda olduğunu anlayarak, İspanya'ya doğru gitti. Ancak İspanya'ya varmadan, yolda Magnentius'a bağlı askerler tarafından yakalanarak öldürüldü (Aurelius Victor, *De Caesaribus*, 41.25, Socrates, *HE*, 2.25). Böylece geriye Constantinus'n oğullarından sadece II. Constantius kalmıştı.

2.3.3. II. Constantius'un Tek İmparator Oluşu

II. Constantius, kardeşleriyle yaptığı paylaştırmanın ardından, uzun yıllar bulunduğu ve *caesar* olarak görev yaptığı doğu bölgelerinin yönetimini almıştı, ancak

¹ Constans imparatorluk topraklarının büyük çoğunluğunu yönettiği sıralarda adil bir yönetim anlayışı benimsemiş ancak, kısa bir süre bu durum tam tersine dönmüştür (Eutropius, 10.9).

² Constans Magnentius'un isyan haberini aldığı anda muhtemelen bir av partisinde ya da keyfi bir eğlencenin içerisindeydi (Gibbon, C.II, 1987: 78).

sahip olduğu toprakların, giderek güçlenen bir topluluğun hâkimiyet alanıyla sınırlanmasından dolayı, diğer kardeşlerine oranla yönetim alanında daha fazla sıkıntıya sahipti. Büyük Constantinus ölmeden hemen önce Roma İmparatorluğu doğu seferi için hazırlıklara başlamıştı, fakat Roma'nın ilk Hıristiyan imparatorunun ölmesi bu saldırıyı imkânsız kılmış veya bir süreliğine ertelemişti. Bu tarihten sonra doğu topraklarına barışın gelmesi pek kolay görünmüyordu.

Kardeşi Constans ile birlikte 340 yılından sonra imparatorluğu yöneten II. Constantius, 350 yılına gelindiğinde Magnentius'un kardeşini öldürmesine üzerine *augustus*luğunu onaylamadığı bu gayri meşru imparator üzerine hemen harekete geçti. Zira Constans'ın Magnentius tarafından öldürülmesinin ardından II. Constantius, Roma İmparatorluğunun tek meşru *augustus* haline gelmişti. Magnentius'un hemen ardından, bağlılık sözü vermesine rağmen, Tuna bölgesinin komutanı Vetranio da isyan ederek kendini *augustus* ilan etti (Zonaras, 13.7). Üçüncü isyan haberi Büyük Constantinus'un üvey kardeşi Eutropia'nın oğlu Iulius Nepotianus'tan geldi. Roma'da 3 Haziran 350 yılında kendini *augustus* ilan eden Nepotianus'un isyanı, sadece 1 ay içerisinde Magnentius tarafından bastırıldı (Zosimus, *HN*, 2.43.2, Eutropius, 10.11, Barnes, 2001: 101). Böylece Roma ve İtalya'nın da yönetimi Magnentius'un himayesine girmiş oldu.¹

İmparatorluk sıfatının tanınması için II. Constantius'tan beklenti içerisine giren Magnentius, doğuda bulunan Constans'ın kardeşi II. Constantius'tan istediği yanıtı alamayınca, Roma'nın zorba veya gasıp *augustus*u olarak doğunun imparatoru ile bir dizi savaşa girişmek zorunda kaldı. Batı eyaletlerinin yöneticilerinin yaptıkları bu faaliyetler Roma'nın saygınlığına gölge düşürüyordu. Bu nedenle II. Constantius'un bu isyancı komutanlara imparatorlukta söz hakkı vermesi mümkün değildi. Ayrıca II. Constantius, kardeşinin ölümünden sonra, hiçbir savaş ya da rekabetin içerisine girmeksizin imparatorluğun mutlak hâkimi haline geldiğinden, kendisini haklı bir şekilde tek imparator olarak görmesi ve göstermesi de pek doğaldı. Bu üstünlük düşüncesi, II. Constantius'un ne şartla olursa olsun (Sasanilerin doğuda Roma topraklarına yaptıkları onlarca saldırıya göz yumulması dâhil) imparatorlukta kendisinden başka *augustus* istemediği sonucunu doğurdu.

¹ İtalya ile birlikte aynı zamanda Galya'da Magnentius'un egemenliğini tanımıştı.

II. Constantius, doğu eyaletlerine göz kulak olunmasını yüksek rütbeli komutanlara ve özellikle Gallus'a bırakarak Avrupa'ya doğru yola çıkmıştı, ancak Trakya'ya vardığında Magnentius ve Vetranio'nun elçileriyle karşılaştı. Görevleri II. Constantius'u yumuşatmak ve ilerisi için gözünü korkutmak olan bu elçiler, *augustusa* batıdaki hükümdarlarla ittifak ve dostluk kurmasını, bu dostluğu Magnentius'un kız kardeşiyle evlenerek pekiştirilmesini istediler. Aynı zamanda Magnentius'un da Constantina ile evlenerek güçlendirilmesini ve yapılacak olan bir anlaşmayla doğunun üstünlüğünün kabul edilmesini dile getirdiler. Eğer II. Constantius bu duruma kayıtsız kalırsa, batının tüm orduları ve lejyon kuvvetlerini doğuya yönlendirecekleri tehdidinde bulunmaktan geri durmayan Magnentius'un elçilerine II. Constantius'un yanıtı olumsuz oldu (Gibbon, C.II, 1987: 80). Zaten Sasani tehdidine rağmen batıya yönelmesi II. Constantius'un tek imparator olmanın getirecek olduğu güçten etkilendiğini ve bu düşüncesinden geri durmayacağını ortaya koymaktaydı.

Savaşın kaçınılmaz hale gelmesinden sonra, Magnentius Afrika'dayken kardeşi Decentius'u, Galya bölgesini korumak üzere *caesar* olarak görevlendirdi. Bu sıralarda II. Constantius, yıllardır uğraştığı Sasanilerin doğu topraklarına yeniden yönelmeleri üzerine Gallus'u 1 Mart 351'de *caesar* ilan etti (Monk, 2003: 211). Gallus'u doğuya gönderen II. Constantius, Magnentius'un ordularıyla karşılaşmak üzere Avrupa'nın içlerine doğdu ilerledi. Öte yandan kendisine isyan eden Vetranio, daha önce benzerine rastlanmamış bir şekilde imparatorluktan vazgeçti. Vetranio, askerlerinin rızası alınarak *augustusluk* isteğinden feragat etti (Eutropius, 10.11).¹ Bu önemli gelişmenin hemen ardından da Vetranio, II. Constantius'un yanında yer alarak Magnentius'un yenilgiye uğratılmasına katkı sağladı.

Magnentius'un isyancı ordusuyla, II. Constantius'un imparatorluk ordusu 351 yılında Mursa'da karşı karşıya geldiler. İlk çarpışmada II. Constantius geri çekilmiş olsa da, yapılan savaş kesin sonucu belirledi. Yaklaşık elli bin askerin öldüğü ve imparatorluk

---

¹ II. Constantius başarılı bir siyasi hamleyle, Vetranio'nun komutanlarını kendi yanına çekerek, tertiplenen bir merasimde onların açıkça desteklerini aldı. Vetranio'nun cesaretini yok eden bu olayın ardından, bu isyancı komutan tacını çıkartarak II. Constantius'un ayaklarına kapandı. II. Constantius "baba" diye seslendiği bu yalvarıcıyı yerden kaldırarak, onun ömrünün son altı yılını varlık içerisinde geçirmesini sağladı (Gibbon, C.II, 1987: 82).

ordularının hüsrana uğradığı¹ Mursa'daki bu büyük savaş, II. Constantius'un zaferiyle sonuçlandı. Savaşı kazanma umudu kalmayan Magnentius kaçarak Aquileia'ya çekildi (Barnes, 2001: 105). II. Constantius, Magnentius'un yeniden güçlenmesine fırsat vermemek için, zaman geçirmeksizin bu gasıp üzerine ilerlemeye devam etti. Magnentius 352 yılındaki küçük çarpışmadan ve Mons Seleucus'daki savaştan sonra, 10 Ağustos 353 yılında Lyon'da intihar etti (Iulian, *Or. I*, 33D, Eutropius, 10.12, Orosius, 7.29.13, Socrates, *HE*, 2.32, Hunt, 2008: 21).

Magnentius zaferinden sonra II. Constantius, her bakımdan imparatorluğun tek hâkimi haline geldi. 353 yılından sonra bu koca imparatorluk, bir *augustusun* yönetiminde, Constantianus Hanedanı'nın devamı şeklinde yalnızca 7 yıl daha devam etti. 360 yılında Iulianus'un isyan etmesi ve ardından imparator olmasıyla birlikte Roma yeniden bir iç savaşla yüz yüze geldi.

2.3.4. Iulianus II. Constantius'a Karşı

II. Constantius'un doğu topraklarını Sasanilere karşı korumak üzere görevlendirdiği Gallus'u 354 yılında öldürtmesinden bir yıl sonra, bu kez batı bölgelerinin savunulması için Iulianus *caesar* ilan edilmişti. *Augustus*, Gallus'un üvey erkek kardeşi olan Iulianus'u kendi kız kardeşiyle (Helena) evlendirdikten sonra, onu Galya bölgesine gönderdi (Zosimus, *HN*, 3.2). Zira barbar kavimler onlarca kente hücum ederek, birçok şehri kuşatma altına almışlardı. Iulianus'un bölgeye gitmesinden sonra ise imparatorluk, batıdaki yönetimi yeniden ele almayı başarmıştı. *Caesar*, elindeki az sayıda orduyla Alamannilerin muazzam ordusunu Argentoratus bölgesinde yok ederek, soylu bir aileden gelen kralı da esir alınca, Galya bölgelerinin hâkimiyeti Iulianus'un *caesarlığı*nın 5. yılında tamamen Roma'nın hâkimiyetine girmiş oldu (Eutropius, 10.14). Ancak bu durum, şaşırtıcı bir şekilde imparatorluğun tek *augustusu* II. Constantius için iyi sonuçlar doğurmadı. Iulianus'un Strasburg'da yaptığı savaşın ve kazandığı büyük başarının ardından II. Constantius hem kıskançlığın vermiş olduğu duygu yoğunluğu hem de sahip olduğu kuşkularından dolayı genç *caesardan* ilginç bir istekte bulundu. *Augustus*, Sasanilerin

¹ II. Constantius savaşı kazanmış olmasına rağmen, ordusunun verdiği kayıpların fazlalığı, Roma'nın eski merkezi gücünden çok uzak olduğunu ortaya koymaktaydı. Oysa bu askerler ülke dışında çıkabilecek her türlü savaşa uygun olarak hazırlanmış, büyük zaferler kazanabilecek ve bu zaferleri uzun süre koruyabilecek yapıda yetiştirilmişti (Eutropius, 10.12).

saldırıları karşısında zor duruma düştüğünü ve bu yüzden batıda bulunan Galya ordusunun bir kısmının biran önce doğuya kaydırılması gerektiğini Iulianus'a bildirmiş; lakin Iulianus'un ordusu bu isteği uygulamakta isteksiz davranmıştı. Iulianus da bu durumdan fazlaca hoşnutsuzluk duymasına rağmen yine de imparatorun emrine itaat ederek ordusunu göndermek istemişti (Hunt, 2008: 56-57). Ancak genç *caesar*ın ordusu II. Constantius'un himayesine girmeye ve doğu topraklarında savaşmaya razı gelmiyordu. Üstelik ordu Strasburg savaşından sonra hep bir ağızdan "İmparator Iulianus" sesleri arasında bu genç komutanın fikirlerini değiştirmek için yoğun çaba sarf ediyordu. II. Constantius'a ihanet etmek istemeyen Iulianus, üçüncü günün sonunda ordusunun yalvarma, tehdit ve kınamalarına daha fazla direnemedi. Ölüm ya da imparatorluk diye tekrarlanan sesler arasında Iulianus *augustus*luk unvanını zor da olsa kabul etti (Gibbon, C.II, 1987: 225).¹

İlginç bir şekilde, yüzyıllardır batıda barbar kavimlere karşı başarı kazanan komutanlar daha sonra merkeze gelerek imparator olmuşlardır. Bir zamanlar Iulius Caesar'ın yaptığı gibi, Büyük Constantinus da imparatorluğun batı kanadında hâkimiyetini sağlamlaştırdıktan sonra imparator olmuştu. Tıpkı bu imparatorlar gibi, barbarlarla yaptığı savaşlar neticesinde *augustus*luğa yükselen diğer bir komutan Iulianus olmuştur. Genç *caesar*ın Germanlarla olan mücadelesi ve batıda kazandığı başarılar ona imparatorluğun yolunu açmıştır. Iulianus'un ordusu tarafından imparator ilan edilmesi, II. Constantius'un Sasani savaşlarını bırakarak batıya gitmesini de zorunlu kılmıştır.

II. Constantius'un imparatorluğu boyunca mücadele verdiği Sasaniler, 360 yılında yeniden Roma topraklarına doğru yönelince, tekrar savaş hazırlıklarına başlayan *augustus*, bir yandan da, batıda imparatorluğunu ilan eden Iulianus'un bu kararından vazgeçmesini bekliyordu. Ancak Iulianus, Constantius'un artık herhangi bir barışa yanaşmayacağını farkına varmıştı. Bu nedenle Basel yakınlarında Tanrıça Ma adına yapılan bir adak törenine katılan Iulianus, burada Constantius'a savaş ilan etti (Baydur, 1999: 60). II. Constantius'un, Iulianus ile yaptığı mektuplaşmalar bile gasıp *augustus*un düşüncelerini

---

¹ Iulianus'un *augustus*luk teklifini istemeye istemeye kabul ettiği düşüncesi Gibbon tarafından dile getirilmiş olsa da, imparatorluk düşüncesinin Iulianus'un istekleri arasında olduğu söylenebilir. Zira Iulianus geçmişinden gelen sarsıntıları ve ailesini kaybetmenin vermiş olduğu travmaları yaşıyordu. Ayrıca bu durumun Iulianus'un bir politikası olabileceği düşüncesi de göz ardı edilmemelidir.

değiştirmeye yetmemişti.¹ Sonuçta II. Constantius, artık alışkanlık haline gelen iç savaşlardan birini daha vermek üzere Sasani mücadelesini bırakıp batıya doğru yöneldi. İmparatorun bu harekâttan sanki bir “*av partisine çıkıyormuş gibi*” bahsetmesi Iulianus’a olan kızgınlığın göstergesi olduğu gibi (Gibbon, C.II, 1987: 236), aynı zaman da bu “hain imparatorun” ortadan kaldırılacağına da kararlılığını göstermekteydi; Fakat Constantius’un ömrü yeni bir iç savaşa yetmedi.

II. Constantius’un Iulianus üzerine yaptığı seferi “*öç alma zevkini tatmak için sabırsızlanarak, kışa yakın bir zamanda hafifçe rahatsız olduğu halde, Antakya’dan yola çıktı. Ateşi, kuşkusuz ruhunda duyduğu sıkıntı ve çalkantıdan geliyordu*” sözleriyle anlatan Gibbon, imparatorun sefere hazırlandığı sırada rahatsızlanarak Tarsus yakınlarında öldüğünü dile getirmektedir (C.II, 1987: 236). II. Constantius kırk dört yaşında ve imparatorluğunun yirmi dördüncü yılındaydı (Amm., 21.15.3, Hunt, 2008: 43). Eutropius (10.15), II. Constantius’un öldüğünde yönetiminin (*caesarlık dönemlerinden başlayarak*) otuz sekizinci yılında ve kırkı beş yaşında olduğunu yazmaktadır. Onun ölümü, imparatorluğun bir kez daha iç savaşa girmesine mani olmuştu ancak, Constantinus Hanedanı da bitme noktasına gelmişti. Büyük Constantinus’un soyundan gelenlerin çoğunun kovuşturmalar, idamlar ve sürgünlerle hayatlarının sona ermesi ve son olarak da II. Constantius’un ölmesi, hanedanın son üyesi sayılan Iulianus’un ortaya çıkmasıyla sonuçlanmıştır.

---

¹ II. Constantius doğudaki Sasani tehdidinin büyümesinden korktuğu için Iulianus’a mektup göndermiş ve *caesar* unvanıyla yetinmesi gerektiğini belirtmiştir. Ancak Iulianus *augustus* olma fırsatını geri çevirmek istemediği için bu isteğe sıcak bakmamıştır (Baydur, 1999: 57).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

PAGANİZM VE HİRİSTİYANLIK ARASINDA CONSTANTINUS HANEDANI

3.1. ROMALILARIN İNANÇ DÜNYASI

Romalıların inançları, kendilerinden önce aynı coğrafyada bulunan ve Roma medeniyetinin temellerinin bir parçası olan Grek kültürüyle yoğun bir etkileşimin içerisine girmiş, eski Yunan düşüncesi Roma tanrılarının belirlenmesinde önemli bir görev üstlenmiştir. Başlangıçta Yunanlıların ve Etrüsklerin etkisinde kalan bu dinsel anlayış, Roma topraklarının genişlemesinden sonra karşılaşılan yeni kültürlerle de etkileşim içerisine girmiştir. Özellikle Romalılar Ege'den İran coğrafyasına kadar olan inançlarının etkisinde kalmış olsalar da özellikle Helen uygarlığının tanrı ve inanç konusundaki tesiri Romalılar üzerinde daha fazla ve daha belirgin olmuştur.¹

Diğer taraftan eski çağda insanlar görsel olarak tasvir edilemeyen tanrılara inanmaktan uzak duruyorlardı ve Romalıların da bu bakış açısından fazlaca etkilendikleri için paganizme yoğun bir şekilde bağlılık duydukları söylenebilir. Ayrıca bütün ilk çağ toplumları gibi fallara inanmak ve kehanette bulunmak gibi inanışlara sahiptiler. Savaş ilan etmek gibi son derece ciddi ve önemli devlet işleri dahi fala bakılarak kararlaştırılıyordu. Roma'da halkın gözünde çok saygın olan ve sadece büyücülükle uğraşan bir sınıf bile vardı. Ancak bu inanışların yanı sıra devletin çok geniş sınırlara sahip olmasından dolayı imparatorlukta paganizmin yanında farklı inançlarda yer alıyordu. Doğu topraklarında Hıristiyanlık gibi imparatorluğu etkileyip değişime uğratmamış olsa da, tek ilahlı bir din olan Yahudilik varlığını sürdürüyordu.

Yahudiliğin ortaya çıkışı Romalılardan yüzyıllar öncesine dayanıyordu, ancak bu inanç yapısı gereği fazla yayılma fırsatı bulamıyordu. Bu nedenle de merkezi olarak Kudüs bölgesinde varlığını sürdüren Yahudilik yalnızca doğu dini olarak varlığını sürdürüyordu.² Romalılar bu inanç üzerinde yüzyıllar sonra Hıristiyanlığa uygulayacağı gibi yoğun baskılar uygulamamıştı ama dönem dönem Yahudilerle çatışma içerisine girerek onlara

¹ Romalıların dini hayatlarının anlaşılması için bak. Dürüşken, 2003 ve Laistner, 1967, Lane Fox, 1988.

² Yahudiler Roma İmparatorluğu'nun hemen her bölgesine yayılmışlardı. Hıristiyanlık da bu yayılmışlıktan faydalanıncasına, ortaya çıktığı ilk dönemlerde Yahudi tapınaklarında kendisine mürid aramıştır.

büyük kayıplar verdirmişlerdi. Romalıların Yahudilere karşı aşırı bir baskı politikası izlememelerinin nedeni olarak; Yahudilerin, Hıristiyanlardan farklı olarak, sahip oldukları anlayış gereği, “tanrının krallığı” tabirine ulaşma heveslerinin olmayışları gösterilebilir. Bu yönüyle Roma, Yahudileri kendi siyasi egemenliğine rakip olarak görmemiştir.

Yahudiler ile Romalılar arasındaki en önemli çatışma, İmparator Nero zamanında, 66 yılında ortaya çıkan Büyük Yahudi isyanı döneminde olmuştur. Roma-Yahudi savaşında bizzat asker olarak görev yapan Josephus’un kayıtlarına dayanarak detayları hakkında bilgi sahibi olunan bu isyan, 66 yılından yaklaşık 74 yılına kadar devam ederek (Curran, 2007: 75) Flavius Hanedanı mensuplarının imparator olmalarının da önünü açmıştır. Çünkü Vespasianus Yahudi savaşlarında kazandığı başarılarından dolayı imparatorluk içerisinde güçlü bir konuma gelerek imparatorluğa kadar yükselmişti.

Yahudilerin devlet kurma arzularına Roma yöneticilerinin uyguladığı yüksek vergiler ve kötü yönetim eklenince 66 yılında Kudüs merkezli büyük bir isyan ortaya çıkmıştı. Bu isyan Nero’nun bölgedeki hâkimiyetini kırmakla kalmayıp çevre şehirleri de etkileince, Roma orduları Yahudilere karşı harekete geçmiş, ancak ardı ardına alınan başarısız sonuçlar, kurtarıcı olması umuduyla, Nero’nun bir zamanlar saraydan kovduğu Vespasianus’un yeniden ordu generali olmasına yol açmıştı. O da Roma askeri olan oğlu Titus ile birlikte bölgede dizi savaşa girişmiş ve Yahudilerin kutsal merkezi olan Süleyman Tapınağının yıkımıyla sonuçlanan isyanı bastırmıştı (Amm., 23.1.2).¹ Bu tarihten sonra Yahudiliğin etkisi oldukça kırılmış ve bir süre Yahudilerin bir araya gelmeleri dahi yasaklanmıştır.

Öte yandan bu dönemde Yahudi dini Hıristiyanlığı da bünyesinde barındırıyordu ve bu iki inanç arasında keskin çizgilerle ayırım mevcut değildi; ilk yüzyılında Yahudilik ile iç içe olan Hıristiyanlık, ikinci yüzyılda gelişen süreçle birlikte Yahudilikten kopmaya başlamıştır. Bunun bir nedeni olarak Yahudi bir toplum içerisinde yayılma çalışmanın, haliyle yeni bir kimlik yaratma arzusunu da beraberinde getirecek olması ve Yahudilerle Hıristiyanlar arasındaki mürid kazanma yarışlarıdır (Kaçar, 2009c: 24).

¹ Süleyman Tapınağından geri kalan bir bölüm; bugün *ağlama duvarı* adıyla Yahudiliğin en önemli ibadet merkezini oluşturmaktadır.

3.2. HİRİSTİYANLIK: TEK TANRININ ZAFERİ

Büyük Constantinus'un yönetime gelmesinden üç yüz yıl önce doğan Hıristiyanlık,¹ IV. yüzyıla gelinceye kadar farklı şekillerde kovuşturmalara maruz kalmıştı; gerek toplum bazında gerekse imparatorluğun yönetim anlayışında bu tek tanrılı dine yer yoktu. Çünkü devletin başına gelen her felaket bu din ile ilişkilendiriliyordu ve her fırsatta imparatorluk bu inancın mensuplarını ortadan kaldırmak için bahane arıyordu.² Bundan dolayı da yeni yeni oluşmaya başlayan bu inancın paganizmin yoğun olarak yaşandığı Roma toplumunda hayat bulması çok zordu. Bu durum, Hıristiyanların çok tanrı karşısında inatla durması ve bu inancı zirveye taşıyacak olan Constantinus Hanedanı'nın yönetime gelmesiyle tamamen değişliğe uğramıştır. Ancak bundan da önemlisi; Romalıların Mithra dinine olan eğilimlerinin Hıristiyanlığın kabulünün önünü açmış olmasıdır. Mithra dini Romalıların dünyasına doğudaki savaşları ve bu bölgeyle olan ilişkiler vasıtasıyla girmişti. Bu inanç şekli doğu kökenli olduğu için Hıristiyanlık ile benzerlikler gösteriyordu. Bu sayede İsa'nın öğretileri Roma İmparatorluğu'nun, özellikle Anadolu topraklarında hızla yayılmıştır.

3.2.1. Constantinus'tan Önce Hıristiyanlar ve Roma

Yeryüzüne Hz. İsa vasıtasıyla gelen bu dinin ortaya çıkışının en büyük gerekçelerden birini Roma'nın inanç sistemindeki yetersizlik oluşturmaktadır. Öyle ki Romalılar askeri ve hukuk alanında oldukça ilerlemiş olmalarına rağmen insani değerler açısından geri kalmışlardı. Çok tanrılı bir din sistemleri vardı ve bu yapı eskisi kadar insanların gereksinimlerini karşılamıyordu. Halk tanrılara inanmaya devam ediyordu ve Yunan kültüründen Roma geleneklerine aktarılan onlarca ilah varlığını sürdürüyordu, ancak tüm bu inançlar toplumsal düzeni sağlamakta yetersiz kalıyordu. Bu nedenle tek tanrılı bir dinin gelişi Romalıların bir süre sonra bu dinle hem mücadele etmelerine hem de bu dini benimsemelerine yol açmıştır.

¹ Hıristiyan kelimesi, Yunanca kökenli "*Khristos*" (Mesih) kelimesinden filizlenir ve Mesih'e bağlı olanlar anlamına gelir. Kelimenin anlamı ise "*Yağlanmış, takdis edilmiş*"tir. Çünkü krallar ve din görevlileri mesleğe başlarken yağ ile mesh ve takdis olunurlardı. Bu yüzden kurtarıcılığına inanılan kral olacak, tebliğci ve müjdeci İsa da "*Mesih*" unvanıyla isimlendirilmiştir (Sarıkçıoğlu, 2005: 284).

² 64 yılındaki Büyük Roma yangınının Hıristiyanlarla ilişkili gösterilmesi gibi (Tacitus, *Annales*, 15.38).

Hıristiyanlığın ortaya çıkışıyla bu dini benimseyen halk kitleleri, zamanla pagan veya Yahudi kökenli oluşlara göre bir ayrışma sürecine girişmişlerdir. Bu dönemde cemaat içerisindeki huzursuzluğu giderebilmek ve eski birliği sağlayabilmek için, havariler ve İsa'nın yakınları toplanarak meseleleri tartışma zorunluluğunu hissedilmiş; bu amaçla da 48-49 yıllarında Kudüs'te meşhur Havariler Konsili¹ toplanmıştır (Sarıkcıoğlu, 2005: 27). Ancak konsilin sonunda sözde bir uzlaşmaya varıldıysa da, bu anlaşma dönemi uzun süreli olmamış ve önceki problemler artarak devam etmiştir.

Hıristiyanlığın ortaya çıkmasıyla birlikte, Constantinus'a kadar olan imparatorların bir kısmı bu inanç üzerinde yoğun baskı ve kovuşturma faaliyetleri uygulamışlardır. Hıristiyanlara üzerlerindeki baskıyı yoğun bir şekilde hissettiren ve Aziz Petrus'un² Roma'ya geldiği sırada imparator olan Nero (54-68), büyük Roma yangınıyla ilişkili gösterilen Hıristiyanlara işkenceler yaparak birçoğunu Roma'dan kovmuştur. Lactantius'un (*DMP*, 2.6) bu zulümleri anlatırken kullandığı “*Tanrı'nın kulları arasındaki ilk zalim*” ifadesi, Nero'nun Hıristiyanlar üzerinde uyguladığı baskı politikasının şiddetini de anlatmaktadır.³ Nero'nun intihar ederek ölmesinden sonra ise, düşman olarak görülen Hıristiyanlar üzerinde en şiddetli acımasızlık örneklerini sergileyen İmparator Domitianus olmuştur.

II. yüzyılın hemen başında imparator olan Traianus'un *proconsul* ilan ettiği Plinius ile yaptığı mektuplaşmalardan anlaşılacağı üzere; Traianus, yazdığı bir mektubunda Hıristiyanlara yoğun bir kovuşturma uygulamak yerine, af dileyen ve eski tanrılarına tapınmayı sürdürenlerin bu pişmanlıklarının karşılığı olarak bağışlanacağını söylemiştir (Plinius, 10.97). Ancak Marcus Aurelius (161-180) zamanında bu durum değişikliğe uğramış ve vebadan ya da açlıktan sorumlu tutulan Hıristiyanların birçoğu malları talan edildikten sonra öldürülmüştür.

Diğer taraftan Hıristiyanlara yapılan kısımların şiddeti, Roma'nın içerisinde bulunduğu gerilimi de yansıtmaktadır. İmparatorluğun özellikle III. yüzyılda maruz kaldığı

¹ Hıristiyanlığın Yahudi olmayan kişilere de tebliğ edilmesi bu konsilde kararlaştırılmıştır.

² İmparator Nero daha sonra Petrus'u çarmıha gerdirerek öldürtmüştür (Lactantius, *DMP*, 2.6).

³ Lactantius'un Roma dünyasını Hıristiyanlaştırma düşüncesinin incelenmesi noktasında Digeser'in *The Making of a Christian Empire: Lactantius and Rome* adlı kitabına bakılabilir.

askeri başarısızlıkların¹ tanrıların Roma'yı yüzüstü bıraktığını akla getirmesiyle, tanrıya kurban sunmayı reddedenlere, yani Hıristiyanlara saldırılar kaçınılmaz hale gelmişti. Din değiştiren askerlerin imparatorluk kültürünü onurlandırmayı reddetmeleri affedilmiyordu (Freeman, 2010: 576). İmparator Decius'un (249-251), 249 yılından sonraki yönetimi altında Hıristiyanları paganlardan ayırmak için tek tanrıcuların aleyhine bir emirname yayınlandı ve Piskoposların hedef alındığı 250 ve 251 yıllarında büyük kıyımlar gerçekleştirildi. Hıristiyanlara putlara tapılması konusunda baskı uygulayan paganlar, ardından da tek tanrıcuların evlerini yağmalayıp ateşe verdiler. Sokak ortasında yakılan ve kentten kaçırılan Hıristiyanları gören paganlar, bir şehrin düşmandan temizlenmesi gibi sevinmeye başlıyorlardı. (Eusebius, *HE*, 6.41).² Decius'un ölümünden sonra ise imparator olan Trebonianus (251-253) geçen yıllara oranla daha uysal bir yönetim sergiledi. III. yüzyılın karmaşık dönemlerinden dolayı Trebonianus da yaklaşık iki yıl hüküm sürdükten sonra öldü. Valerianus'un yönetime geçmesinin ardından Hıristiyanlar bu kez yeniden bir kovuşturmanın içerisinde kaldılar; Mesela Eusebius (*HE*, 7.12). Valerianus'un uyguladığı takibat döneminde Filistin bölgesinde üç kişinin Hıristiyan oldukları gerekçesiyle cezalandırılarak, nasıl vahşi hayvanlara yem edildiklerini yazmaktadır. Kısa aralıklarla üzerlerindeki baskıyı yoğun bir şekilde hisseden Hıristiyanlar, bu kez Diocletianus ve Galerius'un yönetimleri altında, IV. yüzyılda son büyük acılarını yaşadılar.

Diocletianus'un imparatorluğunun dokuzuncu senesi olan 293 yılında yayınlanan bir fermanla, kutsal yazıların yakılması veya teslim edilmesi ve bu görüşlerinde ısrar eden Hıristiyanların özgürlüklerinin elinden alınmasını istemişti. Hemen ardından da Hıristiyan rahipler kurban sunmaya zorlanarak, tek tanrıya inananların pagan inancını benimsenmesi için yoğun çaba sarf edilmişti (Eusebius, *HE*, 8.3-4). Bu düşüncenin devamı olarak Diocletianus'un ve Galerius'un 299 yılında katıldıkları bir kurban töreninde, kâhinlerin gelecekte haber alamamaları üzerine, Hıristiyanlar suçlanmış ve bunun üzerine Hıristiyanlara yönelik şiddetli önlemler alınmış, takibat döneminin görgü şahitleri olan Lactantius ve Eusebius pagan dinin fanatığı olan Galerius'u kıyımların asıl sorumlusu

¹ 253 yılında Gotların Ephesos'a kadar gelmeleri, German kabilelerinin 259 ve 260 yıllarında Doğu Galya'ya saldırmaları, 267'de Heruli Halkının Atina'yı yağmalaması gibi.

² Decius'un uyguladığı Hıristiyan zulümleri için ayrıca bak. Eusebius, *HE*, 6.41.

olarak göstermişlerdir (Ertekin, 2011: 97).¹ Eusebius (*HE*, 8.3.2), Galerius'un Diocletianus'u yapılan zulümler konusunda cesaretlendirdiğini yazmış olsa da Diocletianus'un Hıristiyanları tüm resmi görevlerden geri çekmesi ve Galerius'un isteğiyle pagan tanrılara danışılarak "büyük zulmün" başlatılması, III. yüzyılın sonunda Roma'nın bu inancı yok etmeye çalıştığının güçlü bir göstergesi olmuştur.

Galerius'un öncülüğünde yapılan büyük tatbikatın ilk fermanı (*edictum*) 24 Şubat 303 yılında yayınlandı; Hıristiyan kiliseleri yıkılacak, ayrıca içinde kutsal metinlerin bulunduğu evler de yıkılacak, kutsal metinlerin tümü ve diğer dini kitaplar toplanacak ve yakılacak, tüm kiliselerdeki madeni eşyalar ve kiliseye ait mülklere el konulacak, Hıristiyanlar ibadet amaçlı bir araya gelemeyecek, Hıristiyanlar davalı ve davacı olarak mahkemelerden yararlanamayacak, toplumun üst tabakalarında yer alan, özel statü ve ayrılacakları olan kişiler Hıristiyanlıkta ısrar ederlerde tüm hukuki ayrıcalıklarını ve haklarını kaybedecekler, Hıristiyanlığı kabul etmiş olan imparatorluk hizmetindeki memurlar yeniden köle statüsüne indirileceklerdir (Ertekin, 2011: 101). Fermanın kısa bir süre sonra bu şiddetli nefret içeren politika Hıristiyanlar üzerinde uygulanmaya başlanmış, ancak tek tanrıcılar ilk yıllarında bu baskıyı yoğun bir şekilde hissetmiş olsalar bile, bu kovuşturma dönemi aralıklarla yalnızca sekiz yıl sürmüştür.² Galerius'un dokuz yıl süren hâkimiyetinin ardından, 311 yılındaki ölümü Hıristiyanların kovuşturmalardan kurtulmalarını sağlamıştır. Hıristiyan bir bakış açısıyla Constantinus'u anlatan *Anon. Val.* (1.3.8) Galerius'un ölümünü anlatırken; *Galerius Serdica'da kötü bir hastalığa yakalanmış ve hastalıktan öyle erimişti ki; son derece insafsız zulümlerinin ceza olarak vücudunun iç organları dışarı çıktı ve çürüyerek öldü. Bu iğrenç fermanın yazarına iade edilen son derece adil bir cezaydı* ifadelerini kullanmaktadır. Şüphesiz Galerius'un imajının Hıristiyanlara uyguladığı kovuşturmalarının ardından iyi olması mümkün değildi. Ayrıca Hıristiyanlar üzerinde uygulanan yoğun kovuşturmalar imparatorluğun doğusunda ve batısında farklı tonlarda olmuştur. Zira doğu topraklarında kentleşmeye bağlı olarak Hıristiyanların sayısı oldukça fazlaydı, ancak batı bölgelerinde ise bu durum farklıydı;

¹ Galerius'un Hıristiyanlara beslediği kötü niyet ve kovuşturmalar için ayrıca bak. Ertekin, 2011: 91-111, Keresztes, 1983: 379-399.

² Galerius ölümünün yaklaştığını sezmiş olacak ki, ölmeden hemen önde Hıristiyanlara yönelik ılımlı bir ferman yayınlamıştır. Dahası, *Constantinus Milano Fermanı* adı verilen emirnamesinde, Galerius'un yayınlamış olduğu bu fermanının genişletilmesini istemiştir.

genelde imparatorluğun batısında kent kültürü doğudaki gibi geleneksel olarak yerleşmemiştir.

3.2.2. Constantinus'un Din Değiştirme

Eusebius'un (*HE*, 8.14) imparatorluk gücünü tanrıdan aldığını iddia ettiği Constantinus'un Hıristiyanlığı meselesi, IV. yüzyıldan bugüne süre gelen bir tartışma konusudur. Zira Constantinus'un Hıristiyanlıkla olan ilişkisini kesin çizgilerle belirtmek oldukça güçtür. Ayrıca Constantinus'un ölümünden çok kısa bir süre öncesine kadar vaftiz olmayışı ve danışmanlarının büyük çoğunluğunun paganlardan oluşması, onun Hıristiyanlığı konusundaki saptamaları da zorlaştırmaktadır.¹

Doğuştan pagan olan Constantinus'un 312 yılında, Milvius Köprüsünde Maxentius² ile yaptığı savaşta, Hıristiyan monogramını (✠) kullanmasıyla birlikte, Roma ordusu ilk defa farklı bir sancağın altında savaşa girmiştir. Bu değişim aynı zamanda Constantinus'un pagan dünyadan vazgeçip, Hıristiyanlığı benimsemeye başladığının da göstergesi olmuştur. Ayrıca bu savaş, Constantinus'un Roma'nın ilk Hıristiyan İmparatoru unvanı almasına neden olan büyük dönüşümün de ilk safhasını oluşturmuştur. Maxentius zaferinin ardından Licinius ile yaptığı siyasi birlikteliğe dini maddeyi ekleyen ve bu sayede Hıristiyanlara imtiyazlar kazandıran Constantinus, Hıristiyanlık dini ile kendi arasında bir yakınlık kurmuş ve *Milano Fermanı* diye adlandırılan bir takım imtiyazlar dizisi, çok geçmeden imparatorluğun çeşitli bölgelerine gönderilmiştir; *Daha önce bilinen dini özgürlükler reddedilemez. Herkes kendi seçtiği inanca uygun şekilde yaşamalıdır. Hıristiyanlar da en az diğerleri kadar kendi inançlarını ve geleneklerini korumalıdır* (Eusebius, *HE*, 10.5).³ Henüz 313 yılında Constantinus'un Afrika'da bulunan *proconsul* Anullius'a gönderdiği mektup ise, Hıristiyanlığın ulaştığı noktayı da ortaya koymaktadır;

Nerden bakılırsa, mutlak ilahi güce ibadet etmeyi yasaklayıp ortadan kaldırmak, halkın ortak refahı için çok elim tehlikeleri beraberinde getirmiş; aksine, bunun tesis edilmesi de Roma'nın adına iyi bir baht ve halkının işlerine bereket katmıştır.

¹ Constantinus'un Hıristiyanlık politikasını anlamak için bak. Nicholson, 2000: 309-323.

² Eusebius (*HE*, 8.15) Maxentius'un Roma halkına kendini sevdirmek ve merhametli olduğunu göstermek için Hıristiyanlara yapılan işkencelere son verdiğini söylemektedir.

³ Fermanın varsayılan metni için bak. Eusebius, *HE*, 10.5.

Tanrının ilahi lütfuyla ilahi zuhur eden güzellikleri koruyan, idare eden ve dini vazifeleri yerine getiren adamların özel şekilde taltif edilmesi kanaatindeyim, sevgili Anullius...

Bunun icabı olarak Katolik kilisesi içinde kendini bu ilahi ve kutsal vazifeye adanmış, halk içinde “ruhban” olarak anılan kişilerin her türlü sorumluluklarından muaf tutulmalarını istiyorum. Böylelikle dünyaya ait hiçbir kirliliğe uğraşmak zorunda kalmayacaklar, vazifelerini aksatmayacaklar, hataya düşüp günah işlemeyecekler ve yüce İlah’a adadıkları ömürleriyle halkın refahını temin edeceklerdir.¹

Constantinus’un Hıristiyanlara özgürlük getiren ve onların bir takım haklara sahip olmasını sağlayan fermanları, aslında Hıristiyanlığı meşrulaştırmasından ziyade, bu yeni dinin koruma altına alınması noktasında oldukça faydalı olmuştur. Zira Constantinus oluşturmaya çalıştığı Hıristiyan merkezli bir din anlayışının gereği olarak, bu inancın mensuplarına, özellikle de piskoposlara büyük ayrıcalıklar tanıyordu. Ayrıca Hıristiyanlığın imparatorluğa yerleşmesini sağlarken, bu dini toplum temsilcileriyle ve inancın devamlılığını sağlayacak olan piskoposlarla da yakın ilişkiler kuruyordu. Piskoposların önemi ve sayıları Constantinus’un dine eğilimiyle doğru orantılı olarak artış gösteriyordu. Ayrıca yeni yüksek rütbeli sınıfların oluşturulmasında bu piskoposların etkileri ve rolleri çok büyük olabilirdi (Grant, 2008: 144).

Öte yandan bu inancın imparatorluk nezdinde temsil edilmesi, Constantinus’un kendisini kilisenin koruyucusu olarak düşünmesine yol açmıştı; onun hükümdarlığı boyunca Hıristiyanlık ılımlı bir şekilde yayıldı ve Roma kiliselerinin büyük çoğunluğu Constantinus’un yönetimi altında oluştu (Curran, 2007: 90). Bu kiliselerin karşısında ise ahlâksızlığın kaynağı olarak görülen diğer mabetleri kapattırarak, kiliseye toprak bağışında bulundu. Yeni kiliselerin inşasına izin vererek, Roma, Kudüs, İstanbul, Antakya başta olmak üzere imparatorluğun dört bir yanında, kendisi ve annesi Helena ile diğer azizler adına kiliseler yaptırdı. Ayrıca Petrus’un öldürüldüğü yere “*St. Petrus Bazilikası*” inşa etti ki, bu kilise bugün Hıristiyanların bir kısmının merkez olarak kabul ettiği Vatikan’dır.

¹ Metin için bak. Grant, 2008: 143. Constantinus’un Anullius’a gönderdiği mektuplar için ayrıca bak. Eusebius, *HE*, 10.7.

Muhtemelen İmparator Constantinus bu bazilikayı, Roma imparatorları tarafından öldürülen Hıristiyanların anısına yaptırarak, pagan devlete karşı, Roma piskoposlarının zaferini göstermeyi amaçlamıştı (Yalduz, 2002: 270). Yine Roma'daki *Aziz Petrus* kilisesi ile saltanatının ilk dönemlerinde birkaç yıl geçirdiği Trier'deki kiliseler onun zamanında kurulmuştur.

Gerek Constantinus zamanında, gerekse IV. yüzyıl boyunca, imparatorluk sarayı, Roma'nın Hıristiyanlaştırılması sürecinde kesin bir itici güç olmuştur. Constantinus devlet kademelerinde görev verdiği kişileri, toplumda Hıristiyanlığın daha önce en derin izlerini bırakmış olduğu kesimlerinden, yani kentsel orta sınıflardan alıyordu. Bu anlamda, Constantinus'un Hıristiyanlığı benimsemesi, kişisel ve önceden kestirilemeyen bir olgu olmakla birlikte, etkisini bir boşlukta değil, zamanla geç imparatorluğun başlıca toplumsal kurumlarından biri haline gelen bir ortam aracılığıyla göstermiştir (Cornell-Matthews, 1988: 190). Fakat tüm bu Hıristiyanlık hizmetlerine rağmen Constantinus'un paganizmden tamamen uzaklaştığı da düşünülemez. Constantinus'un pagan tanrılara, özellikle de Apollo'ya karşı açık bir ilgisi vardı. Kendini, ışık ve şiir tanrısının simgeleriyle bezenmiş olarak göstermekten hoşlanıyordu. Bu tanrının korkunç okları, bakışlarındaki ateş, defneden tacı, ölmez güzelliği ve tüm yetkinlikleri onu sanki bir genç kahramanın koruyucusu için bezemiş gibiydiler (Gibbon, C.I, 1987: 128). Bu nedendir ki, Constantinus sadece Hıristiyanlar tarafından sevilmiyordu. Zira Constantinus, yalnızca Hıristiyanların değil, aynı zamanda Roma'nın imparatoru olmayı da çok iyi başarmıştı. Bunu yaparken de, bir yandan tek tanrıcılık fikrini devlette oluşturmuş, diğer yandan da geleneksel tanrılarının varlığını devam ettirmişti.

Neresinden bakılırsa bakılsın, Constantinus Roma'nın ilk Hıristiyan imparatorudur. *Labarumu* kullanırken göstermiş olduğu inanç, Nicaea Konsili'ne bizzat başkanlık etmesi ve bir merkez şehir yaratması, onun değişiminin en güçlü kanıtıdır. Paganlığa ait törenleri reddetmesi ve antik çağ insanının fazlasıyla bağlı bulunduğu kâhin geleneğine son vermesi de Constantinus'un eski inançların etkisini azaltma noktasında yaptığı önemli faaliyetlerden olmuştur.¹ Ancak tüm bunlara rağmen Hıristiyanlık bir türlü

¹ Ancak Roma'nın gözünden kaçan asıl sorun imparatorluğun içerisinde mevcuttu. Tek tanrıcılığı devlet politikası haline dönüştüren Roma siyasi anlayışı, kiliselere verilen ayrıcalıkların etkisiyle yalnızca

Constantinus'un istediği düzeye ulaşmamıştı. Öyle ki, Constantinus'un son yılları Nicaea Konsili'ndeki planların başarısız olduğunu fark etmesinin yarattığı kişisel trajedi ve kararsızlık nedeniyle çok kötü geçmiştir.

Öte yandan Constantinus'un sadece Roma sınırları içerisindeki Hıristiyanları değil, Tuna boylarındaki barbar kabileleri ve doğuda Sasani hâkimiyetindeki Hıristiyan toplulukları da koruması, Hıristiyanlığın evrenselleşmesi hususunda, bu dine önemli katkılar sağlamıştır. Constantinus, henüz II. ve III. yüzyılda Roma ile yaptıkları savaşlar neticesinde ele geçirdikleri Hıristiyan rehinelere bu inanç hakkında çok şey öğrenen Sasanilere, tek tanrı inancının yerleşmesi için yoğun çaba sarf etmiştir. Bu çaba çoğu o zaman o kadar ileri bir düzeye ulaşmıştır ki; Sasaniler Roma İmparatorluğunun Hıristiyanları kışkırtması üzerine, Romalılar ile savaşa tutuşmuşlardır.

3.2.3. Nicaea'dan Nice'ye: Hıristiyanların Çatışması

312 yılındaki Milvius Köprüsü Savaşıyla güç kazanmaya başlayan Hıristiyanlık 324 yılında, Constantinus'un imparatorluğun mutlak hâkimi olmasıyla birlikte gelişme sürecine girmiş ve etkisini oldukça arttırmıştı. Bu nedenle Constantinus, kendisine savaşlar kazandırdığına ve imparatorluğun tek hâkimi olmasına yardımcı olduğuna inandığı Hıristiyanlığın, artık resmi bir düzene sokulması gerektiği fikrine sahipti. Bu düşünce Nicaea'de Hıristiyanlık tarihinin ilk ekümenik toplantısı fikrini doğurdu (Socrates, *HE*, 8.1, Cameron, 2007: 545). Constantinus 325 yılında bizzat başkanlığını yaptığı Konsilde, başlangıçta kendi bağlılığını anlatan bir konuşma yaparak, piskoposlardan kilisenin birliğini yeniden kurmalarını istedi. Yaklaşık 250¹ kadar Piskopos Constantinus'un çağrısının ardından Hıristiyanlık inancının birliğinin yeniden sağlanması için bir araya geldi (Eusebius, *VC*, 3.4-8). Her bölgeden bu dinin savunuculuğunu yapmak ve barışı sağlamak için piskoposlar Nicaea'ya davet edildi.² Bu zamana kadar yerel öğretisi ve kilise örgütleriyle ayakta kalan Hıristiyanlık bu tarihten sonra imparatorluk düzeyinde,

---

Hıristiyanlığa hizmet eder hale gelmiştir. Devletin tüm giderleri bu inanç etrafından şekillenerek Roma'nın siyasi gücünü hiç olmadığı kadar çok kırmıştır. Ayrıca bak. Drake, 2006: 111-136 ve İznik, 2009: 41-76.

¹ Nicaea Konsili'ne katılan Piskoposların kaç tane oldukları, bu Konsile katılan Piskoposların kayıtlarında farklı sayılarla ifade edildiğinden dolayı tam olarak bilinmemektedir. Eusebius bu sayıyı 250 olarak vermektedir (*VC*, 3.8).

² Nicaea Konsili'nin en dikkat çekici yönü ise, Byzantium'un Nicaea'da temsil edilmemiş olmasıdır (Kaçar, 2009c, 133). Ayrıca bak. Edwards, 2006: 552-567.

Constantinus'un gücünü sergilercesine, Roma'nın yönettiği her bölgeye teşkilatlarıyla birlikte hızla yayıldı. Ancak Nicaea Konsil'i Hıristiyan dünyasını bir taraftan birleştirirken, diğer yandan insanlar arasında dini bir ayrıma da neden olmuştu. Zira Konsil çok sert ve oldukça tartışma yaratan kararları almıştı. İsa'nın farklı bir yaratılışı olmadığı ve tanrı ile aynı özden geldiği fikri Ariuşçular tarafından kesin bir şekilde reddedildi. Konsil'e göre; tanrı ve İsa'nın arasındaki bağlantı *homoousios* adı verilen ikisinin de eşit ve sonsuz olduğunu gösteren bir ilişkiden ileri geliyordu (Pohlsander, 2004: 52).¹ Oysa Arius'un öğretileri Baba-Oğul-Kutsal Ruh üçlemesini kabul etmekten çok uzaktı. Bu sebepten ötürüdür ki; Arius ve öneriye karşı çıkan arkadaşları dinden aforoz edilerek Hıristiyanlığın düşmanı haline getirildi.² Çünkü İskenderiye merkezli bu inanış, Constantinus'un arzuladığı "ortak bir din yaratma" anlayışından ve imparatorluğun temelinden uzaklaşmasına neden oluyordu. Bu durum Constantinus'un, imparatorluğunun yirminci yılına (*vicennalia*) yaklaşırken arzu ettiği bir durum değildi.

Constantinus'un öncülüğünde toplanan Nicaea Konsil'i 1 Haziran 325 yılında tamamlandı. Konsilin nihai olarak kabul edilen kararları;

Görünen ve görünmeyen her şeyin yaratıcısı tek tanrıya, kudretli Baba'ya inanıyoruz. Ve Tanrı Oğlu, Tanrıdan evlat edinilmiş tek evlat, Rab İsa Mesih'e inanıyoruz. O (İsa), Baba'nın özündendir, Tanrı'dan Tanrı, Işık'tan Işık, Gerçek Tanrı'dan Gerçek Tanrı'dır, Oğul edinilmiştir ve yaratılmamıştır. Tanrı ile aynı özündendir (homoousios). Göklerdeki ve dünyadaki her şey O'nun aracılığıyla yaratıldı. Bizler ve bizim kurtuluşumuz için beden alıp insan olarak dünyaya geldi, çile çekti, öldü, üçüncü gün dirilerek göğe yükseldi. Yaşayanları ve ölüleri yargulamak üzere geri gelecektir. Ve Kutsal Ruh'a inanıyoruz.

Fakat O'nun (İsa) olmadığı zaman vardı, O, Doğurulmadan önce yoktu, O, hiçlikten (ex nihilo) var edildi ve Oğul farklı bir hypostasis'ten veya maddededir,

¹ Ayrıca bak. Athanasius, *De decretis*, 1.

² Arius ve arkadaşları sadece iki yıl sonra sürgünden kurtularak, yine Constantinus'un düzenlediği başka bir kilise toplantısında tekrar kiliseye kabul edildiler. Ancak Ariuşçuların geri kabulünden sonra doğu kiliselerinde denge tamamen bozulmuştur (Kaçar, 2009c: 90). Ayrıca bak. Kaçar, 2009b: 7-15, Haas, 1993: 234-245.

yaratılmıştır, değişmeye ve değiştirilmeye tabidir diyenlere gelince, Katolik Kilise bu düşünceleri aforoz ediyor.¹

Nicaea Konsili'nden sonra Constantinus'un yirminci yılı dolayısıyla Roma'da bir dizi tören yapıldı ancak bu kutlamalar düşünüldüğü gibi mutlu bir şekilde sonuçlanmadı. Zira Roma, paganlığın, kibrin ve gururun odak noktasıydı. Roma'nın gücünü görmek isteyen binlerce insan, o gün Constantinus'un Hıristiyanlığa yönelişine ve eski dinsel törenleri reddedişine şahit oldular. Constantinus, hayatında 3. kez gittiği Roma'da pagan tanrı Iupiter'e adanması gereken kurbanları ve dinsel törenleri reddetti (Lenski, 2006: 79).² Roma'nın içerisinde bulunmuş olduğu değişim süreci o kadar büyük bir hal almıştı ki, Constantinus yılın sonlarına doğru imparatorluğun merkezi olan Roma'dan ayrıldı ve bir daha asla geri dönmedi. Ölümünün ardından ise Hıristiyanlığın Ariusçular ile olan tartışmalarını Constantinus'un oğullarının bu inanç için yaptıkları faaliyetler izlemiştir. Donatistçilere³ oranla etkisi çok daha fazla olan Ariusçular, daha Constantinus hayattayken Nicaea Konsili kararlarının karşısında direnerek teslis inancını reddediyorlardı. Kilise barışını isteyen ve bu doğrultuda girişimlerde bulunan Constantinus, bu geleneği devam ettirmeleri ve tek tanrıcılığın Roma İmparatorluğu'nda yerleşmesi için gerekli çabanın sarf edilmesi görevini haleflerine devretmişti. Bu amaçla; Constantinus'un ardılları, bir türlü sona erdirilemeyen konsiller toplayarak, Hıristiyanlığın birliği için yönetimleri boyunca uğramışlardır. Ancak büyük Constantinus'un oğullarının arasındaki rekabeti ve bölgesel olarak avantajlarını da kullanan Ariusçular, başta doğu toprakları olmak üzere imparatorluğun birçok yerinde faal olarak hareket etmişlerdir. Özellikle II. Constantius'un yönetiminde bulunan doğu bölgeleri, yoğun olarak Arius yandaşlarının yaşam alanı olduğundan, bu genç *augustus*, yaptığı tüm hamlelerde Ariusçuluğu göz önünde bulundurmamıştır.

¹ Konsil kararları için; Kaçar, 2009c: 82. Ayrıca bak. Philostorgius, *HE*, 1.9a.

² Paganların kurban kesmelerinin yasaklanması hususunda ayrıca bak. Barnes, 1984: 69-72.

³ IV. yüzyılın başlarında Kartacalı Donatus tarafından ortaya atılan ve İsa'nın tanrı değil, sadece bir insan olduğunu savunan Hıristiyanlık akımıdır.

3.2.3.1. İki İmparator Bir Piskopos: Constans, II. Constantius ve Athanasius

Doğudaki Hıristiyanlar için Arius ne kadar değerliyse, Nicaea Konsili kararlarına bağlı kalan kişiler için de Athanasius o derece önemlidir.¹ Roma'ya 339² yılında gelen Athanasius, Roma Piskoposu Iulius'un himayesi altında kısa bir süre de olsa rahat bir ortama kavuşmuş (Hunt, 2008: 8) ve bir yıl sonra, Piskopos Iulius'un öncülüğünde Roma'da yapılan konsilde, Athanasius'un masum olduğu deklare edilmişti (Jones, 1986: 114). II. Constantinus'un 340 yılında ölmesiyle de batı topraklarının Arius karşıtı Constans'ın, doğu topraklarının ise Arius yanlısı II. Constantius'un yönetimine kalması, Hıristiyanlığın geleceğinin şekillenmesinde de önemli bir rol oynamıştır; zira batı topraklarının piskoposları doğudakiler kadar kesin çizgilere sahip değildi. Sonuçta Nicaea Konsil'i kararlarına bağlı kalan batı kiliseleri için en güçlü savunucu Athanasius idi. Hıristiyanlığın yaygınlaşması noktasında Athanasius'un çabaları ve Arius fikrine karşı vermiş olduğu mücadeleyle de, bu inancın birleştirilmesi düşüncesine öncülük ediyordu. Ayrıca Athanasius'un doğu kiliseleriyle anlaşamaması, onun uzun sürelerle sürgün hayatında kalmasına neden olduğu gibi,³ II. Constantius'un düşüncelerinde, kardeşi Constans'ın casusu olduğu fikrini de oluşturmuştur.

II. Constantinus, kardeşi II. Constantius'tan farklı olarak, Constans ile birlikte Ariuşçuluk akımına karşı olan bir imparatordu. Babasının oluşturmaya çalıştığı Hıristiyanlığın devamını sağlamak ve kilise barışını temin etmek için, Hıristiyanlar arasında ayrıcalık oluşturan ideolojilerle mücadele eden II. Constantinus, sürgünde olan piskoposların geri dönüşlerine izin vermişti⁴ (Barnes, 2001: 47). Bu piskoposların arasında Arius karşıtı olan Athanasius da vardı. Ancak Athanasius'un geri dönmesi, II. Constantius'un hoşuna gitmemişti. Zira doğunun *augustusu* Nicaea Konsili kararlarının kendi bölgesinde (doğu topraklarında) fazla bir etki yapmadığını biliyordu. Bu yüzden Ariuşçu teolojiye sempati duymasının siyasi temeli olarak, Suriye'den Tuna boylarına

¹ Arius, 336 yılında yandaşlarıyla birlikte Constantinopolis sokaklarında dolaşırken aniden ağzından kan gelmiş ve bunun sonucunda da aşırı kan kaybından ölmüştür (Morgan, 2010: 27).

² Büyük Constantinus öldüğü sıralarda Athanasius sürgündeydi (Baynes, 1972: 25).

³ Arius karşıtı en güçlü isim olan İskenderiye Piskoposu Athanasius, beş kez sürgüne gönderilerek hayatının 17,5 yılını sürgünde geçirmiştir (Brown, 2000: 54). II. Constantius döneminde kilisenin ve dini anlayışın izlediği yol için ayrıca bak. McLaynn, 1990: 392-393.

⁴ II. Constantinus'un izin mektubu için bak. Socrates, *HE*, 2.3. Romalıların IV. yüzyıldaki emperyal anlayışları için ayrıca bak. Errington, 2006.

kadar önde gelen büyük kentlerin Ariuşçu fikirlere sahip piskoposların tarafından yönetilmesi gösterilebilir (Kaçar, 2009c: 91).

Athanasius için barış döneminin çok uzun sürmesi olanaksız görünüyordu; bir süre sonra tekrar sürgüne gönderilen Athanasius, bu kez ancak 346 yılında serbest kalabilmiştir.¹ Constans'ın 350 yılında Magnentius tarafından öldürülmesinden sonra ise Athanasius, imparatorluk düzeyindeki desteğini de kaybetmiştir (Barnes, 2003: 63). Ayrıca 17 yaşında imparator olarak Roma'nın büyük bir bölümünü yönetme fırsatı bulan Constans, Nicaea itikadına alternatif arayan kardeşi II. Constantius'un aksine Nicaea yanlısıydı (Curran, 2000: 181). Yönetim alanında Hıristiyanlığı aşırı derecede fanatik bir hale sokan bu genç *augustus*, özellikle Athanasius ile olan ilişkilerinde dini fazlasıyla etkilemeye çalışmıştır. Aynı zamanda Arius karşıtı olduğundan doğudaki kardeşi ile doğrudan savaşmasa dahi, inançlar üzerinden mücadele etmiştir.

Farklı bir açıdan; Constans, imparatorluğun çoğunu yönetiyor olmanın verdiği güvenle, Roma'nın tamamını kendi doğrularına göre yönlendirmek istiyordu. Bu yüzden özellikle dini konulara yoğun ilgi gösteriyor ve doğu kiliselerinden ortaya çıkan gerilimin ancak genel bir konsil ile çözüme kavuşturulacağına inanıyordu.² Dolayısıyla da II. Constantius üzerinde, genel bir konsil toplanması hususunda baskı oluşturuyordu. Ancak doğunun *augustusunun* bu isteği kabul etmesi pek kolay görünmüyordu çünkü II. Constantius Hıristiyanlığın orta noktası konusunda Nicaea Konsili'ne yakın düşünceler benimsemiyordu. Buna karşın II. Constantius'un bölgesinde Arius yandaşlarının fazlalığı, ister istemez imparatoru Ariuşçuların yanında yer alması için zorluyordu.

Constans'ın genel bir konsilin toplanması hususundaki baskıları sonuç verince batı ve doğu piskoposlarının temsilcileri bugünkü Bulgaristan'da, Serdica'da (Sofya) bir araya geldiler (Kaçar, 2009c: 101). Yaklaşık 170 piskopos,³ 343 yılında Serdica'da

¹ Serdica Konsili başarısızlıkla sonuçlanmıştı, ancak hiç değilse, 345 yılından sonra Athanasius ve Paulus'un kentlerine dönmesine imkân sağlamış oldu (Kaçar, 2009c: 93). Öte yandan Athanasius, sürgün olmadığı dönemde Ariuşçulara karşı verdiği mücadeleyi kaleme almıştır (*Apologia Contra Arianos* "Ariuşçulara Karşı Savunma").

² Roma Piskoposu Iulius, Athanasius ve diğer sürgünlerin meselelerini çözmek için, Constans'a genel bir konsil toplanması gerektiğini söylemiştir (Jones, 1986: 114). Ayrıca Konsilin toplanması için Roma piskoposu Iulius'in gönderdiği mektup için bak. Athanasius, *Apol. c. Ar.*, 3.36.

³ Theodoretus, Serdica Konsili'ne 250 tane piskoposun katıldığını yazmaktadır (*HE*, 2.6).

Hıristiyanlığın geleceğinin belirlenmesi noktasında ortak bir görüş belirlemek ve kilise ayrımlarını ortadan kaldırmak için toplandılar. Ancak karşılıklı suçlamalar ve piskoposların geri adım atmayan tavırları kısa sürede, bu konsilin “gerçek amaca” hizmet edemeyeceğinin anlaşılmasını sağladı. Bu düşünceyi desteklercesine, batılı grup toplantı düzenlediği sırada, doğulu piskoposlar II. Constantius’un Sasaniler karşısında kazandığını zaferin kutlanması için dönmek zorunda olduklarını beyan ettiler (Barnes, 2003: 73, Hunt, 2008: 8).¹ Konsilin başlangıcında yan yana oturmak istemeyen piskoposlar, sonunda da birbirlerini aforoz ederek toplantıyı noktaladılar. Bu “fiyasko” ortamı, gerçek manasıyla hem batı hem de doğu Hıristiyanlarının geri adım atmayan tavırları ve bir takım siyasi nedenlerden dolayı meydana gelmişti. Üstelik Constans’ın Hıristiyanlar arasında birliktelik sağlamak ümidiyle oluşturmaya gayret gösterdiği konsil, Hıristiyanların arasında mevcut olan bağı bile neredeyse tamamen ortadan kaldırdı.

II. Constantius, açıkça Arius yandaşı olmamasına rağmen, yaptığı faaliyetleri ve Nicaea Konsiline yönelik düşünceleri göz önünde bulundurulduğunda, onun siyasi sebeplerle de olsa, Arianist fikirlere yakın olduğu görülmektedir. Babasının 337 yılında ölümünün hemen ardından *augustus* olan II. Constantius’un bu tarihten sonra Hıristiyanlık adına yeni itikat arayışlarına girmesi ve Hıristiyan piskoposların çeşitli sebeplerle toplanarak bir inanç formülü bulma çabalarına öncülük etmesi, bu genç imparatorun Hıristiyanlığın mevcut halinin kendi yönetim bölgesinde kabul görmediğinin farkında olduğunu ortaya koymaktadır. Bu dönemde, ilk aşamada 341 yılında Antakya, 343’de Sofya’da ve Philippopolis’te, 344 yılında yine Antakya’da toplanan kilise konsillerinde çeşitli itikat metinleri ortaya atıldı. Ancak bu metinler problemi çözmeye yetmeyince bu kez, 357 yılından sonra tekrar yeni bir itikat arayışı ortaya çıkmıştır (Kaçar, 2009c: 99). Öte yandan II. Constantius ılımlı bir Ariusçuydu, ancak aynı zamanda Constantinopolis’te piskopos olan Makedonius saldırganı ve Nicaea itikadının yanlılarının cezalandırılmasını istiyordu (Gregory, 2011: 77). Hıristiyanların kendi aralarında ortaklaşa bir söylevden uzak olmaları ve nasıl bir çabanın içerisine girerlerse girsinler, ortak bir paydanın oluşmayışı, yapılan tüm konsillerin başarısız olmasına neden olmuştur. Üstelik bütün bu konsillerin veya toplantıların başarıya ulaşmaması, Roma Tarihi boyunca bu tür tartışmaların asla sona

¹ Serdica Konsili’ndeki doğu-batı ayrımı için bak. Athanasius, *Hist. Ar. III*, 16-17.

ermemesine de neden olmuştur.¹ Kasım 353’de, Magnentius’un ölümünden sonra II. Constantius, bu gasıbın izin verdiği gece kurbanlarını (*nocturnal*) yasaklamıştı. Bütün tapınaklar kapatılma noktasına getirilerek, kurbanların sunulması yasaklandı ve paganlığa uygulanan baskıyı bu sayede yaygın hale getirmiş oldu (Edbrooke, 1976: 59). Kilisenin sahip olmadığı bazı yasalar 356 yılında onaylanarak, kilisenin sahip olduğu güç fazlalaştırıldı.² Daha sonra II. Constantius’un öncülüğünde ardı ardına yayınlanan yeni yasalar, kiliselerin toplum üzerindeki etkisini hiç olmadığı kadar çok arttırmıştır.

II. Constantius’un dini politikası, onun kendine özgü zekice bir orta yol izlediğini gösteriyordu. İmparator, İsa ile Tanrı Baba arasındaki ilişkinin felsefi olarak daha kabul edilebilir bir ifadesi olan Ariuşçuluğu destekleyerek, Eusebius gibi bazı kültürlü piskoposların da desteğini almıştı (Brown, 2000: 54). Bu destek arayışı ve itikat metni hazırlama çabaları II. Constantius’un, imparatorluğun yönetilmesine ve babasından kalan dini meselelerin çözüme kavuşturulmasına oldukça önem verdiğini ortaya koymaktaydı. Zira II. Constantius, *augustus* oluşundan öldüğü güne kadar uğraştığı Sasani savaşlarının yanında, diğer bir mesele olarak Hıristiyanlığın yüceltilmesini ve daimi hale getirilmesini görüyordu. Zaten II. Constantius’un bu itikat metni karmaşasını nihai olarak kendisinin çözmesi de bunun en güçlü göstergesidir.

II. Constantius, piskoposların farklılaşan politik arzularının kilise birliği idealinin gerçekleştirmeye yetmeyeceğini görmüştü. Dolayısıyla çözüm, diplomatik manevralarda ve baskılardaydı. Ariminum ve Seleucea Konsilleri’nden gelen temsilcilerin ve bir grup Bithynia bölgesi piskoposunun katılımıyla 360 yılı başında Constantinopolis’te toplanan bir konsil, 358 yılında benimsenen itikat metnini bazı değişiklikler yaparak kabul etti. Bu konsil, *hypostasis* ve *ousia* gibi terimleri itikattan çıkardı ve aynı zamanda Basileus’un itikat metninde yer alan “*Oğul her şeyde Baba gibidir*” ifadesini de “*Oğul Baba gibidir*” şeklinde benimsedi (Kaçar, 2009c: 105). Ayrıca II. Constantius, kilisenin itikadı meselesiyle uğraşmasının yanı sıra, Hıristiyanlığa fazlaca destek vererek tek tanrılı bu dinin paganlık karşısında kazandığı gücün kalıcı hale gelmesini sağladı. Kardeşi Constans

¹ Batı Roma’nın yıkılmasından sonra varlığını yaklaşık bin yıl daha sürdüren Doğu Roma, sahip olduğu dinsel tarihin büyük çoğunluğunu konsiller (II. Nicaea Konsili (787), IV. İstanbul Konsili (869), vd.) toplayarak ve Hıristiyanlığın birleşmesi mücadelesinin yaratmış olduğu travmaları bünyesine sindirmeye çalışarak geçirmiştir (İkona kırıcılık, 1054 krizi, vd.).

² Bu yasalar için ayrıca bak. Elliott, 1978: 326-336.

ile birlikte Roma'da bir dizi kilise inşa hareketine girişen II. Constantius'un bu çabası, Hıristiyanlık üzerinde hâkimiyet kurma çabasında olduğunu ortaya koymaktadır. Bu politik hamle sayesinde kiliseler halkın büyük ilgisini çektiklerinden, bu ibadethaneler diğer tapınaklara oranla her geçen gün daha fazla ayrıcalık almaya başladılar. Pagan tapınakları kapatıldı ve hemen hepsi devlet koruması altında, çetelerin saldırılarına maruz kalmalarına rağmen, varlıklarını sürdürdüler (Armstrong, 1967: 15).

Öte yandan IV. yüzyılın başlarında Hıristiyanların devletin içerisindeki siyasi etkileri çok azdı; zira bu dinin mensupları henüz entelektüel bir seviyeden yoksundular. Ancak Constantinus Hanedanı'nın yarım asırlık hâkimiyetinin ardından Hıristiyanlar dönemin entelektüel dünyasına yön vermeye başlamışlardır (Gregory, 2011: 88). Tek tanrıcılığın bu etkileri daha sonra Hıristiyanlık tarih yazımına katkılar sağlayarak, bu inancın sistematik bir düzeye gelmesini sağlamıştır. Bu yönüyle Constantinus Hanedanı'nın Hıristiyanlık davasına yaptığı en büyük katkılardan biri, kuşkusuz Hıristiyanlık tarihinin yazılması noktasında olmuştur. Constantinus'un imparatorluğuna dek, neredeyse düzenli bir tarihleri bulunmayan ve inançları yaymak için iyi bir hitabet gücünden mahrum kalan Hıristiyanlık, 313 yılından sonra Lactantius ve Eusebius gibi kilise öncülerinin etkisiyle kendilerine özgü bir tarihe sahip oldular. Eusebius Constantinus Hanedanı'ndan önce *HE*'sini yazmaya başlamıştı ancak bu eserin gücü hanedanla ortaya çıkmış ve imparator içerisinde yaygınlaşmıştır. Bu yönüyle de Eusebius'un başlatmış olduğu Kilise Tarih Yazımı anlayışı giderek gelişerek, IV. ve daha sonraki yüzyıllarda devletin içerisinde önemli bir noktaya ulaşmıştır. Aynı zamanda bu yazım kültürünün varlığı bir süre sonra Hıristiyanlığın çok daha uzak bölgelere gitmesini sağlayacak ve bu da inancın daha sağlam bir zemine kavuşmasına öncülük edecektir.

3.3. PAGANİZM'İN SON ŞAMPİYONU: IULIANUS APOSTATA

Hıristiyanlığın ilk dönemlerinde maruz kaldığı yoğun kovuşturma ve işkenceler, IV. yüzyılda yükselmeye başlayan tek tanrıcılığın ardından bu kez tersine dönerek, paganlığın savuşturulması şeklinde devam etmiştir. Şüphesiz Constantinus'un Hıristiyanlığa göstermiş olduğu ilgi ve bu inancı imparatorluğun her kesimine detaylı bir

şekilde işlemesi, tek tanrının pagan tanrılar karşısında üstün duruma geçmesine sebebiyet vermiştir. Ancak paganlığın imparatorluğun gözünden düşmesi yalnızca Büyük Constantinus ya da Hıristiyanlığın yükselişiyle ilintili değildir. Yüz yıllardır süre gelen inancın yetersizliği ve baskı altında oldukları için daha çok kenetlenme fırsatı bulan Hıristiyanların varlığı, Roma İmparatorluğu'nun IV. yüzyıldan sonra paganlığa veda etmesine yol açmıştır.

Roma dinsel dünyasının her geçen gün biraz daha Hıristiyanlığa yaklaşması, imparatorluğun paganlıktan uzaklaştığı anlamını taşıyordu. 313'ten 330 yılındaki Constantinopolis'in başkent oluşuna kadar geçen sürede imparatorluğun uğramış olduğu hızlı değişim ve özellikle İmparator Constantinus'un kurban kesimlerini reddetmesi, pagan geleneği içten içe köreltiyordu. Ardı ardına kapatılan pagan tapınakları, Hıristiyanlara tanınan sınırsız ayrıcalıklar ve imparatorluğun büyük bölümünün yanında yer aldığı tek tanrıci düşünceler, doğrudan kadim inançların sonunu hazırlamıştır. Hıristiyanlık devletin her kademesine hızla işleyerek, eski düşüncelerin keskin bir şekilde imparatorluktan silinmesine yol açmıştır. Öte yandan pagan tapınakların uğramış olduğu saldırıların karşısında Hıristiyanlara ait yüzlerce yeni kilisenin inşa edilmesi, çok tanrıcılığın artık tekrar geri gelmesinin mümkün olmadığını işaret ediyordu. Zaten Constantinus'un ardıllarının da pagan-Hıristiyan tartışması yerine, Ariusçu problemlere ve kilisenin itikat sorunlarına yönelmesi, çok tanrıcılığın ayrılıkçı Hıristiyanlardan daha önemli görülmediğini ortaya koymaktadır.

3.3.1. Iulianus'un Son Gayreti

Iulianus, ailesinin diğer üyeleri gibi Hıristiyan olarak yetiştirilmiş ve hatta kilisede vaaz vermek, dua okumak gibi küçük dini görevlerde bulunmuştu. Kapadokyalı Georgios'tan dersler almış ancak bu Hıristiyan derslerden ziyade, Bergama ve Atina'da aldığı felsefe derslerinden daha çok etkilenmişti (Gregory, 2011: 79). Ayrıca II. Constantius kendisinin 8. *consulluğ*ünde Iulianus'a da *consul* payesi vermişti. Bunun anlamı; Iulianus'un bilgisi olmadan imparatorun çıkardığı kararnamelerde onun adı da yazıyordu. Bu şekilde yayınlanan kararnamelerden biri kurban sunan ya da tanrı heykeline tapanlara ölüm cezası verilmesini öngörüyordu (Baydur, 1999: 35). Ancak Iulianus

isteyerek paganların öldürülmesini onaylamıyor, tamamen imparatorluğun istekleri doğrultusunda fermanlarda ismi yer alıyordu ki bu durum Iulianus'un imparator oluşuna kadar devam etmiştir.

Her geçen gün Grek kültürüne daha çok bağlanan Iulianus'un felsefeye olan ilgisi ve Hıristiyanlığa karşı içten içe beslediği nefret duyguları,¹ onun paganlığa yönelmesinde büyük etki yapmıştır. *Caesarlık* dönemlerinde, 355 yılından sonra, ordusu tarafından oldukça sevilen ve onların takdirlerini kazanan Iulianus, bu sayede imparator da olunca, Hıristiyan inancını tamamen ortadan kaldırmak için hiç vakit kaybetmemişti. Zaten Iulianus imparator olduğunda, Hıristiyanların tüm çabasına rağmen eski din imparatorluktan silinmiş değildi. Etkili ve varlıklı paganlar eski kültür ve dinlerinin devam etmesine özen gösteriyorlardı. Hatta II. Constantius yaşarken bile, 359 yılında Roma kenti *praefectus* Tertullus'un Castor tapınığında adak yapılabilirdi ve Olympia şenlikleri kutlanmaya devam ediyordu (Baydur, 1999: 115). Ancak Iulianus *augustus* olana kadar paganlığını gün yüzüne çıkarmamış, 361 yılından sonra inancını gizleme gereği duymaksızın iktidarı boyunca Hıristiyanlık ile mücadele etmiştir.² Ayrıca Iulianus, paganlığı dönüp bu inancı yeniden benimsemesinden dolayıdır ki; Hıristiyanlar tarafından *Apostata* (= dönek) diye adlandırılan Roma Tarihi'ndeki ilk ve tek imparator olmuştur.

İmparator Iulianus, Hıristiyanlığın etkisini kırmak ve paganizmi yeniden canlandırmak için çok zekice bir yol izledi. Doğrudan piskoposlara baskı uygulamak yerine, II. Constantius döneminde sürgüne gönderilen diğer piskoposları serbest bırakarak kentlerine dönmelerine izin verdi. Sağladığı bu özgürlük ortamıyla da, zaten anlayamayan Hıristiyanların daha çok birbirlerine düşmelerini amaçlıyordu (Kaçar, 2009c: 97). İzlemiş olduğu politikada kısmen de olsa başarı sağlayan Iulianus daha sonra papazlara uygulanan vergi muafiyetini kaldırarak, bunların tüm gelirlerini pagan tapınaklarına iade etti. Pagan inancı için eski ve temel bir tören olarak kabul gören hayvan kurban edilmesi geleneğinin yeniden canlandırılması için büyük çaba sarf etti (Freeman, 2010: 589).

¹ 337 yılında tüm ailesinin yok edilmesi ve 354 yılında kardeşi Gallus'un öldürülmesi, Iulianus'un Hıristiyan karşıtı olmasına yol açmış olabilir.

² Iulianus Hıristiyanlıktan vazgeçip paganlığı benimsediğini, Basel'de tanrıça Ma'nın adak töreninde açığa vurmuştur (Baydur, 1999: 60).

Iulianus'un bu çabaları, paganlığın yeniden tesisi için aslında birer alt yapı hizmeti görüyordu. Zira Iulianus Büyük Constantinus'tan bu yana, Hıristiyanlığın gelmiş olduğu noktayı çok iyi görüyordu. Kilise imtiyazları, paganlara yapılan baskılar ve ardı arkası kesilmeyen inşa faaliyetleri, Hıristiyanlığın güç kazanması için imparatorların seferber oldukları öncelikli işleri gibiydi. Ancak bu çabaya rağmen Hıristiyanların bir kısmı eski gelenekleri sürdürmeye devam ediyordu. Şüphesiz bu durum Iulianus'ta paganizmin geri gelmesi için bir umut oluşturmaya yetiyordu; Iulianus Hıristiyanlara hoşgörülü yaklaşarak onların yeniden pagan olmasını amaçlıyordu. Pagan tanrılar adına sürekli kurbanlar kesen genç *augustus*, tapınaklarda yakılacak ateş için de bizzat odun taşıyıp kurbanlara katılarak çok tanrılı inancı cazip hale getirmeye çalışıyordu (Baydur, 1999: 116). Öte yandan Iulianus'un kafasında paganlığın geri getirilmesi için çok fazla fikir vardı ancak bunları hepsinin gerçekleşmesi mümkün değildi. İmparatorluğun geriye doğru gittiğini ve bunun tüm nedeninin "Hıristiyanlığın yıkıcı kuvveti" olduğunu düşünen Iulianus, tek tanrıcılık karşısında, eski tanrıları ve felsefe gücünü kullanmak için öncelikli olarak birçok tapınak yapması gerektiğini düşünüyordu. Bu plan, kesinlikle paganlık için fayda sağlayacak ve Hıristiyanlar arasında kısa süreli de olsa, korku yaratacaktı.

Iulianus yeni tapınakların inşa edileceği yerlerin belirlenmesinde bizzat kendisi görev alıyordu. Hıristiyanlığın merkezi olan Constantinopolis de bu pagan ibadethanelerinden nasibini almıştı ancak Iulianus'un en büyük projesi, Kudüs'teki Süleyman Mabedinin yeniden yapılması fikriydi (Socrates, *HE*, 3.20). Iulianus daha önce Hıristiyanların ve özellikle de kilise babalarının bölgedeki kötü ünlerinin farkına varmıştı. Bu nedenle de kendisinin Hıristiyanlardan farklı olduğu izlenimini vermek istiyordu. Yahudilerin kutsal mabedlerinin yeniden inşa edilmesi, kuşkusuz ki Iulianus'un Hıristiyanlığa meydan okuduğunun ve bu dinle mücadele etmek için Yahudiliği kullanmak istediğinin de güçlü bir göstergesidir, ancak belki de bu amaçla, Yahudilere gerçek manada dostluk eli uzatan az sayıda Roma imparatorundan da biridir (Adler, 1893: 592). Iulianus'un bu büyük düşüncesi gerçekleşmemişti ama *augustus* paganizmin yeniden canlandırılması için göstermiş olduğu gayretlerindeki kararlılığı da bu dostluğu sayesinde ortaya koymuştur.

Iulianus bir taraftan paganizmi canlandırmaya çalışırken, diğer taraftan tek tanrıcuların ayrıcalık kazanmak ve uygar görünmek için Grek kültürünü kullandıklarını çok iyi bildiğinden, “*Edebiyat öğrenmek istiyorlarsa ellerinde Lukas ve Markus var; gitsinler kiliselerine, onları yorumlasınlar*” sözleriyle, Hıristiyanların Grek edebiyatını öğrenmelerini yasaklamıştır (Brown, 2000: 55). Ancak, aksi bir düşünceyle, bu baskıya rağmen Iulianus, Hıristiyanları alenen ezmekten de kaçınıyordu. Tuhaf bir şekilde onlara hoşgörülü davranmadığı halde, kan dökmekten geri duruyordu (Eutropius, 10.16). Iulianus 17 Haziran 362 yılında bir yasa çıkartarak Hıristiyanların da kendi dinlerini imparatorluk gözetimi altında yaşamaları gerektiğini vurgulamıştı; *çılğınların tedavi edildiği gibi onların da tedavi edilmeleri mantıklı olur. Bu tür bir hastalık (Hıristiyanlık) için hepsine hoşgörü bahşetmemiz dışında. Çünkü sanırım kaçıkları cezalandırmak değil, eğitmek zorundayız*” (Özbayoğlu, 2011: 16).

Diğer taraftan çok tanrıçılığın üstünlüğüne inanan Iulianus, insanlara seçme hakkı verilmesi halinde, çoğunun Hıristiyanlıktan vazgeçip, paganlığa geri döneceğine inanıyordu. Bunu arzularken de boş durmayarak, çok tanrıçılığı birleştirerek, örgütleyerek ve din adamlarını uygun davranışları sergilemeleri konusunda cesaretlendirerek, paganlığı yeniden şekillendirmeye ve güçlendirmeye çalışıyordu (Gregory, 2011: 79). Ayrıca Sasanilerle yapacağı savaşlar öncesinde kendisine merkez olarak Antakya’yı seçen Iulianus, 362 yılında buraya geldi. Baydur (1999: 90), Iulianus’un Antakya’ya gelişinin sebebini Sasanilerle yapacak olduğu savaşın hazırlıklarının da ötesinde; “Antakya’nın Hıristiyanlığın olduğu kadar, Helen kültürünün de merkezi olması ve burada paganizme ait birçok tapınağın yer alması” şeklinde anlatıyor olsa bile; Iulianus’un Antakyalılar tarafından, fazlaca kestiği kurbanlardan ötürü, topluca alay konusu olduğu da göz ardı edilmemelidir.

Öte yandan, Sasani savaşları sırasında Iulianus’un iki komutanı ordunun sancağında bulunan *labarum* işaretini çıkarmayı reddetti; bunun üzerine bu iki asker ve Romanus ve Vincentius adlarında iki subay paganizmin geri gelmesine karşı oldukları gerekçesiyle ölüm cezasına çarptırıldı (Amm., 22.11.2). Ancak ne var ki Iulianus’un ömrü paganlığın kendi istediği gibi yeniden güçlendiğini görmeye yetmedi. Sasani savaşları sırasında, 363 yılında, nereden geldiği belli olmayan bir mızrak darbesiyle ölen Iulianus’un çok tanrıçılığı

geri getirme çabası, ölümünün hemen ardından, başarısızlıkla sonuçlandı.¹ Bu genç imparator uzun yaşasaydı, paganlığın geri gelmesi muhtemel olabilirdi ancak yine de Hıristiyanlığın yaklaşık yarım asır boyunca giderek daha sağlam köklere erişmesi, bu düşüncenin kolay olmayacağını ortaya koymaktaydı.

---

¹ Iulianus'un defnedilmesi hakkında tartışmalar için bak. Johnson, 2008: 254-260.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

RHEN'DEN DİCLE'YE ROMA DÜNYASI

Diocletianus döneminde en geniş sınırlarına ulaşan Roma İmparatorluğu, IV. yüzyılda batıda Hadrianus duvarından doğuda İran coğrafyasına kadar olan büyük bir bölgeyi kapsıyordu. Topraklarının bu büyüklüğünden dolayı da başta savunma sorunları olmak üzere, imparatorluğun güvenliği ve sınırların istikrarı tehdit altındaydı. *Tetrarchianın* son bulmasından sonra Constantinus Rhen'den Dicle'ye kadar olan bölgenin tamamını yönetmeye başlamıştı. Bundan ötürüdür ki; sık sık iki bölgeyle de uğraşmak zorunda kalan Constantinus, 324 yılında iç barışı sağladıktan hemen sonra sınırların durumu gözden geçirerek, bu bölgelerdeki kontrolü elinde bulundurmak amacıyla bir dizi sefer hareketine girişti. Constantinus'un hedefinde öncelikli olarak, batı topraklarında imparatorluk sınırlarını tehdit eden ve Roma'ya hiçbir şekilde güven vermeyen Gotlar ve Sarmatlar vardı, çünkü her fırsatta imparatorluğun huzurunu bozan ve eskiye oranla sayıları daha da artmış olan bu barbar kavimler, Roma'nın geleceğini tehlikeye atıyordu.

Constantinus, 328 yılı yazının sonlarına doğru Alamannilere karşı üstünlük sağlamak için Trier'e gelmiş, hemen ardından da bölgede kazandığı savaşlar sayesinde yaklaşık 3 yıl boyunca Tuna bölgesine barışı getirmişti. Ancak göçebe toplumların yaşadığı ve belirli bir sistematik yapıdan uzak bölgelerde barışın uzun süre temini kolay görünmüyordu. Zira barışın ardından çok kısa bir süre geçmişti ki, Sarmatlar Gotların saldırıları karşısında direnemeyerek Constantinus'tan yardım istediler. Gotların üzerine bir sefer yapmayı ve onları boyunduruğu altına almayı isteyen Constantinus hemen harekete geçerek, yaklaşık yüz bin Got'un açlıktan ve soğuktan ölmesine sebep oldu. Ayrıca birçok barbarı esir eden Constantinus'un ele geçirdikleri arasında, Got kralının oğlu Ariaricus da vardı (*Anon. Val.*, 6.31, Eutropius, 10.7).

Şüphesiz Constantinus'un bu tarihlerdeki tek uğraş konusu uzun süredir batı bölgelerinde barbarlara karşı verdiği mücadeleler değildi. İmparatorluğun doğu sınırlarında giderek daha çok güçlenen Sasaniler ve onların artık çocuk olmayan kralları II. Shapur

vardı.¹ Bu nedenle Constantinus hem batı hem de doğu bölgelerindeki hâkimiyetini sağlamlaştırmak için yeni şehirler kurmayı düşündü; zira imparatorluğun merkezi olan Roma şehri, topraklarının genişliğinden dolayı artık uzak bölgeler üzerinde etkili olamıyordu. İmparator, Serdica, Truva ve Nicomedia gibi birçok merkezi başkent yapmayı planlamış olsa da, Constantinus'un yeni imparatorluk merkezi Constantinopolis olmuştur.

4.1. YENİ BAŞKENT: CONSTANTINOPOLIS

Constantinus, Licinius'a karşı kazandığı zaferin ardından birçok şehir kurmayı ve hepsinde imar faaliyetine girişerek yeni bir imparatorluk merkezi yaratmayı hedefliyordu, zira İmparatorluğu'nun kalbini oluşturan Roma Şehri, imparatorluğun büyümesi ve sınırlarının merkezden çok uzaklaşmasından dolayı stratejik önemi yitirmişti. Ayrıca Roma'nın sınırlara ve özellikle de doğu topraklarına uzak oluşu yönetimde zafiyetler oluşturuyordu. Paganlığın veya imparatorluğun resmi varoluş simgesi olmasına rağmen Roma mitler ve efsanelerden öteye gidemiyordu. Üstelik hâkimiyet altına aldığı bölge ve üzerinde bulunduğu coğrafi yapı Byzantium ile kıyaslanamayacak kadar önemsizdi. Öte yandan Roma eskiyi temsil eden ve geçmiş parlak günlerinden çok uzaklaşmış şehirdi. Oysa doğu topraklarına ve boğaza hâkim olan bu yeni şehir Constantinus Hanedanı'nın hâkimiyeti için farklı bir başlangıç noktasıydı. Üstelik Byzantium'un Avrupa ile Asya'nın kesişme noktası olması Constantinus için oldukça yeterli bir sebepti. İmparatorluğun iki ucunu bağlayan yollar buradan geçiyordu.²

Constantinus'un ani bir kararla imparatorluğun merkezini neden doğu topraklarına taşıdığı kesin olarak bilinmiyor ancak bu değişimi ilahi bir kudrete bağlayan yazarlar vardır. Örneğin İngiliz tarihçi Malmesbury'li William, Constantinus'un rüyasında yaşı ve çirkin kadının aniden güzel ve genç bir kadına dönüştüğünü görmesi üzerine bu kararı aldığını belirtmektedir. Birkaç gün sonra da rüyasına Papa Sylvester girerek ona, rüyasında gördüğü kadının Byzantium şehrini temsil ettiğini ve bu şehrin gelecekte, tıpkı gençleşip güzelleşen yaşlı kadın gibi yenilenip canlanacağını fısıldar (Morgan, 2010: 25). Ancak

¹ Çocuk yaşta tahta oturan II. Shapur'un yaklaşık 70 yıl sürecek olan hâkimiyeti Sasani yükselişinin doruk noktasını oluşturmuştur (Garthwaite, 2005: 102).

² Diocletianus, doğu-batı arasında hâkimiyet sağlanmak için Nicomedia'yı kullanmıştır.

Constantinus'un birçok faaliyetinin rüya ve bir takım gizemli olaylara büründürülmesi gerçeklikleri hakkında duyulan şüpheyi de fazlasıyla arttırmaktadır. Yeni bir şehrin oluşturulması fikrinde Kilise Tarihçisi Sozomenus'un yazdığı, şehrin yerinin belirlenmesinde tanrının rolünü anlatan pasajı gibi, bu konu da kesin çizgilerle belirlenmemektedir. Sozomenus Constantinus'un neden Byzantium'u kendisine merkez olarak belirlediğini *Historia Ekklesiastike*'sinde şöyle anlatmaktadır;

İmparator (Constantinus) daima dinin ileriye gitmesinden yana biri olarak her yere, özellikle Bithynia'daki Nicomedia (İzmit), Orontes (Asi) nehri kıyısındaki Antiokheia (Antakya) ve Byzantium gibi büyük şehirlere güzel tapınaklar yaptırdı. Antiokheia şehrini büyüttü ve onu Roma kadar güçlü hale getirdi. İmparatorluğu istediği düzene soktu, savaşlar ve anlaşmalarla dış ilişkileri düzeltti. Kendi adının verileceği ve Roma ile eşdeğer bir şehir kurmaya karar verdi. Hellespontus (Çanakkale Boğazı) yakınlarında, Troya şehrinin kenarında, Akhalar'ın Troya'yı kuşattıklarında çadırlarını ve donanma üstlerini kurdukları söylenen Aias'ın mezarının yukarısında bir ovaya yerleşti. Orada büyük ve güzel bir şehrin planlarını hazırları ve hala denizden görülebilen yüksek kapılar yaptırdı. Ancak şehrin yapımında bu kadar ilerlemişken bir gece tanrı rüyasına girdi ve ondan başka bir yer bulmasını istedi. O da, Tanrı'nın yardımıyla Khalkedon'un ötesinde, Trakya'daki Byzantium'a ulaştı; burada adına yakışır bir şehir kurmayı arzuladı. Tanrı'nın sözlerine itaat etti ve Byzantium denen şehri surlarla çevreleyerek büyüttü. Ona Nea Roma ve Constantinopolis adını vererek onu Kuzey, Güney, Doğu, Epidamnus ve İyon Körfezi'nden Sirenyka ve Libya'nın Borium bölgesine kadar bütün imparatorluğun başkenti yaptı (Sozomenus, HE, 2.3).¹

Sozomenus'un bir kilise tarihçisi olarak Constantinopolis'in oluşturulmasını tanrı ile ilişkilendirerek, ona ilahi bir hüviyet kazandırması pek tabii bir sonuçtur. Bu düşünce Hıristiyanlar tarafından oldukça sık dile getirilmesine rağmen Constantinus'un asıl düşüncesi doğu ve batı topraklarındaki hâkimiyetini daha hızlı ve daha aktif bir şekilde sağlamak olduğu fikri, modern tarihçiliğin daha çok kabul gördüğü bir varsayım olmuştur. Öte yandan bu büyük değişimin neden Constantinus'tan önceki imparatorlar tarafından gerçekleştirilmediği sorusunun yanıtı hala verilebilmiş değildir. Gerçekten Büyük

¹ Türkçe metin için bak. Gregory, 2011: 66.

Constantinus'tan önceki imparatorlar döneminde de imparatorluğun doğu sınırları tehdit altındaydı ve Roma bu bölge uğruna bir imparatorunu kaybetmişti (Valerianus), ancak yine de başkent yerinin değiştirilmesi gündeme gelmemiştir. Bunun bir nedeni olarak Roma imparatorlarının fiili olarak Roma'yı başkent statüsünde kullanmıyor olmaları gösterilebilir. Özellikle III. yüzyıldan sonra Roma kenti önemini yitirmeye başlamıştı ki bunun en önemli işareti; Herculus Maximianus'un ve daha sonra da Diocletianus'un yönetim merkezi olarak Milano'yu seçmeleridir.¹ Zira Milano Roma'ya göre hem Galya bölgesine hem de doğu bölgelerine daha hâkim bir noktada bulunuyordu.

Constantinus'un kendi ismini taşıyacak olan bu eski Yunan kenti, varlığının dört katı büyüklüğüne eriştirilerek imparatorluğun yeni merkezi haline getirildi. Constantinus'un yeni başkent yaratmak arzusuyla oluşturduğu Constantinopolis, 326 yılında temeli atıldıktan yalnızca 4 yıl sonra, 11 Mayıs 330 tarihinde büyük kutlamalar eşliğinde resmen başkent ilan edildi (Malalas, *Chronographia*, 13.8, Van Dam, 2008: 57). Tuna ile Anadolu arasında sürekli gidip gelen imparatorluk merkezi böylece yeni bir konuma kavuşmuş oldu.

Constantinopolis'in başkent ilan edilmesi Anadolu'daki diğer kentleri de etkilemişti. Özellikle nüfusun dengesi, doğudaki Sasani savaşlarının da etkisiyle hızlı bir şekilde bozuldu. Üstelik Constantinus şehrin nüfusunu arttırmak için bir dizi faaliyete de girişmişti. İmparator kente her yerden vatandaşları davet etti ve kent için neredeyse imparatorluk hazinesini iflas ettirecek kadar para çok harcadı (*Anon. Val.*, 6.30). Bu kente gelecek olan yüz binlerce insanı beslemek için yüksek miktarlarda hububat gerekiyordu. 332 yılından sonra Mısır'dan gelen hububatın bir kısmı sadece Constantinopolis için ayrılmaya başlandı. Bu, Roma'nın yiyeceğini Constantinopolis ile paylaşması anlamına geliyordu.² Kurulan yeni şehir, tıpkı Roma'da olduğu gibi ücretsiz erzak dağıtımından yararlanıyordu, ancak gelenlerin büyük bir kısmının üst zümreden ya da soylu ailelerden oluşmaması, bir süre Constantinopolis'te yüksek rütbeli askerlerin, hâkimlerin olmayışına yol açtı. Zira yeni kurulan bir şehir olarak Constantinopolis, kurucusunun tüm çaba ve isteklerine rağmen geleceği kesin olarak kestirilemeyen bir yapıya bürünmüştü. Fakat bu bilinmezlik,

¹ Diocletianus Roma'ya ilk kez imparatorluğunun yirminci yılında gitmiştir.

² Daha önce Mısır'dan gelen tahıl Roma öncelikle olarak kullanılıyordu. Ancak Constantinus'un eşit statüye getirmek istediği Constantinopolis, bu sayede hububatın bir kısmından faydalanır hale getirilmiştir.

Constantinus'un Hanedanı'nın giriştiği imar faaliyetleri ve harcadığı paralar neticesinde ortadan kalkarak, yerini batının üzerindeki bir yapıya ve imparatorluğun geleceğindeki yegâne umuda bıraktı. Öte yandan 340'lı yıllarda ise Constantinopolis hızla yükselerek ilk defa Roma'nın yanında kardeş şehir olarak paralarının üzerinde yer almaya başladı (bak. Ek 8). Constantinopolis'in bu hızlı yükselişi imparatorluğun merkezinin gelecekte hızlı bir şekilde doğuya kaymasıyla sonuçlandı.

4.2. SASANİLER VE GERMANLAR: DOĞU-BATI ARASINDA ROMA

German kabileleri Roma İmparatorluğu'nun batı sınırlarında yüzyıllardır varlıklarını sürdürüyorlar, bazı dönemlerde sınırları ihlal edip Roma kentlerine saldırılar düzenleyerek, imparatorluğun Galya bölgesinde istikrarına mani oluyorlardı.¹ Constantius Chlorus'un III. yüzyılda Galyadaki faaliyetleri ve daha sonra imparator olan oğlu Constantinus'un barbarlar karşısındaki üstünlüğü, bir süreliğine de olsa bu düzensiz toplumların itaat altına alınmasını sağlamıştı, ancak yüzyıllardır süren bu mücadelenin bitmesi mümkün görünmüyordu. Roma İmparatorluğu'nun batı sınırları büyük ölçüde bu kavimlerim uğrak alanı olmuştu ve onlara karşı toprakları savunmak çok zordu. Ne zaman ve nereden gelecekleri belli olmayan Germanlar, düzensiz kabileler halinde önlerine kattıkları diğer toplumları da etkileyip irili ufaklı kentleri yağmalayarak, Galya'daki Roma hâkimiyetine engel oluyorlardı. Öte yandan imparatorluğun yüzyıllardır uğraştığı Germanların yanı sıra, doğuda Roma İmparatorluğu'nun III. yüzyılında yoğun olarak savaştığı Sasaniler vardı. Sasani kralı I. Shapur'un 272 yılındaki ölümü, Roma'nın doğu politikasında bir süreliğine de olsa rahat nefes almasına imkân sağlamıştı, zira Shapur'un halefleri kendi iktidar savaşları ile meşgul olamaya başlamışlardı. Ayrıca Sasaniler 270'den 290 yıllarına kadar doğu sınırlarındaki tehditlerle uğraşmak durumunda kalmışlardı. Roma da zaman zaman bu karışık dönemlerden faydalanıp Sasanilerin üzerinde hâkimiyet kurmak için girişimlere başladıysa da İmparator Carus'un 283 yılındaki doğu seferi istenildiği gibi başarıya ulaşmamıştı (Kaçar, 2009c: 12).² Ancak daha sonra,

¹ Erken dönemde Germanları anlatan en önemli eser; Tacitus'un II. yüzyılın başlarında kaleme aldığı *Germania*'dır.

² Hatırlanacağı üzere Carus bu sefer esnasında yıldırım çarpması sonucunda ölmüştü (Brosius, 2006: 148).

298 yılında Romalılar Sasanilerin ordularını bozguna uğratarak Kuzey Suriye ve Armenia bölgelerinin yönetimlerini ele geçirmişlerdi (Garthwaite, 2005: 98).

Büyük Constantinus yönetime geldiği sıralarda batı bölgelerindeki barbarlar itaat altına alınmış, doğu sınırındaki Sasanilerin de başına II. Shapur gelmişti (309). Ancak II. Shapur saltanatının ilk yıllarında oldukça küçük yaşta olduğundan Roma'ya meydan okuması pek muhtemel değildi; bu nedenle Constantinus önceliği batı topraklarına vermişti. Constantinopolis'in 330 yılında başkent ilan edilmesi ve 332 yılında Gotların hâkimiyet altına alınmasının ardından Constantinus, 334 yılında, bu kez kendisinden yardım isteyen ve Gibbon'un "*çeşitli insan soyları arasında, Asya'nın töre ve gelenekleriyle, yüz hatları ve renkleri bakımından eski Avrupa halklarının niteliklerini kendi kişiliklerinde toplamış gibi görünen insanlardı*"¹ diye tanımladığı Sarmatlar üzerine sefer hazırlığına girişti. Fakat Sarmatların köleleri, efendilerine karşı ayaklanıp hepsini ülkeden sürünce, Constantinus yaklaşık üç yüz bin Sarmat'a Roma topraklarına giriş izni vererek onları, Thracia (Trakya), Scythia (İskit ülkesi), Macedonia ve İtalya bölgelerine dağıttı (*Anon. Val.*, 6.32). Ayrıca Constantinus'un bu bölgelerde yaptığı ekonomik faaliyetler de Roma'ya pek katkı sağlamamıştı. Vergi bağışları ve barbar kabilelerin ülke topraklarına girişine müsaade edilmesi, imparatorluk için uzun vadede iyi sonuçlar doğurmadı. Yerleşik hayata alışmakta zorlanan ve gittikleri yerleri hâkimiyet altına alan bu kabileler çok geçmeden Roma'nın iç huzurunu bozdu.²

Diğer taraftan Constantinus'un Gotlar ve Sarmatlara karşı verdiği zorlu mücadelenin yanında, imparatorluk içerisinde kısa süreli ve fazla etki yaratmayan olaylar da meydana geliyordu. Kıbrıs'ta, 334 yılında, muhtemelen bir deve seyisi olan Calocerus'un isyanı kısa sürede Dalmatius tarafından bastırıldı ve Tarsus'ta meydan yerinde yakılarak cezalandırıldı (Orosius, 7.30, Aurelius Victor, *De Caesaribus*, 41.11-12). Ayrıca Constantinus, Afrika'da yaşayan Licinius'un oğlu Licinius'un, kendisine karşı ayaklanabileceğini düşüncesiyle önce 336 yılında köle durumuna düşürülerek Kartaca'ya gönderilmiş ve daha sonra da öldürülmüştür (PLRE I, 1971: 510).

¹ Gibbon'un Sarmat tanımı için bak. Gibbon, C.II, 1987: 62.

² Constantinus'un barbarlara imparatorluk topraklarını açması kötü sonuçlar doğurmuş olsa bile bu politika, yaklaşık 25 yıl boyunca bu bölgelerin kontrol altında tutulmasında Roma'ya oldukça fayda sağlamıştır.

Constantinus'un batı bölgelerinde Roma hâkimiyetini pekiştirmek için mücadele verdiği sırada doğudaki Sasaniler, Roma topraklarına yönelik girişimlere başlamışlardı. Zira İmparator Constantinus bölgedeki Hıristiyanları kendi yanına çekerek, onlar üzerinden Sasanilerin içişlerine karışmaya ve devletlerinde zafiyet uyandırmaya çalışıyordu. Üstelik ilk dönemlerde Sasanilerin bu duruma karşı kayıtsız kalması Constantinus'un bölge üzerindeki isteklerinin daha da çok arttırmasına neden olmuştu. Ancak Sasani kralının olgunluğa erişmesinin ardından, Constantinus'un Sarmatlarla uğraşmasından faydalanmak isteyen II. Shapur, 334 yılında Constantinus'a mektup göndererek doğu sınırlarının yeniden bir düzenlemeye tabi tutulmasını istedi; Constantinus'un bu talebi reddetmesi üzerine de iki taraf da savaş hazırlıklarını girişti. Batı sınırlarının güvenliğini sağladıktan sonra Constantinopolis'e gelen Constantinus, savaş öncesi gelen elçileri kabul etmedi, ancak savaştaki kararlılığını ortaya koyan Büyük Constantinus, Sasanilere karşı sefere hazırlandığı sırada rahatsızlanarak öldü.¹ Roma'nın büyük imparatorunun 337 yılında ölmesinden sonra ise doğu topraklarındaki barışı ve düzeni sağlamak oğullarına kalmıştır (Iulian, *Or. I*, 18B-C).

Roma İmparatorluğu'nun toprakları, katliamdan geri kalan üç kardeş arasında bölüşülmüş ve II. Constantius yönetimi bir an önce ele alabilmek için kendi bölgesi olan imparatorluğun doğu kanadına gitmişti.² Constantinus'un yönetiminin son dönemlerinde ve oğlu II. Constantius'un yönetimi boyunca, tüm doğu eyaletleri, uzun süren savaşlar, güvensizlik ve kargaşa ortamlarına maruz kalmıştı. Zira II. Constantius'un *augustus* olmasından hemen sonra, düşmanlarınca askeri ve siyasi yetenekleri tanınan Sasani kralı ona saldırarak, atalarının uğradığı utancın öcünü almak ve Dicle'nin öbür yanındaki eyaletleri kurtarmak için büyük bir tutku besliyordu. Constantinus'un ünü ve devletin görünürdeki ya da gerçek gücü Sasani kralının bu girişimini ertelemek zorunda bırakıyordu; Fakat Constantinus'un ölümü her şeyi değiştirmişti. II. Shapur, 337 yılında

¹ Constantinus Sasani seferini bir haçlı seferiymiş gibi gösteriyordu, zira ordusunda piskoposlar ve karargâhını kurduğu her yerde kilise biçiminde düzenlenmiş bir çadır vardı (Kaçar, 2009a: 14).

² Constantius 335 yılında doğu topraklarını savunması için bölgeye gönderildiğinden bu bölgeyi ve Sasanileri iyi tanıyordu (Iulian, *Or. I*, 13A).

Roma'nın karışık zamanlarından faydalanıp, çoktan Nusaybin'i kuşatmış ve Mezopotamya'nın en önemli şehirlerine saldırıya geçmişti (Gibbon, C.II, 1987: 71).¹

II. Shapur'un doğu bölgelerine saldırmasının hemen ardından, siyasi bir hamleyle Armenia bölgesinin Roma'ya bağlılığını yenileyen II. Constantius, bu sayede 340 yılı boyunca bu bölgenin kendi yanında olmasını sağlamıştı (Hunt, 2008: 13). Ancak uzun savaşlar bölge liderlerinin bir bölümünü Sasanilerin yanında, diğer bölümünü Roma'nın yanında olmaya zorluyordu. Üstelik bölge insanı, uzun zamandır savaşlardan bıkkın ve acı çekiyor bir şekilde barışın biran önce gelmesini istiyordu. Sasanilerin Roma ordusu karşısında üstünlüğünü fark eden II. Constantius, 344 yılında, iki kez komutayı ele aldı (Gibbon, C.II, 1987: 73). Batıdaki Gotlarla kendi ordusunda bulunan askerleri vasıtasıyla barış anlaşması yapan II. Constantius'un amacı; Sasanilerin bölgedeki hâkimiyetine son vererek kuşatmalara engel olmaktı. Bunu gerçekleştirmek için askerlerini ikiye bölerek bir kısmını kendisiyle birlikte tuttu, diğer kısmını Sasanilere karşı mücadele etmeleri için doğuya konuşlandırdı. Singara'da 344² yılında yapılan savaşta, II. Constantius üstün durumdayken, askerlerinin aceleciliği yüzünden kazanabileceği savaşı kaybetti. Zira Roma askerleri tamamen savaş mantığına aykırı davrandılar ve gün sonra ererken asilik ederek hiç düşünmeden savaşın devamına yeltendiler (Eutropius, 10.10). Hırsına kurban olmuş bu askerler yüzünden II. Constantius, bölgede olası bir Roma güveninin yeniden temini noktasında başarısız oldu.

Diğer taraftan Constantinus'un ardından Roma toprakları yönetim alanı olarak üç parçaya ayrıldığı için doğuda Sasanilere karşı II. Constantius, batıda barbarlara karşı II. Constantinus ve Constans mücadele veriyordu. Özellikle 340 yılında II. Constantinus'un Constans tarafından öldürülmesinin ardından, imparatorluk topraklarının büyük çoğunluğunu ele geçirerek (Philostorgius, *HE*, 2.16b), 341 yılında Franklar üzerine sefere çıkan Constans, 342 yılında düşmanlarına karşı zafer kazanarak bölgedeki hâkimiyetini iyice sağlamlaştırmıştı (Barnes, 1980: 165). Bir yıl sonra, 343 yılının ilk aylarında, bu kez

¹ II. Shapur'un, henüz Büyük Constantinus hayattayken Nusaybin'i kuşatmış olması muhtemeldir. Zira Constantinus'un ölümü ile II. Shapur'un Nusaybin'i kuşatma haberinin gelmesi arasında fazla bir zaman farkı yoktur (Barnes, 1985: 133). Öte yandan Romalılar bu kuşatmada Sasanilere karşı biyolojik silah olarak sivrisinekleri kullanmışlardır (Kaçar, 2009a: 15).

² Singara Savaşı'nın tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte 344 veya 348 olarak düşünülmektedir. Diğer taraftan Singara, Roma'nın doğu topraklarındaki hâkimiyeti adına stratejik öneme sahip olan bir bölgeydi (Julian, *Or. I*, 23). Ayrıca bak. Kaçar, 2012: 153-180.

Manş Denizini geçerek Roma ordusunu yaklaşık 6 ay kadar ileri bölgede tutmuştu (Hunt, 2008: 6).¹ Batıda barbarlarla mücadele eden Constans 350 yılında kendi komutanı Magnentius'un yandaşları tarafından öldürülünce, doğuda bulunan II. Constantius Sasanilerle anlaşma yaparak batı topraklarına geldi. Yaklaşık 12 yıl süren savaşların ardından yorulan Romalılar ve Sasaniler, uğraşmak zorunda kaldıkları diğer meselelerin de etkisiyle (barbar istilaları),² 350 yılında savaşı durdurmuşlardı, fakat bu barışın uzun sürmesi olanaksızdı (yine de 8 yıl boyunca büyük bir savaş olmadı).

Sasani tehdidini bir sürede olsa ortadan kaldıran II. Constantius, kardeşini öldüren Magnentius üzerine, batıya doğru harekete geçerek, bu gasıbı öldürmek için Rhen bölgesindeki Germanlardan yardım istedi. Öte yandan II. Constantius, bölünmez imparatorluğun hâkimi olduktan sonra bu büyük devleti tek başına yönetmenin zorluklarını fark ederek kendisine bir yardımcı aramaya başlamıştı. Ailesini yok eden kıyımdan geriye kalan birkaç kişiden biri olan yeğeni Gallus'u 351 yılında kendisine *caesar* yaptı. Hemen ardından II. Constantius'un kızı Constantia ile evlendirilen Gallus, Sasanilerle ilgilenmesi için doğu sınırına gönderildi. Ancak Gallus'un Sasanilere karşı kazandığı başarı ve sahip olduğu mizacı, II. Constantius'u kıskançlık ve şüpheye boğdu. Bu yüzden II. Constantius, kendisine rakip olacağına inanmaya başladığı Gallus'u geri çağırdı ve 354 yılında öldürttü (Gregory, 2011: 76).

İmparatorluğun batı kanadında, 351 ile 359 yılları arasında Germanlara karşı mücadele veren II. Constantius, Gallus'u öldürtmesinden sonra bu kez batı topraklarının yönetimi için kendisine başka bir *caesar* aramaya başladı. Öldürülen Gallus'un üvey kardeşi olan Iulianus, 6 Kasım 355 yılında batı bölgelerinin güvenliği ve huzuru için *caesar* ilan edildi (Amm., 15.8.15). Genç *caesar* Iulianus, Galya'ya geldiğinde eyaletin durumu oldukça kötüydü. Başta Franklar ve Alamanniler olmak üzere, tüm German kabileleri fırsat buldukça imparatorluk topraklarına saldırıyorlardı. Bu nedenle Iulianus, bölgede komutayı ele aldıktan sonra durmaksızın bu barbarlara karşı yapacak olduğu seferin hazırlıklarına başladı. Galya'daki ilk yılını Viyana ve Lyon'un güneyinde topraklarda geçiren Iulianus Germanların 356 yılında Autun'a saldırdıklarını öğrenince

¹ Constans'ın Galya bölgesinde savaşları için bak. Richardson, 1930: 132-134.

² 350 yılında Sasaniler Hun tehdidiyle uğraşırken, Roma da Germanlarla başa çıkmaya çalışıyordu.

hemen bu bölgeye doğru hareket edip barbarların bir kısmını öldürdü, bir kısmını da esir alarak şehri kurtarmayı başardı (Bowersock, 1978: 38).

Autun'un kurtarılmasının ardından diğer bir Roma generali olan ve II. Constantius'un Iulianus'a yardım etmesi için gönderdiği Barbatio'nun da yaklaşık yirmi beş bin askerini bu bölgeye getirmesiyle zor duruma düşen Germanlar bu sefer Lyon'a saldırdı (Hunt, 2008: 51). Iulianus'un bu saldırı karşısında hızlı hareket etmesi barbarların bir kısmının öldürülmesi bir kısmının da kaçmasını sağlamıştı. Ancak komutan Barbatio Iulianus'un önünü kesmek istercesine bir takım faaliyetler gerçekleştiriyordu, zira Rhen'in sağ kıyısına geçmek isteyen Iulianus'un bu isteğini yanıtızsız bırakmıştı (Bowersock, 1978: 41).¹ Barbatio daha sonra da geri çekilerek Iulianus'un ordusunun bölgedeki gücünü iyice azaltmış, böylece bölgedeki Roma egemenliğini kabul ettirmekte kararlı olan Iulianus'un elinde de yaklaşık on üç bin kişilik bir ordu kalmıştı. Karşısında ise cesaretleri artmış olan otuz binden fazla barbar vardı.²

Iulianus 357 yılında,³ Strasburg yakınlarında yeniden Germanlarla yüzleşerek onlara karşı saldırıya geçti. Strasburg Savaşı⁴ diye adlandırılan savaşta barbar savaşçılardan yaklaşık altı binini öldüren ve ordusunda yalnızca iki yüz kırk yedi kişi ölen Iulianus (Baydur, 1999: 41), bu zaferin ardından Frankları da yenerek, olası bir saldırı tehdidini ortadan kaldırdı.⁵ Ancak Galya her şeye rağmen tamamen güvenlik altına alınmış ve Roma hâkimiyeti sağlanmış değildi. Bunun için; Rhen'deki savunmanın güçlendirilmesi, sınır garnizonlarının güvenliğinin artırılması ve en önemlisi de ıssızlaşmış bölgelere insan yerleştirilmesi gerekiyordu (Baydur, 1999: 42). Öte yandan Iulianus tüm bu çabalarının yanında kendi ordusunda çıkan isyanlarla da başa çıkmaya çalışıyordu. Roma bölgedeki maliyesini bir türlü düzene sokamadığından Iulianus'un

¹ Iulianus daha sonra, esir olarak elinde bulundurduğu tutsaklardan Rhen Nehrinin sığ olduğu yerleri öğrenip karşı kıyıya geçmeyi başarmıştır (Baydur, 1999: 39).

² Ammianus'un (16.12.26) bu savaşta barbarların sayısı ilişkin vermiş olduğu rakam otuz beş bindir.

³ Hatırlanacağı üzere; Büyük Constantinus, 325 yılında imparatorluğunun 20. yılı dolayısıyla Roma'ya gitmişti. 357 yılında da, Iulianus Germanlarla savaştığı sırada II. Constantius da Milano'dan güneye doğru gitmiş ve otuz iki yıl sonra Roma'ya giden ilk *augustus* unvanını almıştır. II. Constantius'un Roma ziyareti için ayrıca bak. (Amm. 16.10.13).

⁴ Strasburg Savaşı, Iulianus'un *augustus* olmasına sağlayan sürecin başlangıcıdır.

⁵ Iulianus, *caesar* olduktan sonra Germanlara karşı başarılı işler yapıyordu, ancak almış olduğu felsefe eğitiminin etkisiyle, "Ey Platon, Platon... Bir filozofun yaptığı şu uğraşa bak" diye yaptığı savaşların anlamsızlığından yakınıyordu (Gibbon, C.II, 1987: 113).

askerlerine yeterince para ve erzak yardımı da yapılamıyordu. Bunu önlemek için tahıl sevkiyatına engel olan Franklar üzerine sefere çıkan Iulianus, bölgenin güvenliğini sağlayarak yeterli miktarda erzakı askerlerine getirmeyi başardı. Hemen ardından da *caesar* Iulianus, 359 yılında Rhen nehrini üçüncü kez geçmek için Mainz'e gitti ve ani bir baskınla barbarları geri püskürtmeyi başardı (Amm., 18.2.7).

Iulianus batıda Germanlarla uğraşırken imparatorluğun doğusundaki Sasaniler ile Roma arasındaki barış da 359 yılında tamamen sona ermişti (Malalas, *Chronographia*, 13.17). Bu tarihten sonra II. Constantius Sasanilere karşı ordusuna bizzat komutanlık yaparak harekete geçmeyi düşünüyordu, ancak ordusunun yetersizliği imparatoru zor durumda bırakıyordu. Bu nedenle de batıda Germanlarla yaptığı savaşlar neticesinde yıldızı parlayan *caesar* Iulianus'a, ordusunun bir kısmının biran önce doğuya kaydırılması gerektiği ifade etti; Iulianus durumdan hoşnutsuzluk duymasına rağmen yine de imparatorun emrine itaat ederek ordusunu göndermek istediye de ordusu doğu topraklarına gitmeye yanaşmamıştı (Hunt, 2008: 56-57). Tam bu sıralarda Suriye ve Antakya bölgelerine saldırıya geçen Sasaniler, sonunda bölgenin en güçlü merkezlerinden biri olan Amida'yı (Diyarbakır) kuşattılar (Leedom, 1978: 144). II. Shapur yaklaşık yüz bin kişilik ordusuyla, güçlü bir saldırı için tüm hazırlıklarını yaparak Romalıları hem moral olarak hem de askeri anlamda zor durumda bırakmıştı. Uygun aralıklarla hendekler kazılarak, bu işe ayrılmış askerler, çalılarla örtülü ve gizlenmiş bir şekilde surların temelini kazmak için ilerlediler. Tahta kuleler, içindeki askerlerle ileriye sürüldü ve Roma ordusuyla karşılıklı savaş durumuna geçildi. Romalılar bu tahta kuleleri ateşleriyle yıkmayı başardılar ancak Sasanilerin sürekli takviye yapması ve şehrin muhasara altında olması, Romalıların Amida'yı kaybetmesine yol açtı (Gibbon, C.II, 1987: 110). Böylece II. Shapur'un, uğruna yaklaşık otuz bin askerini kaybettiği Amida, tam 73 günlük kuşatmanın ardından Sasani hâkimiyetine girmiş oldu (Amm., 19.9). Amida'nın Sasani egemenliği altında olduğu gören II. Constantius, doğu bölgelerine gelerek Sasanilerle yeniden bir mücadeleye girişti. Sasani saldırısı sırada oldukça tahrip olan Amida'yı bir süre sonra Roma topraklarına yeniden katıldı. Tuhaftır ki, Sasaniler ve Romalılar bölgede dokuz savaş yapmalarına ve genel üstünlüğün Sasanilerde olmasına rağmen, Sasani saldırıları II. Constantius döneminde gerçek bir başarı sağlayamamıştır. Yönetim alanının her defasında Romalılarda kalmasında; Constantius'un 337 ile 350 yılları arasında bizzat sınırlarda

devriye gezmesinin önemli bir etkisi vardır. Gerçekten Diocletianus'tan itibaren Roma İmparatorluğu doğu sınırını koruyabilmek için büyük çaba sarf etmiştir. Bunlar arasında en dikkat çekici olanı, Roma başkentinin önce Nicomedia'ya sonra da Byzantium'a taşınmış olmasıdır.

II. Constantius Sasanilerle savaştığı sırada batıda Iulianus ordusu tarafından *augustus* ilan edilmiş daha sonra da doğu topraklarına doğru yola çıkmıştı. II. Constantius da yeniden bir iç savaşla karşı karşıya kalmış ve bu amaçla batıya yöneldiği sırada hastalanarak ölmüştü (361). Bu tarihten sonra imparatorluğun tek hâkimi olan Iulianus, batıdan ciddi bir saldırı tehdidi olmadığından, doğu topraklarına, Sasaniler üzerine yöneldi. Ancak kuşkusuz Iulianus bu düşüncesini bazı temellere dayandırıyor. Öncelikli olarak II. Constantius döneminde yapılan savaşlardan ötürü Sasanilerin cezalandırılması fikri ve Ammianus'un (22.12.2) iddia ettiği, Iulianus'un "*parthicus*"¹ unvanını alarak yeni bir İskender olma hevesi genç imparatorun en büyük hedefiydi.

Constantinopolis'te birkaç ay kaldıktan sonra öfkeli bir şekilde 362 yılında Antakya'ya doğru yola çıkan Iulianus, burada Sasaniler üzerine yapacağı seferin hazırlıklarını tamamladı. Öncesinde, zaten II. Constantius Sasanilerle sürekli savaş halinde olduğundan Roma ordusu bölgeyi çok iyi biliyordu. Iulianus da II. Constantius'un yapamadığı yaparak, Sasaniler üzerinde parlak zaferler kazanmak istiyordu. Üstelik *augustus* bu konuda o kadar kararlı ve istekliydi ki, Armenia kralının yardım teklifi dışında ordusuna yapılacak hiç bir yardım kabul etmedi (Amm., 23.2.1-2). Genç İmparator gerekli hazırlıkları tamamladıktan sonra, 363 yılının ilk aylarda, altmış beş bin kişilik ordusuyla Antakya'dan ayrıldı (Baydur, 1999: 101). Çizdiği rotayı takip ederek; Beroea (Halep) üzerinden Fırat nehrinin kıyısında bulunan Hierapolis'e vardı. Burada yalnızca üç gün kalan Iulianus ordusunu ve gemilerini topladıktan sonra Karrhai'a (Harran) geldi (Zosimus, *HN*, 3.12). Saldırı taktiği gereği ikiye bölünen Iulianus'un ordusu bazı kaleleri ve kentleri Sasanilerden geri alarak Ctesiphon'a sınırlarına kadar yürüdü. Zor duruma düşen Sasaniler Tarihçi Socrates'in (*HE*, 3.21) söylediğine göre bu kuşatma sırasında Iulianus'a barış teklifinde bulunmuş, ancak Iulianus bu isteği kabul etmemişti. 8 gün

¹ Roma komutanları kazandıkları başarılarla ve bölgelere göre unvan almaktaydılar. Örneğin Constantinus'un soyunun geldiği iddia edilen Cladius Gothicus'un Galya bölgesinde Gotları saf dışı bırakmasından sonra almış olduğu "*Gothicus*" unvanı gibi.

burada bekleyen Roma kuvvetleri, Ctesiphon'un oldukça iyi tahkim edilmesi ve savunmasının çok güçlü olmasından dolayı saldırı taktiğini değiştirmeyi düşündü. Iulianus kendi ordusunun Sasani orduları karşısında zayıf olduğunu anlamıştı ve bu dezavantajı önüne geçebilmek için, geri çekilerek Dicle'den yukarıya doğru gitmeye ve ordusunu iki koldan Sasaniler üzerine yönlendirmeye karar verdi. Ancak geri çekilirken Dicle'nin ters akıntısından dolayı ordusu ve özellikle gemiler çok yavaş ilerliyordu. Gemilerinin düşmanın eline geçmesinden korkan Iulianus, içlerindeki silah ve yiyeceklerle birlikte gemilerin yakılması talimatını verdi (Amm., 24.7.4, Baydur, 1999: 108). Sonucunda Iulianus'un Ctesiphon'u ele geçirme taktiği işe yaramamıştı ve karşı saldırıya gelen Sasaniler her koldan Roma ordularının üzerine harekete geçmişti; Sasanilerin saldırılarına karşılık vermek isterken aldığı bir mızrak darbesiyle yaralanan Iulianus, çok geçmeden öldü. Iulianus'un doğu topraklarında cüretkâr davranıp sürekli savaflara girmesi, genç yaşta düşmanları tarafından, 26 Haziran 363 tarihinde, henüz 32 yaşındayken öldürülmesiyle sonuçlandı (Amm., 25.5.1, Malalas, *Chronographia*, 13.25, Eutropius, 10.16).¹ Iulianus'un ölümüyle Constantinus Hanedanı son mensubunu da kaybetmiş oldu, ancak bu hanedan, Roma'da yarım asırdan fazla süren egemenliğiyle, ardında imparatorluğun gelecek yüzyıllarına yayılacak olan derin izler bıraktı.

---

¹ Iulianus'a isabet eden mızrağın düşmanları tarafından mı yoksa paganlık yönündeki faaliyetlerinden dolayı kendi ordusundaki Hıristiyanlar tarafından mı atıldığı bilinmemektedir. Ayrıca Ammianus (25.3.3) Iulianus'un öldüğü sırada zırhının üzerinde olmadığını yazmaktadır.

SONUÇ

Constantinus Hanedanı, Büyük Constantinus'un babası Constantius Chlorus'un 293 yılında *caesar*lığa atanmasıyla başlamış ve son pagan imparator Iulianus'un 363 yılındaki ölümüne kadar da devam etmiştir. Roma İmparatorluğu'nun IV. yüzyılda yaşadığı büyük değişimlerin öncüsü olan bu hanedan, zamanla topraklarının büyüklüğünden dolayı kendi sınırlarını dahi savunamaz hale gelen imparatorluğa yön vererek bu yüzyılın ilk yarısında "güçlü bir hanedan" algısının ortaya çıkmasına yol açmıştır. Kuşkusuz Constantinus Hanedanı'nın varlığı Büyük Constantinus'un yönetime geçmesiyle mümkün olmuş ve bu güçlü imparator yaptığı faaliyetlerle de hanedanın yaklaşık yetmiş yıl boyunca imparatorlukta etkin olmasını sağlamıştır.

Constantius Chlorus'un *augustus* olduktan yaklaşık on yedi ay sonra, 306 yılında ölmesiyle, Büyük Constantinus babasının yerini almaya çalışmış ve bu amaçla verdiği mücadele de uzun yıllar sürecek olan iç savaş dönemlerini beraberinde getirmiştir. Diocletianus ve Galerius gibi iki eski güçlü ismin imparatorluktan çekilmelerinin ardından, geriye kalan yedi kişinin *augustus* olabilmek için birbirleriyle olan çekişmelerinde aktif olarak rol oynayan Constantinus, giriştiği bir dizi savaşların ardından, 324 yılında Roma İmparatorluğu'nun tek hâkimi haline gelmiştir. Bu tarihten sonra Constantinus, *augustus*luğunun devamını sağlamak için devleti bir takım köklü değişikliklerin içerisine sokmuş ve birçok açıdan imparatorluğun yenileşmesinin önünü açmıştır. Şüphesiz gelişim sürecinden bahsederken Constantinus Hanedanı'yla ilişkilendirilerek anlatılan Hıristiyanlık, Constantinus'un ve ardıllarının imparatorluk içerisinde gerçekleştirdikleri en büyük değişim olmuştur. İlk olarak, Hıristiyanlık monogramını içeren yeni sancağı altında girdiği Milvius Köprüsü Savaşı'nda, Maxentius karşısında kazanmış olduğu zaferi Hıristiyanlığa atfeden Constantinus, daha sonra Licinius ile yaptığı ve imparatorluğun tek hâkimi haline geldiği savaşta, öncekine benzer bir düşünceyle *labarumu* kullanmıştır. 325 yılında bizzat başkanlığını yaptığı ve Hıristiyanlık dünyasının ilk genel toplantısı olan Nicaea Konsiliyle birlikte tek tanrılı inancın imparatorluk içerisinde yerleşmesine öncülük etmiştir.

Büyük Constantinus dinsel problemlerin yanı sıra, imparatorluğun sınırlarındaki güvenlik zafiyetlerinin de farkına varmış ve doğu sınırlarındaki Sasaniler ile ilişkilerin

bozulmaya başladığını görmüştü. Bu nedenle de özellikle topraklarındaki hâkimiyetini arttırmak için imparatorluk merkezini değiştirmeyi düşünmüştü, zira antik Roma şehri artık imparatorluğunun gereksinimlerini yeterince karşılayamaz hale gelmişti. Uzun bir süredir devletin yalnızca resmi başkenti durumunda bulunan Roma, bu özelliğini Constantinus'un 330 yılında kendi ismiyle oluşturduğu Constantinopolis'e terk etmiştir. Çünkü bu yeni şehrin sahip olduğu coğrafya, doğu sınırlarındaki Sasaniler ve batı topraklarındaki barbar kavimler üzerinde daha güçlü bir hâkimiyet alanının oluşturulması hususunda oldukça önemliydi. Bu noktada Constantinus'un Hıristiyanlık ile bağlantılı yeni bir şehir yaratma arzusunun olduğu fikrinin doğru olmadığı, asıl düşüncenin hâkimiyet ve hareket alanının genişletilmesi olduğu açıkça ortadadır.

Büyük Constantinus, ölümünden sonra yönetime gelecek halefi konusunda kesin belirlemeler yapmamıştı. Bu yüzden 337 yılından sonra imparatorluk 4 ay süren bir karışıklığa girmiş ve sonucunda da Roma toprakları imparatorun üç oğlu arasında bölüşülmüştür. Fakat bu dönem yalnızca 3 yıl sonra bozulmuş ve imparatorluk yeniden bir iç savaş dönemine girmiştir. Bu açıdan ilk olarak II. Constantinus ile Constans savaşı, imparatorluğun Büyük Constantinus'tan sonra sağlam bir zemine oturtulamadığının da işareti olmuştur. Öte yandan iç savaşların devamını tetikleyen önemli bir unsur da Hıristiyanlığa yön verme eğilimidir. Hıristiyanlık Büyük Constantinus'un oğulları arasında doğrudan bir savaşa neden olmamasına rağmen, bu tarihlerde *augustus*ların hâkimiyetlerini sağlamlaştırmak için kullandıkları siyasi bir malzeme görevi görmüştür. Constans'ın doğudaki problemlere kayıtsız kalmamak adına toplamak için yoğun çaba sarf ettiği Serdica Konsili ve daha sonra II. Constantius'un ardı ardına topladığı konsiller, bu amaca hizmet eden önemli unsurlardan olmuştur.

Diğer taraftan batıdaki Germanların Roma topraklarına uyguladığı baskı ve yağmalar, doğudaki Sasanilerin sürekli imparatorluk topraklarını tehdit etmesi gibi sınır problemleri 340'lı yıllardan sonra giderek daha çok artmıştır. Bunun önemli bir nedeni; Roma İmparatorluğu'nun kendi içerisinde yaşamış olduğu çekişmelerdir. Üstelik Sasaniler ile olan problemler, Büyük Constantinus'tan haleflerine kalmış kötü bir miras gibi doğu topraklarında sürekli bir karmaşaya neden olmuştur. Özellikle II. Constantius'un bölgede uzun süren savaşlar yapması imparatorluğu çoğu zaman yormuş ve bu durum batıdaki

topraklarda zafiyete dönüşmüştür. IV. yüzyılın ortalarında imparatorluğun hem batıda hem de doğuda savaşlar vermesi, devletin iç huzurunu bozarak istikrarı ortadan kaldırmıştır. II. Constantius'un ölmesinden sonra ise, imparatorluğun tek hâkimi Iulianus olmuştur. Hanedanın son mensubu ve Büyük Constantinus'tan sonra isminden en çok söz ettiren *augustus* olan Iulianus, yalnızca hanedan içerisinde değil, tüm Roma imparatorları arasında ayrı bir yerde durmaktadır. Çünkü Iulianus Hıristiyanlaşmaya başlayan Roma dünyasını paganizme geri döndürmek için yoğun çaba göstermiş; bu yüzden de Hıristiyanlık düşüncesine uygun olarak, *apostata* diye adlandırılmış ve yalnızca iki yıl imparatorluk yapmasına karşın paganizmin geri getirilmesine yönelik önemli adımlar atmıştır.

“Constantinus Hanedanı” üzerine bundan sonra yapılacak olan araştırmalarda dikkat edilmesi gereken en önemli nokta; kullanılan eser ve yazıların ideolojik olarak hangi fikri barındırdığının tespit edilmesi olmalıdır. Çünkü IV. yüzyıl eserlerinin büyük bir kısmı tarafsız bakış açısına sahip değildir. Bu konuda, özellikle Hıristiyanların gözüyle anlatılan olayların ve Constantinus tasvirlerinin abartılı olduğuna dikkat edilmelidir. Ayrıca Constantinus Hanedanı'nın, Romalıların ve Modern Avrupa'nın şekillenmesindeki etkisine de vurgu yapılmalıdır. Zira bu hanedanın geriye bıraktığı en önemli miras olan Hıristiyanlık, günümüz Avrupa medeniyetinin temellerinin atılması noktasında oldukça önem arz etmektedir.

Sonuç olarak; 293 ile 363 yılları arasında hüküm süren Constantinus Hanedanı'nın, imparatorluğun o güne kadar gördüğü en değişimci hanedanlarından biri olarak, Roma Tarihi'nde önemli bir yer edindiği görülmüştür. Çünkü iç savaş yıllarının yanında, hem Romalıların atalarından gelen eski inançlarının değişmeye başlaması hem geleneksel başkentin değiştirilmesi hem de paganizme geri dönme çabaları Constantinus Hanedanı'nın imparatorluğa yaşattığı veya yaşatmaya çalıştığı değişimleri göstermektedir. Öncelikli olarak Hıristiyanların ideolojilerinde, Constantinus ailesini önemli kılan asıl gerçeğin; paganlığın sona erdirilmesi ve tek tanrının zaferinin ilan edilmesi olduğu gösterilmektedir, ancak bu durumun IV. yüzyıl için oldukça erken bir tanımlama olduğu gözden kaçmamıştır. Gerçekte bu hanedanın, Roma İmparatorluğu'nun gelecek yüzyıllarının şekillenmesine yaptığı katkılar daha önemli görülmelidir. Buradan hareketle “Constantinus Hanedanı” adı verilen bu çalışmada, Hıristiyanlıktan ayrı olarak, iç savaşlar

ve sınır problemleri üzerinde de durulmuştur. Zira imparatorluk toprakları savunulamayacak kadar büyüktü ve iyi bir yönetim ancak idari anlamda bölünme ile mümkün olabilirdi. Zaten Constantinus gibi güçlü bir iradenin ardından iç mücadelelerin sona ermemesi ve IV. yüzyılın sonuna doğru da imparatorluğun fiili olarak ikiye ayrılması bunun önemli bir göstergesi olmuştur.

KAYNAKLAR

- Adler, M. (1893). The Emperor Julian and the Jews, *The Jewish Quarterly Review*, Vol. 5, No. 4, s. 591-651.
- Ammianus Marcellinus, (İng. çev. John, C. Rolfe), Loeb Classical Library, Vol. 1-2-3, 1935, Londra.
- Anonymus Valesianus, (çev. Turhan Kaçar), Humanitas: Yunan ve Latin Klasikleri, Kabalcı Yayınevi, 2008, İstanbul.
- Armstrong, G. T. (1967). Imperial Church Building and Church-State Relations, A. D. 313-363, *Church History*, Vol. 36, No. 1, s. 3-17.
- Armstrong, G. T. (1974). Constantine's Churches: Symbol and Structure, *Journal of the Society of Architectural Historians*, Vol. 33, No. 1, s. 5-16.
- Athanasius, *Apologia Contra Arianos, Selected Works and Letters*, Nicene and Post Nicene Fathers, 2. Seri, 4. Cilt, T&T Clark, 1991, Edinburgh.
- Athanasius, *De Decretis, Selected Works and Letters*, Nicene and Post Nicene Fathers, 2. Seri, 4. Cilt, T&T Clark, 1991, Edinburgh.
- Aurelius Victor, *Liber de Caesaribus*, (İng. çev. H. W. Bird), Translated Text for Historians, Liverpool University Press, 1994, Liverpool.
- Barnes, T. D. (1973). Lactantius and Constantine, *The Journal of Roman Studies*, Vol. 63, s. 29-46.
- Barnes, T. D. (1980). Imperial Chronology, A. D. 337-350, *Phoenix*, Vol. 34, No. 2, s. 160-166.
- Barnes, T. D. (1981). *Constantine and Eusebius*, Harvard University Press, Londra.
- Barnes, T. D. (1982). The New Empire of Diocletian and Constantine, Harvard University Press, Londra.
- Barnes, T. D. (1984). Constantine's Prohibition of Pagan Sacrifice, *The American Journal of Philology*, Vol. 105, No. 1, s. 69-72.
- Barnes, T. D. (1985). Constantine and the Christians of Persia, *The Journal of Roman Studies*, Vol. 75, s. 126-136.
- Barnes, T. D. (2001). *Athanasius and Constantius*, Harvard University Press, Cambridge.
- Baydur. N. (1999). *İmparator Julianus*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.
- Baynes, N. H. (1925a). The Early Life of Julian the Apostate, *The Journal of Hellenic Studies*, Vol. 45/2, s. 251-254.

- Baynes, N. H. (1925b). Three Notes on the Reforms of Diocletian and Constantine, *The Journal of Roman Studies*, Vol. 15, s. 195-208.
- Baynes, N. H.-F. B. A. (1972). *Constantine the Great and the Christian Church*, Oxford University Press, Londra.
- Betten, J. (1988). The Milan Decree of A.D. 313: Translation and Comment, *The Catholic Historical Review*, Vol. 8, No. 2, s. 191-197.
- Bowersock, G. W. (1978). *Julian the Apostate*, Harvard University Press, Cambridge.
- Bowman, A. (2008). Diocletian and the First Tetrach, *CAH*, 12. Cilt, Cambridge University Press, Cambridge, s. 67-88.
- Brown, P. (2000). *Geç Antikçağda Roma ve Bizans Dünyası*, (çev. Turhan Kaçar), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Burckhardt, J. (1949). *The Age of Constantine the Great*, Routledge, Londra.
- Cameron, A. (2007). Constantine and the “Peace of the Church”, *The Cambridge History of Christianity*, Cambridge University Press, Cambridge, s. 538-551.
- Corcoran, S. (2006). Before Constantine, *The Cambridge Companion to the Age of Constantine*, Cambridge University Press, Cambridge, s. 35-58.
- Cornell, T. – Matthews, J. (1988). *Roma Dünyası*, (çev. Şadan Karadeniz), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Curran, J. R. (2000). *Pagan City and Christian Capital*, Clarendon Press, Oxford.
- Curran, J. R. (2007). The Jewish War: Some Neglected Regional Factors, *The Classical World*, Vol. 101, No. 1, s. 75-91.
- Digester, E. D. (2000). *The Making of a Christian Empire: Lactantius and Rome*, The Cornell University Press, New York.
- Dio Cassius, *Roman History*, (İng. çev. Earnest Cary), Loeb Classical Library, Vol. 8, William Heinemann, 1925, Londra.
- Drake, H. A. (2006). The Impact of Constantine on Christianity, *The Cambridge Companion to the Age of Constantine*, Cambridge University Press, Cambridge, s. 111-136.
- Drijvers, J. W. (1992). *Helena Augusta: The Mother of Constantine the Great and the Legend of her Finding of the True Cross*, E. J. Brill, Londra.
- Dürüşken, Ç. (2003). *Roma Dini*, Ege Yayınları, İstanbul.
- Edbrooke, Jr, R. O. (1976). The Visit of Constantius II to Rome in 357 and Its Effect on the Pagan Roman Senatorial Aristocracy, *The American Journal of Philology*, Vol. 97, No. 1, s. 40-61.

- Edwards, M. (2006). The First Council of Nicea, *The Cambridge History of Christianity*, Cambridge University Press, Cambridge, s. 552-567.
- Eichholz, D. E. (1953). Constantius Chlorus' Invasion of Britain, *The Journal of Roman Studies*, Vol. 43, s. 41-46.
- Elliott, T. G. (1978). The Tax Exemptions Granted to Clerics by Constantine and Constantius II, *Phoenix*, Vol. 32, No. 4, s. 326-336.
- Errington, R. M. (2006). *Roman Imperial Policy, From Julian to Theodosius*, The University of North Carolina Press, Chapel Hill.
- Ertekin, E. (2011). Roma Devleti'nin Hıristiyanlığı Kaldırmaya Yönelik Son Hamlesi: Büyük Takibat (303-311), *Selevcia ad Calycadnum*, S. 1, Olba Kazısı Yayınları, s. 91-109.
- Eusebius, *Historia Ecclesiastica*, (İng. çev. K. Lake ve J. E. L. Oulton, vd.), Loeb Classical Library, Harvard University Press, 1942, Londra.
- Eusebius, *Vita Constantini* (İng. çev. Averil Cameron ve Stuart George Hall), Calerandon Press, 1999, Oxford.
- Eutropius, *Breviarium Historiae Romanae*, (çev. Çiğdem Menzilcioğlu), Humanitas: Yunan ve Latin Klasikleri, Kabalcı Yayınevi, 2007, İstanbul.
- Fowden, A. L. (1994). The Last Days of Constantine: Oppositional Versions and Their Influence, *The Journal of Roman Studies*, 84, s. 146-176.
- Frakes, R. M. (2006). Dynasty of the Constantine Down to 363, *The Cambridge Companion to the Age of Constantine*, Cambridge University Press, Cambridge, s. 59-90.
- Freeman, C. (2010). *Mısır, Yunan ve Roma, Antik Akdeniz Uygarlıkları*, (çev. Suat Kemal Angı), Dost Kitabevi, İstanbul.
- Gaius Suetonius Tranquillus, *Vitae Caesaris*, (çev. Fafo Telattar ve Gül Özaktürk), TTK Yayınları, VII, Dizi-Sayı 232, 2008, Ankara.
- Gibbon, E. (1987). *Roma İmparatorluğu'nun Gerileyiş ve Çöküş Tarihi*, (çev. Asım Baltacıgil), C. 1-2, B/F/S Yayınları, İstanbul.
- Grant, M. (2008). İmparator Konstantin, (çev. Şener Şükrü Yiğitler), Akademi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul.
- Gregory, T. E. (2011). *Bizans Tarihi*, (çev. Esra Ermert), Yapı kredi Yayınları, İstanbul.
- Grimal, P. (2000). *The Dictionary of Classical Mythology*, (çev. A. R. Maxwell-Hyslop), Blackwell Publishers, Oxford.
- Guthrie, P. (1966). The Execution of Crispus, *Phoenix*, Vol. 20, No. 4, s. 325-331.

- Haas, C. (1993). The Arians of Alexandra, *Vigiliae Christianae*, Vol. 47, No. 3, s. 234-245.
- Herrin, J. (2010). *Bizans: Bir Ortaçağ İmparatorluğunun Şaşkırtıcı Yaşamı*, (çev. Uygur Kocabaşoğlu), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Holloway, R. R. (2004). *Constantine and Rome*, Yale University Press, New Haven.
- Humphries, M. (2006). *Early Christianity*, Routledge, New York.
- Humphries, M. (2008). From Usurper to Emperor: The Politics of Legitimation in the Age of Constantine, *Journal of Late Antiquity*, Vol. 1, S. 1, The Johns Hopkins University Press, s. 82-100.
- Hunt, D. (2008). The Successors of Constantine, *CAH*, 13. Cilt, Cambridge University Press, s. 1-43.
- Ioannes Malalas, *Chronographia*, (İng. çev. Elizabeth Jeffreys, Michael Jeffreys, Roger Scott, vd.), Australian Association for Byzantine Studies, 1986, Melbourne.
- İzник, E. (2009). Pagan Bir İmparatorluğun Hıristiyan Bir İmparatorluğa Dönüşümü: Geç Antikçağ'da Roma İmparatorluğu, *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, S. 49, Romalılar I, s. 41-76.
- Johnson, M. J. (2008). Observations on the Burial of the Emperor Julian in Constantinople, *Byzantion*, C. 78, s. 254-260.
- Jones, A. H. M. – Martindale, J. R. – Morris, J. (1971). *The Prosopography of the Later Roman Empire*, Vol. 1, Cambridge University Press, Cambridge.
- Jones, A. H. M. (1986). *The Later Roman Empire*, The Johns Hopkins University Press, Baltimore.
- Kaçar, T. (2004). Ammianus Marcellinus ve Türkler (Hunlar) Konulu Bir Çalışma Üzerine Bazı Notlar, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Vol. 19, S. 1, s. 155-157.
- Kaçar, T. (2005). Origo Constantini Imperatoris: İmparator Constantinus'un Yükselişi, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XX, S. 1, s. 135-155.
- Kaçar, T. (2009a). Anadolu'da Sasaniler ve Romalılar, M.S. 226-363: Emperyal İdeoloji ve Kriz, *Tarih Dergisi*, S. 47, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İstanbul, s. 1-22.
- Kaçar, T. (2009b). Arius: Bir Sapkının Kısa Hikâyesi, *Lucerna, Klasik Filoloji Yazıları, Yaşam Öyküsü*, (haz. Erendiz Özbayoğlu), TB Yayıncılık, İstanbul, s. 7-15.
- Kaçar, T. (2009c). *Geç Antikçağ'da Hıristiyanlık*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.
- Kaçar, T. (2012). Dünyaya İki Işık: Geç Antikçağ'da İran ve Roma, *Doğu-Batı Düşünce Dergisi*, S. 61, s. 153-180.

- Keresztes, P. (1983). From the Great Persecution to the Peace of Galerius, *Vigiliae Christianae*, Vol. 37, 4, s. 379-399.
- Knipfing, J. R. (1925). Religious Tolerance during the Early Part of the Reign of Constantine the Great (306-337), *The Catholic Historical Review*, Vol. 10, 4, s. 483-503.
- Lactantius, *De Mortibus Persecutorum*, (İng. çev. J. L. Creed), Oxford University Press, 1984, New York.
- Lactantius, *Divinae Institutiones*, (İng. çev. Anthony Bowen ve Peter Garnsey), Liverpool University Press, 2007, Liverpool.
- Laistner, M. L. W. (1967). *Christianity and Pagan Culture in the Later Roman Empire*, Cornell University Press, New York.
- Lane Fox, R. (1988). *Pagans and Christians, In the Mediterranean World from the Second Century AD to the Conversion of Constantine*, Penguin Books, Londra.
- Lenski, N. (2006). The Reign of Constantine, *The Cambridge Companion to the Age of Constantine*, Cambridge University Press, Cambridge, s. 59-90.
- Lieu, S. N. C. - Montserrat D. (1996). *From Constantine to Julian, Pagan and Byzantine Views a source History*, Routledge, Londra.
- Lieu, S. N. C. - Montserrat D. (2002). *Constantine, History, Historiography and Legend*, Routledge, Londra.
- MacMullen, R. (1969). *Constantine*, The Dial Press, Londra,
- MacMullen, R. (2003). Cultural and Political Changes in the 4th and 5th Century, *Historia, Zeitschrift für Alte Geschichte*, 52, 4, s. 465-495.
- Matthews, J. F. (1994). The Origin of Ammianus, *The Classical Quarterly*, Yeni Seri, Vol. 44, No. 1, s. 252-269.
- Matthews, J. F. (2010). *The Roman Empire of Ammianus*, Michigan Classical Press, Amerika.
- McLynn, N. (1990). Church and State under Constantius II, *The Classical Review*, New Series, Vol. 40, No. 2, s. 392-393.
- Michell, H. (1947). The Edict of Diocletian: A study of Price Fixing in the Roman Empire, *The Canadian Journal of Economics and Political Science*, Vol. 13, No. 1, s.1-12.
- Morgan, G. (2010). *Yeni Roma ya da Konstantin Şehri, Bizans'ın Kısa Tarihi*, Kalkedon, İstanbul.
- Nicholson, O. (2000). Constantine's Vision of the Cross, *Vigiliae Christianae*, Vol. 54, No. 3, s. 309-323.

- Odahl, C. M. (2004). *Constantine and the Christian Empire*, Routledge, New York.
- Orosius, *Seven Books of History Against the Pagans*, (İng. çev. A. T. Fear), Translated Text for Historians, Liverpool University Press, 2010, Liverpool.
- Peters, T. (1990). A History of Images: Christianity and Historiography in the Later Decline and Fall of the Roman Empire, *Studies in English Literature, 1500-1900*, Vol. 30, No. 3, s. 503-515.
- Philostorgius, *Church History*, (İng. çev. Philip R. Armidon, S. J.), Society of Biblical Literature, No. 23, 2007, Atlanta.
- Plinius, *Epistulae*, (çev. Çiğdem Dürüşken ve Erendiz Özbayoğlu), Yapı Kredi Yayınları, 2001, İstanbul.
- Plutarch's Lives*, (İng. çev. Bernadotte Perrin), Loeb Classical Library, Vol. 11, 1955, Londra.
- Pohlsander, H. A. (2004). *The Emperor Constantine*, Routledge, New York.
- Rees, R. (2004). *Diocletian and Tetrarchy*, Edinburg University Press, Edinburg.
- Richardson, L. J. D. (1930). Constans' Gallic War, *The Classical Review*, Vol. 44, No. 4, s. 132-134.
- Rostovtzeff, M. (1926). *The Social & Economic History of the Roman Empire*, Biblio & Tannen Publishers, Oxford.
- Sarıkcıoğlu, E. (2005). *Diğer İnciller, (apokratif inciller)*, Fakülte Kitabevi, Isparta.
- Scriptores Historia Augusta*, (İng. çev. David Magie), Loeb Classical Library, Harvard University Press, 1998, Londra.
- Socrates, *Historia Ecclesiastica (Church History, From AD 305-439)*, Nicene and Post Nicene Fathers, 2. Seri, 2. Cilt, T&T Clark, 1989, Edinburg.
- Southern, P. (2001). *The Roman Empire from Severus to Constantine*, Routledge, New York.
- Sozomenus, *Historia Ecclesiastica (Church History, From AD 305-425)*, Nicene and Post Nicene Fathers, 2. Seri, 2. Cilt, T&T Clark, 1989, Edinburg.
- Steele, R. B. (1922). Ammianus Marcellinus, *The Classical Weekly*, Vol. 16, No. 3, s. 18-24.
- Teall, J. L. (1967). The Age of Constantine Change and Continuity in Administration and Economy, *Dumbarton Oaks Papers*, Vol. 21, s. 11-36.
- Tekin, O. (2010). *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Tekin, O. (2012). Geç Antik Çağın En Büyük İmparatoru: Büyük Constantinus, *Toplumsal Tarih*, s. 221/Mayıs, s. 64-67.

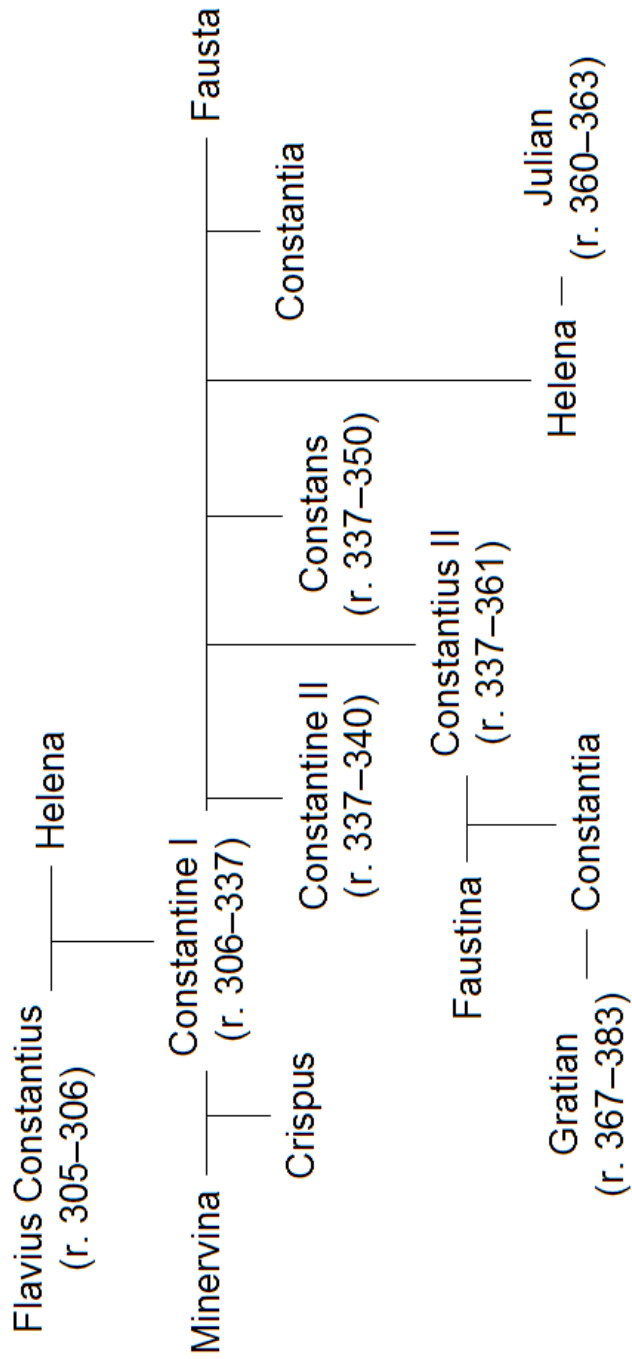
- The Works of Emperor Julian*, (İng. çev. Wilmer Cave Wright), Loeb Classical Library, Vol. 1-2-3, Harvard University Press, 1996, Cambridge.
- Theodoret, *Historia Ecclesiastica*, Nicene and Post Nicene Fathers, 2. Seri, 3. Cilt, T&T Clark, 1892, Edinburg.
- Van Dam, R. (2008). *The Roman Revolution of Constantine*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Vanderspoel, J. (1993). Constantius and the Celts, *Hermes*, 121. No. 4, s. 504-507.
- Vogt, J. (1961). İmparator Konstantin ve Hıristiyanlık, (çev. Ufuk Esin), *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Konferansı*, Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul, s. 4-9.
- White, C. (1996). *Gregory of Nazianzus-Autobiographical Poems*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Woods, D. (1998). On the Constantine of the Empress Fausta, *Greece&Rome*, 45, s. 70-86.
- Zonaras, *Epitome Historion*, (İng. çev. Thomas M. Banchich ve Eugene N. Lane), Routledge, 2009, New York.
- Zosimus, *Historia Nova*, (İng. çev. James J. Buchanam ve Herald T. David), Trinity University Press, 1967, Texas.

EKLER

EK - 1

Tetrarchiannın S. Marco'daki temsili görünümü. Venedik.

EK - 3

Azize Helena'nın Vatikan Saint Pietro Kilisesi'nde Bulunan ve Kutsal Haçı Taşıdığı Varsayılan Temsili Heykeli.

EK - 4

Flavius Valerius Aurelius Constantinus (306-337), Roma Capitole Museum.

EK - 5

Bugün Hala Bir Kısmı Ayakta Duran Maxentius Bazilikası, Roma.

EK - 6

Constantinus'un Milvius Köprüsü Savaşı'nda Kullandığı Hıristiyanlık Monogramı.

EK - 7

Labarum, Constantinopolis, 327.

(*RIC* VII, 1985: 572, *NC* XVII, 1877: 271)

EK - 8

GLORIA REI PVBLICAE, Antakya (*RIC* VII, 1985: 693).

ÖZGEÇMİŞ

İlhami Tekin ÇİNEMRE, 14.12.1986 tarihinde Trabzon'da dünyaya geldi. İlkokulu Ülkü ilkokulunda, ortaokulu Cumhuriyet ortaokulunda ve liseyi Trabzon lisesinde bitirdikten sonra, 2005 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümünü kazandı. 2009 yılının Haziran ayında "*Milano Fermanı*" adlı tez çalışmasıyla tarih bölümünden mezun oldu. Aynı yıl Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih anabilim dalında yüksek lisansa başladı. Bir yıl İngilizce dil eğitimi aldıktan sonra, 2010 yılında Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim dalı, Eski Çağ Tarihi Bilim dalında yüksek lisansa kayıt oldu. 2012 yılında, bir değişim programıyla, tez çalışması yapmak üzere İtalya'nın Lecce şehrinde bulunan Università del Salento'ya Arkeoloji bölümü üzerinden gitti. Aynı yılın Ağustos ayında ise, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Eski Çağ Tarihi anabilim dalında, Araştırma Görevlisi olarak göreve başladı. Halen burada görev yapmakta olup, normal düzeyde İngilizcenin yanı sıra, başlangıç seviyesinde Grekçe ve İtalyanca bilmektedir.